

Tartalom

PRESSBURGER Csaba-Saul: A szegény újságíró a parlamentből tudósít * A szegény újságíró három kívánsága * A szegény újságíró új ruhája (mesenovellák)	3
VÁRSZEGI Adél: Gibbon és Makákó (regényrészlet)	9
MÉSZÁROS Anikó: Epreskerti mesék (regényrészlet)	14
KISS Ottó: Lilike és Lalika (mesenovella)	18
DÓKA Péter: Szupermalac és Űrpatkány. Az Androméda-köd hősei (regényrészlet)	20
Kívánhat magyar író ennél többet? DÓKA Péter íróval HERÉDI Károly beszélgetett (interjú)	25
RAJSLI Emese: Megszállottan mesélni (Szávai Ilona szerk.: <i>A mese hídszerepe</i>) (kritika)	29
SZABÓ-REZNEK Eszter: Utazás a kígyóvillamoson. Budapesti útikalauz gyerekeknek. (<i>Meseváros – Budapest. Budapest gyermekkönyv-illusztrációban</i>) (tárlatkritika)	34
LENGYEL András: Bosnyák István <i>Theatrum mundi</i> ...-járól (tanulmány)	37
Stevan BRADIĆ: El nem fogadás * Akárcsak Hemingway (versek) (GLAVINIĆ VÉKÁS Éva fordítása)	49
Nikola ORAVEC: A krokodil altatása * Emanáció (versek) (GLAVINIĆ VÉKÁS Éva fordítása)	53
Ivo ANDRIĆ: A kor lázgörbéje (próza) (RADICS Viktória fordítása)	56
BRENNER János: Illusztrációk nélkül. Sagmeister Laura könyvillusztrációiról (kiállításmegnyitó)	90
„...élik a saját világukat rajtam keresztül...” Interjú SAGMEISTER Laura képzőművésszel (DANCSÓ Andrea)	93

A fedőlapon és a számban SAGMEISTER Laura alkotásait közöljük.

A szám megjelenését a Szerb Köztársaság Művelődési és Tájékoztatási Minisztériuma, a Tartományi Művelődésügyi, Tájékoztatási és Vallásügyi Titkárság, a Magyar Nemzeti Tanács, Újvidék Város Önkormányzata, a Bethlen Gábor Alap, valamint a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.



CIP – A készülő kiadvány katalogizálása

A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+3

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat / Főszerkesztő Patócs László. – 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz. (1945)–. – Újvidék : Forum Könyvkiadó Intézet, 1934–1940 ; 1945–. – 23 cm

Havonta

ISSN 0350–9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2017. november.

Kiadja a Forum Könyvkiadó Intézet. Igazgató: Virág Gábor. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; a Híd honlapja: www.hid.rs; e-mail: hid@forumliber.rs – A Szerb Köztársaság Tudományügyi és Technológiai Minisztériuma által tudományosnak (M53) minősített folyóirat. – Szerkesztőségi fogadóóra kedden 15-től 16 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető az Izdavački zavod Forum 840-905668-94-es számlára (broj modela 97, poziv na broj [odobrenje] 16-80250-742131-00-04-820); előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2017-re belföldön 1500 dinár. Egyes szám ára 150, kettős szám ára 250 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 70 EUR – Készült a Magyar Szó Lapkiadó Kft. nyomdájában, Újvidéken. – YU ISSN 0350-9079

A szegény újságíró a parlamentből tudósít

Hol volt, hol nem volt, hetedhét országon is túl, valahol Szerbiában, élt egy szegény újságíró.

Most is, ahogy minden nap, reggel hétkor kelt az ébresztőóra csörgésére, fogat mosott, megmosakodott, megitta a török kávéját, és indult be a munkahelyére.

Ahogy ment, mendegélt a Makszim Gorkij utcán a szerkesztőség felé, egyszer csak csörgött a telefonja: a főnöke hívta.

„Hallod-e, kolléga, ne is gyere be, hanem azonnal vedd az irányt a parlament felé, mert valami irtó érdekes dolgok várhatóak a mai ülésen, amiről tudósítanod kellene.”

Nem volt mit tenni, a szegény újságíró letért a parlament irányába, és fölcaplatott a politikusokkal teli terem kakasülőjére, ahol már ott gubbasztott a többi tudósító. Miközben jegyzetelte a sok sületlenséget, és végighallgatta a képviselők primitív vitáját, mindvégig az járt a fejében, hogy vajon mire gondolhatott az ő szerkesztője, amikor azt mondta, hogy itt ma „irtó érdekes dolgok várhatóak”. Mindenesetre a tudósítást tisztességesen megírta, beszámolt a sok sületlenségről és a primitív vitákról, a főnöke pedig nagyon meg volt elégedve a cikkével.

Másnap ismét reggel hétkor kelt az ébresztőóra csörgésére, fogat mosott, megmosakodott, megitta a török kávéját, mint rendesen, és indult be a munkahelyére.

Ahogy ment, mendegélt a Makszim Gorkij utcán a szerkesztőség felé, egyszer csak csörgött a telefonja: a főnöke volt az.

Nohát, gondolta, milyen érdekes, tegnap is épp itt járt, amikor megszólalt a mobil.

„Hallod-e, kolléga, ne is gyere be, hanem azonnal vedd az irányt a parlament felé, mert valami irtó érdekes dolgok várhatóak a mai ülésen, amiről tudósítanod kellene.”

Nohát, gondolta, ez szó szerint ugyanazt mondta, mint tegnap. De nem sokat törődött az egésszel, inkább gyorsan letért a parlament irányába, és fölcaplatott a politikusokkal teli terem kakasülőjére, ahol már ott gubbasztott a többi tudósító.

A parlamenti ülés során arra lett figyelmes, hogy a képviselők ugyanazokat a sületlenségeket mondják és ugyanazokat a primitív vitákat folytatják, mint az előző nap, és ő se tehet mást, mint hogy leírja ugyanúgy mindazt, mint ahogy egy nappal korábban tette.

Mondanunk sem kell: a főnöke el volt ragadtatva a cikkével.

Harmadnap is reggel hétkor kelt az ébresztőóra csörgésére, fogat mosott, megmosakodott, megitta a török kávéját, és indult be a munkahelyére.

Ahogy ment, mendegélt a Makszim Gorkij utcán a szerkesztőség felé, a telefonját a kezében tartotta, és figyelte, hogy megszólal-e. És mit ad isten, ugyanott, ugyanakkor csörögni kezdett. Igen, a főnöke kereste.

„Hallod-e, kolléga, ne is gyere be, hanem azonnal vedd az irányt a parlament felé, mert valami...”

„...irtó érdekes dolgok várhatóak a mai ülésen, amiről tudósítanom kellene, tudom” – fejezte be a csodálkozó főnöke helyett a mondatot. Ám ahelyett, hogy a parlament felé vette volna az irányt, gondolt egyet, és betért a Joe-hoz címzett vendéglátóipari létesítménybe, ahol bedobott egy-két kupicával, és elbeszélgetett az oknyomozó kollégákkal, akik minden nap itt kezdték a tényfeltárást.

Amikor úgy saccolta, hogy az ülés a befejezéséhez közeledik, fölhívta egyik tudósítótársát, hogy kifaggassa, mi történt ma az ülésteremben.

„Csak a szokásos: primitív viták sületlenségekkel fűszerezve” – jött az unott válasz a kérdésére.

Gondolt hát egyet az újságíró, előkereste a komputeréből az előző nap leadott tudósítást, és azt küldte át a főnökének.

Aki teljesen meg volt vele elégedve.

A negyedik napon is reggel hétkor kelt az ébresztőóra csörgésére, fogat mosott, megmosakodott, megitta a török kávéját, és – várt.

Várt, míg nem csörögni kezdett a telefonja.

„Hallod-e, kolléga, ne is gyere be, hanem azonnal vedd az irányt a parlament felé, mert valami irtó érdekes dolgok várhatóak a mai ülésen, amiről tudósítanod kellene.”

„Hát nem is jövök be, az egyszer biztos!” – mondta félhangosan, miután már kinyomta a főnöke hívását.

A szegény újságíró ekkor úgy érezte, megfogta az isten lábát. Egész nap otthon ült a számítógép előtt, és gyilkolta az ellenséget a Counter

Strike-ban. Amikor elérkezett az idő, átküldte a szerkesztőjének az előző napi, pontosabban a két nappal korábbi tudósítást, és ismét belelendült a játékba.

És ugyanezt tette az ötödik, a hatodik, a kétszázötvenhetedik meg az ötezer-négyszázkilencvennyolcadik napon is, csak a számítógépes játékok változtak: Minecraft, Wolfenstein, Sims.

Már csak akkor ocsúdott föl, amikor 65 éves korában értesítették róla, hogy mostantól nem kell tudósítania, mert nyugdíjas lett.

Nehezen is szokta meg, hogy délután immár nem kell elküldeni azt a harmincéves tudósítást a pár nappal később nyugdíjba vonuló főnökének.

A szegény újságíró három kívánsága

Hol volt, hol nem volt, hetedhét országon is túl, valahol Szerbiában élt népes családjával egy szegény újságíró. Ez az újságíró olyan szegény volt, mint a templom egere. Egy napon, amikor már a betéví falatra se jutott, így szólt a feleségéhez:

„No, te asszony, elmegyek én a Kis-Dunához, hátha horogra akad egy-két ponty. Ha nem jövök estig, hívd a rendőrséget. Ezt akkor is megteheted, ha már lekapcsolt a Telenor.”

Sírt-rítt az asszony, hiszen tudta jól, hogy az ura még soha egyetlen halat se fogott életében, ráadásul a Hidrometeorológiai Intézet förtelmes vihart jósolt délutánra, ami könnyen fölboríthatja az öreg ladikot, amit lomtalanításkor találtak a múltkoriban, de nem szólt egy szót sem, csak imádkozott, hogy ne történjék semmi baj az emberével.

A szegény újságíró vízre bocsátotta a foldozott ladikját, és jó messzire behajította a horgot. Egy perc nem sok, annyi se telt bele, máris érezte, hogy kapás van. Kirántotta a pecát, és – láss csodát! – egy aranyhal csüngött a damil végén. De még mielőtt eszméletét veszthette volna a meglepetéstől, máris jött az újabb sokk, amikor a halacska megszólalt:

„Hallod-e, te szegény újságíró, ha visszaengedsz a vízbe, teljesítem három kívánságodat. Ha viszont nem, megátkozlak, és slapaj lesz az egész életedben.”

Mikor végre felocsúdott az újságíró, csak ennyit tudott kinyögni: „Legyen inkább az előbbi verzió.”

Már dobta is volna vissza a vízbe, amikor megszólalt benne egy hang, néhai mesterének hangja, aki azt mondta: „Egy vérbeli újságíró mindig kételkedjen, sose higgyen el semmit elsőre, amit mondanak neki!”

Gyorsan kattogott az agya, hogy akkor most mit tegyen, és csakhamar támadt egy kiváló ötlete. Fogta a halat, és ahelyett, hogy bedobta volna a folyóba, inkább beletette a magával hozott vödörbe, hogy ott lubickoljon tovább, amíg haza nem ér vele.

Volt ám öröm, amikor az éhes család meglátta, hogy micsoda kapitális fogása volt az apjuknak, ám az újságíró csakhamar lelohasztotta a lelkesedést, amikor azt mondta: „Lassan a testtel, nem esszük meg ezt az állatot, mert azt mondta, hogy teljesíti három kívánságomat, amennyiben »visszaengedem a vízbe«. Nos, én ezt tettem, úgyhogy, hal uram, mondhatom-e az elsőt?”

Az aranyhal dúlt-fült, olyan dühös volt, amiért nem fogalmazott elég precízen, és a „víz” helyett nem „folyóvizet” mondott, de, mit volt mit tenni, az adott szót nem szeghette meg, így röviden csak ennyit mondott: „Köpjed, mi kő.”

„Azt akarom, hogy mostantól kezdve minden nap kerüljesszalkám legyen nálunk” – mondta. És alighogy kimondta ezt, az ebédlőasztal máris megtelt válogatott finomságokkal, amire a farkaséhes apró lurkók rögtön le is csaptak.

„No, ezzel meg is volnánk” – mondta a szegény újságíró, majd rátért a második kívánságára: „Azt akarom, hogy mától minden nap cenzúra és bántódás nélkül írhasson a világon minden újságíró.” És alighogy kimondta, a tévében, amit irgalomból még nem kapcsolt le az SBB, be is mondták, hogy belebukott a korrupciós vádakba a világ összes kormánya (kivéve a skandinávokat).

„A harmadik kívánságom pedig az, hogy te, kapitális aranyhal, maradj velünk örökre, légy a családjunk tagja” – szölt végül a szegény újságíró.

Az aranyhal örömmel teljesítette ezt a harmadik kívánságot is, és boldogan élt az egyre módosabbá váló újságíró családjával az idők végezetéig.

A szegény újságíró új ruhája

Hol volt, hol nem volt, hetedhét országon is túl, valahol Szerbiában élt egymagában egy szegény újságíró. Ez a szegény újságíró olyan hiú volt, hogy inkább nem evett, de kevéske bérét akkor is divatos ruhákra költötte.

Egy napon, amikor épp a munkahelyére andalgott a Limundón vásárolt – használt, ámde kiváló állapotban levő – Armani zakójában, az egyik villanypóznán érdekes hirdetésre lett figyelmes:

„Úri szabó – különleges szövetből készült, I. osztályú öltöny potom áron. Jöjjön el, és győződjön meg róla – mert megérdemli.”

Nosza, gondolta a szegény újságíró, ezt nekem találták ki – és megváltoztatva eredeti tervét, a szabóműhely felé vette az irányt. „A Vučić-sajtótájékoztató várhat” – gondolta.

A műhelyben egy kifogástalan modorú úr várta, aki azonnal szolgálatkészen állt a rendelkezésére, levette a méreteit, és esküdözött, hogy olyan öltönyt varr neki holnapra, hogy mindenki a csodájára fog járni, és csak ezer dinár lesz az ára.

„Nohát, ez tényleg potom ár”, gondolta az újságíró. „Ennyiért még egy eredetinek látszó Versace-sliccgombot se vehetnék.”

A Vučić-sajtótájon is végig az új ruhájáról ábrándozott, meg se hallotta, hogy az államfő épp hány százalékos fizetésemelést ígért meg az ország kormánya nevében.

Másnap egy kicsit előbb indult a munkára, hogy előtte beugorhasson az úri szabóhoz. A szabó már várta, és büszkén mutatta a fogastra akasztott vállfán lógó új kreálmányát. Nézte, szegény újságíró, nézte, de – csak nem látott ott semmit. Ám a szabó olyan lelkesen mutogatta, hogy „micsoda kelme, és a mandzsettagombok, meg a precízen megtervezett hajtóka”, hogy az újságíró kénytelen volt belátni: nyilván azért nem látja ott azt a pazar ruhát, mert hallucinációi vannak az éhségtől.

A szabó azonnal rá is próbálta az új gúnyát, és csak áradozott, mennyire jól áll az kuncaftjának. Mit tehetett az újságíró, jó pofát vágott hozzá, és kifizette az ezrest, majd távozott a különleges öltönyben.

Amint kilépett az utcára, az emberek alaposan megbámulták, volt, aki meg is fordult utána. „Nocsak”, gondolta a szegény újságíró, „mégiscsak egyedi darab lehet, ha már ennyien megstírólnak benne”. És egyre büszkébb tartással andalgott a munkahelye felé.

Alig tett meg azonban pár métert, egy szirénázó rendőrautóra lett figyelmes, amelyből két közeg pattant ki, és egyenesen feléje tartott.

„Mondja, jóember, tudja maga, hogy közösség elleni izgatás cselekménye forog maga által fenn?“, rontott rá az egyik biztos úr. „Maga most szépen meg lesz bírságolva 20 000 dinárral, mert meztelenkedik az utcán.”

Ekkor esett le az újságírónak a tantusz, hogy az „úri szabó” bizony átverte, és egy nagy semmit adott el neki egy ezresért.

A szegény újságíró megtanulta a leckét, és többé soha nem hagyta, hogy a hiúsága felülkerekedjen a józan eszén.

Gibbon és Makákó¹

1. fejezet Fogadóiroda

A makákó és a gibbon ideiglenes fogadóirodát nyitottak a főbejárat melletti lombos akácon. Persze úgy, hogy a medvék ne vegyék észre. Bárki fogadhatott, aki tudott fára mászni és gyorsan futni, arra az esetre, ha mégis észrevennék a medvék. Almával és banánnal tették meg tétjeiket az elhagyatott állatkert kalandvágyóbb lakói, köztük az orángután, a repülő-mókus és a lajhár, aki ugyan se gyors, se kalandvágyó nem volt, de épp ott lógott az ágon, és ha már úgyszólván egy óra, mire lemászik onnan, végül is miért is ne csatlakozhatna addig az egybegyűltekhez. A kockás pítón is szeretett volna részt venni a mókában, de mivel állítólagos izgalomban elkezdte véletlenül körbetekerni a gibbont, biztonsági okokból inkább kizárták a fogadásból és a fogadóirodából is.

Arra lehetett egyébként fogadni, hogy a régi főbejáratnál összegyűlt négy medve közül melyik fog a legtovább kúszni a magányosan égnek meredő Mézoszlopon, az elhagyatott állatkert egykori nevezetességén, ami a rajta kialakított méhkasokról kapta a nevét. Arra is lehetett volna fogadni, hogy melyik medve ér fel hamarabb az említett méhkasok egyikébe, de valamennyien tisztában voltak azzal, hogy ez teljességgel lehetetlen, mert a Mézoszlop egyrészt nagyon magas, másrészt nagyon sima és csúszós volt, olyannyira, hogy eddig még egyetlen élő medve sem jutott fel a tetejéig. Ugyanakkor a medvék valamiért mégsem voltak tisztában azzal, hogy a Mézoszlopra még egyetlen élő medve sem jutott fel soha, és lelkesen próbálkoztak akár napestig is.

A fogadóiroda folyamatos közvetítést biztosított az izgatott fogadók számára.

¹ Részlet a Csimota Kiadónál 2018 tavaszán megjelenő regényből.

– Az első medve megindult, jobb oldalon kúszik, magabiztosan húzódkodik, már az oszlop ötödénél tart. Micsoda technika! Micsoda elszántság! Micsoda medve!

– Az én medvém, az én medvém! – kiabálta a makákó, miközben átszellemülten ugrált az ágon, és még arra is volt gondja, hogy lefitymáló megjegyzésekkel illesse a többi fogadó béna és nyilvánvalóan buta medvét. Annál nagyobb volt a csalódása, mikor az a béna és nyilvánvalóan buta medvéje pár perc múlva visszacsúszott a földre. Aztán megpróbált szépíteni, mondván, hogy ő igazából nem is rá fogadott, hanem a második medvére, de ezt már senki sem hallotta, mert időközben a második medve is nekivágott az oszlopnak.

– Hölgyeim és uraim, a második, ismétlem, a második medve is helyet foglalt a Mézoszlop alatt! Három fekvőtámasszal indítja a versenyt! És már el is indult! Nagyon trükkös! Úgy mászik, mint egy kukac, a fenekét szépen kitolja, a felsőtestével előreugrik, csodála... Ó, jaj, ezt talán mégsem kellett volna! Pedig már majdnem megelőzte az első medvét.

A második medve elvétette az ugrást és leesett a Mézoszlopról, a makákó pedig visszanyerte jókedvét, és már nem is volt olyan biztos abban, hogy az első medve olyan béna és buta lenne. Sőt! A repülőmókus meg, aki előzetesen egy egész almát feltett a második medvére, azt mondta, hogy így görbüljön meg a farkincája, ha még egyszer medvékre fogad, majd idegesen távozott.

A harmadik medve, látva a második csúfos esését, szégyenszemre kiszállt a versenyből, és lehajtott fejjel hazakullogott. A lajhár szomorúan bámult fogadott medvéje után, aztán nagyot sóhajtva ő is elindult hazafelé. A verseny már rég véget ért, amikor még mindig csak az India-háznál járt, ami pontosan nyolclépésnyire volt a Mézoszloptól.

De még hátravolt a negyedik medve, akire a lajháron és a makákón kívül mindenki fogadott. Hangosan lelkesedtek hát, a gibbon és az orángután a negyedik medvéért, a makákó meg a negyedik medve ellen, és sajnos túlságosan is lelkesek voltak, mert például a makákó bééééénamedvézését a medve is meghallotta, aki a Mézoszloppal ellentétben az akácfára kiválóan fel tudott mászni, úgyhogy a fogadóirodát sürgősen és azon nyomban fel kellett számolni. Ez úgy történt, hogy a makákó és az orángután felkapták a banánokat, a gibbon meg az almákat, és futottak lélekzszakadva a makákó és a gibbon fészkéhez.

A makákó persze követelte, hogy az övé legyen az összes banán és alma, mivel hivatalosan az ő medvéje jutott fel a legmagasabbra a fán, mert a többiek is láthatták, hogy a negyedik medve mászás közben visszafordult.

– Mert meghallotta, amikor azt ordítottad, hogy béééna, buta medve. Teljesen szabálytalan voltál, ki vagy zárva a fogadásból! – kiabált vissza az orángután és a gibbon magából kikelve. Úgy összevesztetek, hogy egyikük sem vette észre, ahogy a nyeremények egymás után eltűnnek a szomszédos ágon üldögélő borneói nagyorrú majom szájában.

2. fejezet Malvin

Az amúgy sem a türelméről híres orángután megunta a veszekedést, és a gibbon és a makákó fölé tornyosult, úgy, mint egy hatalmas orángután, és kerek perec kijelentette, hogy mivel ő a legerősebb, ő fogja megenni az egész nyereményt. Ezzel vége is lett a vitának, mert tényleg ő volt a legerősebb. És ezzel vége lett volna a nyereménynek is, mégpedig az orángután hasában, csakhogy ekkor kiderült, hogy a nyereménynek már régen vége lett, de nem az orángután hasában, hanem a borneói nagyorrú majomében, ami érthető módon egyáltalán nem tetszett az orángutának. És a makákónak sem.

– Hé, te ott! – üvöltött a nagyorrúra az ideges orángután. – Azonnal add vissza a banánjaimat!

– Meg az almákat is! – tette hozzá szintén üvöltve a makákó, mert titokban arra gondolt, hogy az orángután majd mégiscsak megelégszik a banánokkal.

– Úgy értitek, böfögje fel? – érdeklődött gunyoros hangon a gibbon, aki már jó öt perce beletörődött abba, hogy nem ő fogja megenni a gyümölcsöket.

Mindenesetre kijelentése egy kissé lehűtötte a másik két majmot is, mert igazából erre a lehetőségre pillanatnyi felhördülésükben nem is gondoltak, és így jobban belegondolva természetesen egyikük sem szeretett volna olyan gyümölcsöket fogyasztani, amiket valaki már egyszer megévelt előttük.

– Akkor most mi legyen? – nézett kétségbeesetten a makákó az orángutánra, majd rövid szünet után reménykedve oldalba bökte. – Te olyan erős vagy, esetleg rávehetnéd, hogy hozzon helyettük másikat.

A borneói nagyorrú majom egészen idáig egy szót sem szólt. Csak ült ott mozdulatlanul az ágon, három felől körbevéve két mérges és egy nem mérges majommal, és szomorúan lógatta nagy orrát.

– Mondhatnám, hogy elnézést, de most már mindegy – vont vállat csendesen –, úgyhogy nem mondom. Minden mindegy. Nekem már minden mindegy. Elment. Itt hagyott örökre, egyedül maradtam...

A két mérges majom teljesen megfélekedett a mérgéről, nem is beszélve a nem mérges majomról, és mindhárman vigasztalón körbevették a lógó orrú nagyorrú borneóit.

– A barátodról van szó? – kérdezte a makákó a nagyorrú hátát simogatva. – Segítünk megkeresni, talán csak eltévedt!

– Nem, nem tévedt el – rázta a fejét a sírás szélén álló nagyorrú.

– Akkor csak elutazott egy időre? – nézett rá biztatóan a gibbon.

– Nem, nem utazott el – most már bömbölt.

– Lehet, hogy nem is érdemes miatta bögni, ha csak úgy itt hagyott téged – mondta a többiekre kacsintva a makákó, és biztatóan rámosolygott a bömbölő majomra.

– De, érdemes – hüppögte az vigasztalhatatlanul. – Mert ééén voltam, miattam van minden.

– Mi voltál? Mi van miattad?

– Az, hogy ráültem.

– Hogy mit csináltál? – hüledezett a makákó, és magából kikelve ordított a nagyorrú majomra. – Hogy ülhetnél rá a barátodra, te majom? Normális vagy?

A gibbon erőteljesen oldalba bökte barátját, amitől egy kicsit észhez tért, és megpróbált finomítani a mondandóján.

– Akarom mondani, mi történt?!

– Ez történt – zokogta a nagyorrú majom, és kinyújtotta jobb tenyerét, amiben a szó szoros értelmében egy apró szőrcsomó lapult.

A majom szóhoz sem jutott a döbbenettől, és rettenetesen rosszul érezte magát, amiért az előbb még kiabált ezzel a szerencsétlen nagyorrúval. Büntudattól terhesen bámulta a szegény szőrcsomót, és próbálta kitalálni, vajon milyen állat lehetett a megboldogult. De akárhogy is bámulta, sehogy sem tudta kivenni az alakját, és annyira furdalta a kíváncsiság, hogy végül nem bírta tovább, és félszegen rákérdezett.

– Malvinnak hívtam – nyögte ki elhaló hangon a nagyorrú. – A kedvenc szóralvókám volt. Még a mamám készítette nekem a születésnapomra.

Mindhárom majom leesett állal bámult a Malvin nevű lapos szőrcsomóra és megint vissza a nagyorrúra, és csakis a gibbon lélekjelenlétén múlott, hogy ott helyben nem röhögtek el magukat.

A gibbon ugyanis, mielőtt bárki is kinyithatta volna a száját, nagy komolyan odahajolt a nagyorrú majom tenyerében lapuló szőrcsomóhoz, és meghallgatta Malvin szívverését.

– A kilapuláson kívül nem lett semmi baja – nyugtatta meg még mindig teljes komolysággal a nagyorrút, aki bűnbánóan bámult a gibbonra.

– De azonnali műtétre van szüksége. Szerencsédre orvos vagyok. Ezek itt – mutatott a két másik majomra – az asszisztenseim: Makákó Altatóorvos és Orángután Nővér.

– Altatás – kapta el a cselekmények fonalát Makákó Altatóorvos, és egy képzeletbeli injekciós tűt szúrt a szőrcomóba.

– Tömést! – rikkantotta Gibbon Doktor.

Orángután Nővér kitépett a bundájából egy kis csomónyit, és Malvin perceken belül kigömbölyödött Gibbon Doktor kezei közt.

– Meg is vagyunk! – mondta a boldogan szipogó nagyorrúnak. – Három banán és hat alma lesz.

– Frissen szedve, nem emésztve! – kiáltotta egyszerre a makákó meg az orángután, és óriási szerencsájük volt, hogy a nagyorrú olyan gyorsan hazaszaladt a kifutójába a fizetségért, mert ekkorra már Gibbon Doktor sem bírta tovább, és mindhárom majomból egyszerre és feltartóztathatatlanul kitört a röhögés.

Epreskerti mesék

Ötödik képeslap

A nagy terv

Miután Eperke kellőképpen megbizonyosodott arról, hogy a szerelem nem mindig jár kéz a kézben a boldogsággal, eltökélte, hogy ha törik, ha szakad, ő bizony kiáll a nemes érzelmek mellett, és hozzásegíti a kedvesgett szíveket az örök gondtalansághoz. Éjszakákon át töprengett, hogyan is válthatná valóra remeknek vélt ötletét, ám sehogyan sem találta a megvalósítás legmegfelelőbb formáját.

– Nézzük például Cikornya királykisasszony esetét – gondolkodott hangosan. – Mi lenne, ha egyszerűen odaállnék a király elé, és felvázolnám neki, hogy milyen erős vonzalom bimbózik Cimet gróf és a királynő között. Elmagyaroznám, milyen szép dolog is, ha valaki, akit szeretünk, viszontszeret bennünket, s akkor talán egy csapásra meglágyulna a szíve, könny szökne a szemébe, keblére ölelné a rogyadozó lábú ifjút, és a lelkére kötne, hogy mihamarabb hozza haza az ő Cikornyáját akár a világ végétől is, hogy aztán békességben éljenek mindahányan a palotában. Nem, ez teljességgel lehetetlennek tűnik. Talán tömlöcbe is vetne merészségemért – sopánkodott.

– És ha a pásztorlegény csak azért választotta a gyümölcsáros leányát, mert nem is sejtí, hogy a cselédlány bolondul érte? – tanakodott tovább magában. – Lehet, hogy csak fel kellene nyitni a szemét, s az sincs kizárva, hogy fejvesztve rohanna a palota cselédlépcsőjéhez, átkarolná az épp felmosóvödröt cipelő leányt, s egyből megkérné a kezét egy szerelmes csók kíséretében. De mégis hogyan lehet felnyitni egy másra pillogó szempárt? – kérdezte önmagától.

– Hogy az udvarhölgyekről ne is beszéljünk! – pironkodott Eperke. – De mégis, hogyan fogjak hozzá?

Miközben hasonló találgatások cikáztak a fejében, melyek mindegyikét természetesen rögvest el is vetette, a könyvespolcon keresgélt segítséget. Kell lennie valahol egy szerelmi tanácsadónak, egy boldogságrecepteket tartalmazó gyűjteménynek, vagy egy *Hogyan boronálj össze párokat?* című kézikönyvnek. A kutatómunka hamarosan csúfos kudarcot vallott, melynek csak rengeteg por és nagy felfordulás lett az eredménye. Eperke csüggedten pakolta vissza helyükre a különféle regényeket és a semmire sem való olvasmányokat, amikor az egyik kötetből egy levelezőlap hullott a lábai elé. Képes oldalán egy csokor gyöngyvirág díszelgett, piros masnival a szárán, a virágszirmok között két döngicsélő méhecske bújt meg. Tudta, hogy nem szép dolog más levelét olvasgatni, de kíváncsisága legyőzte az illendőséget, s óvatosan megfordította a lapot, melynek hátoldalán az alábbi üzenet állt:

Drága egyetlen Matildám!

Zöldborsó és vajretek, mást soha már ne szeress!

Örök hódoló:

Bernát

– Ezt a remeket! – tapsolt örömeiben Eperke. – Ennél megindítóbb szerelmi vallomást keresve sem találhatna senki! – örvendezett.

Íme, előtte hevert a megoldás kulcsa, a gyógy mód minden összetört szív számára, az igazi szerelemhez illő kifinomult közlési forma. Egy pillanat alatt meg is született benne az elhatározás, hogy utánajár a képeslapon szereplő írománynak, és így viszi véghez világmegváltó terveit. Eltökélttségében nem is habozott sokáig, tüstént összeírta a megmentésre váró boldogtalan lelkek névsorát.

Hatodik képeslap

Matilda lovagja

Eperke teakészítés közben talált rá a mit sem sejtő Matildára, aki éppen a délutáni uzsonna szervírozásához készülődött. Mikor felemelte a süteményestálcát, halkán felsikoltott, ijedtében még a tányér is kiesett a kezéből, a kakaós linzerek pajkosan gurultak szerteszt.

– Hát ez a levél meg mit keres itt? – ripakodott a körülötte sertepertélő Eperkére.

– Azt gondoltam, erre a kérdésre én kapok majd választ... – incselkedett a szobalány.

Felelet helyett azonban egy zsémbes pillantás lett a jutalma. Matilda köténye alá rejtette az árulkodó küldeményt, majd bosszúsan sarkon fordult.

– Ebbe tán az ördög bújt bele? – fordult egyből Eperkéhez a locsifecsi szakácsnő, aki szemtanúja volt a történeteknek.

– Bár tudnám! – sóhajtott a lány. – Számomra is érthetetlen, mi folyik itt. Tudniillik, egészen véletlenül találtam rá egy képeslapra, melyet bizonyos Bernát úr írt a mi Matildánknak. Azt hittem, örülni fog a régi emlékeknek, de úgy tűnik, tévedtem.

– Ó, a jó öreg Bernát! Ha tudná a kisasszony, milyen nagy szerelem volt az övék!

Annak rendje és módja szerint a minden lében kanál szakácsné szegről végre elmesélte kettejük történetét:

– Valamikor réges-régen együtt érkeztünk a kastélyba Matildával. Fitalok voltunk, és pont olyan álmodozók, mint te most. Hemzsegtek körülöttünk a hódolók, mi pedig sorra ugrattuk őket. Egy közülük, a szomszédos falu kovácsa, Bernát azonban kitartóbb volt a többinél. Időről időre megjelent a kastélyban, apró ajándékokkal kedveskedett Matildának, sokat sétáltak a környező erdőkből, s a szüreti bálon már egymásba karolva, párként jelentek meg. Évekig éltek ebben a boldogságban, hetente többször randevúztak, és az eljegyzésüket tervezgették. Aztán az egyik találkozóóról Matilda sírva jött haza. Hogy mi történt, azt azóta sem volt hajlandó elmesélni senkinek. Másnap egy titokzatos levélkét hozott neki a postás, melynek tartalmát szintén rejtély övezi.

– Különös! – tűnődött Eperke. – Mi történhetett Bernát úrral az eset után?

– Szórén-szálán eltűnt a környékről. Azt beszélik, néhány éve visszatért, és újra megnyitotta kovácsműhelyét.

Matilda feldúltan nyitott be a konyhába. Viharos sebességgel markolta fel a teáscsészéket, mérgesen hunyorgott a körülötte állókra, és sértődött arccal vonult ki újra.

– Legjobb lesz mihamarabb pontot tenni az ügy végére! – határozta el magát Eperke, és vidáman vonult vissza az Epreskertbe.

Ott aztán tollat ragadott, előhalászott egy megfelelőnek vélt képeslapot, melyre kacskaringós betűkkel a következőket írta:

Kedves Bernát!

Íme, sok év hallgatás után megbékéltem sorsunkkal, s hajlandó vagyok elfelejteni a múltbéli sérelmeket. Amennyiben hű szíved még mindig értem dobog, tudasd velem!

Ölel:

Matilda

Elégedetten nézegette a rövid, de lényegre törő mondatokat, majd izgatottan címezte meg a borítékot, remélve, hogy üzenete célba ér. A válasz hamarabb érkezett, mint gondolta:

Örömöm határtalan! Holnap délután meglátogatlak!

B.

– Hogy ez milyen egyszerű! – csettintett boldogan Eperke. – Már csak Matildát kell felkészíteni a találkozásra.

A komorna rettentő haragra gerjedt, mikor a lány közölte vele a fejleményeket. Szemei szikrát szórtak, kiabálása mérföldekre hallatszott, s hisztériarohamát keserves zokogással zárta.

– Értsd meg, lányom – hüppögte, miközben kötényével szárította krokodilkönnyeit –, a régi sebek nem gyógyulnak be maguktól, s feltépni őket igazán nagy szívtelenség a részedről! Bernát urat másfelé sodorta az élet, messzire kellett vándorolnia, s biztos forrásokból tudom, hogy az özvegy molnárné teszi színesebbé a napjait! Az a nő mindig is el akarta szeretni előlem! Hát tessék, sikerült neki, meg is érdemli a zsák a foltját! Hatálytalanul értesítened kell róla, hogy egy tréfa volt az egész, és ide ne merje tenni a képét, ha jól akar magának!

Még mielőtt a helyesbítésre sor került volna, az öreg Bernát jelent meg a hátsó bejáratnál, szerény virágcsokrot szorongatva a markában.

– Öntsünk tiszta vizet a pohárba, Matilda! – búgta esedező hangon, s hősszerelmes módjára térdelt a megilletődött asszonyság lábai elé.

Mint utólag kiderült, a kovácmester családja miatt kényszerült más vidékre költözni, de egész életében visszahúzta a szíve az epreskerti lombok alá, Matilda ölelő karjai közé. Sem éjjele, sem nappala nem volt, amíg vissza nem térhetett régi otthonába, ám azt legmerészebb álmaiban sem gondolta volna, hogy a sors a viszontlátás kegyeiben részesíti majd.

– Megy ez, mint a karikacsapás! – ujjongott Eperke, s óriási szívet rajzolt szerelmesei névsorában a komorna és a kovácmester neve mellé.

Lilike és Lalika

Élt egyszer egy fiú, akit Lalikának hívtak. Az édesanyja szelíd volt, az édesapja szelíd volt, a nagymamája és a nagypapája szelíd volt, de a hatéves Lalika mindnyájuknak éppen az ellenkezője.

– Olyan ez a gyerek, akár a kisördög: mindig ijesztget! – szokta mondani Lili néni, Lalika nagymamája, akit mindenki csak Lilikének hívott, pedig már elég idős volt.

Lilike nagyon nehezen ment fel a lépcsőn a negyedik emeletre, ahol Lalikáék laktak. De annyira hiányzott neki a családja, hogy ennek ellenére is rendszeresen járt hozzájuk. Amikor elindult felfelé, mindig megszámlolta a lépcsőfokokat. Hatvanhatot kellett megtennie, míg felért a negyedikre.

Lilike most félúton, a harmincharmadik lépcsőfoknál megállt, hogy pihenjen. Kicsit kifújta magát, erőt gyűjtött, aztán várt egy percet, hátha valaki eljön, hogy segítsen neki felvinni a csomagokat. Mindig degeszre tömött táskákkal érkezik, és most is jól felpakolt ajándékokkal.

Lilike nem hallott lépéseket, újra elindult hát felfelé a lépcsőn, és magában tovább számolt: ötvenhét, ötvennyolc, ötvenkilenc... De alighogy kimondta a hatvanat, Lalika előugrott az egyik fal takarásából, hatalmas kiáltott, toppantott a lábával, és közben még tapsolt is, hogy minél nagyobb zajt csapjon.

Lilike annyira megijedt, hogy a szívéhez kapott, és egy pillanatra azt sem tudta, mi történt. Amikor végre megnyugodott, felment a maradék lépcsőfokokon, becsengetett a lányához, és amint belépett a lakásba, azonnal kért egy nagy pohár vizet.

– Nem segített Lalika? – kérdezte a lánya, aztán helyel kínálta az aszszonyt.

– Szabad ilyet csinálni? – nézett Lalikára az anyukája, amikor a fiú is bejött az ajtón.

– Szabad! – felelt Lalika, és odament a nagymamájához, hogy megnézzze, milyen ajándékokat hozott neki.

Lilike az egyik degeszre tömött táskából elővett egy színes dobozt.

– Annak, aki így viselkedik, nem jár ajándék – mondta Lalika anyukája.

– Dehogynem! – felelt megint Lalika.

– Nyisd csak ki bátrtan! – adta oda a dobozt Lalikának Lilike.

A fiú felnyitotta a tetejét, de ugyanabban a pillanatban el is hajította a dobozt. Annyira megijedt, hogy elfutott. A dobozból ugyanis egy fekete kisördög ugrott elő, nagyot visított, és közben úgy összecsapta cintányérban végződő tenyerét, hogy zengett a lakás.

– Na, mit szólsz hozzá? – kérdezte Lilike. – Tetszik?

– Nem tetszik! – kiáltotta Lalika.

– Hát nekem se tetszik – felelte Lilike, aztán odament a kislúhoz, és átölelte.

Szupermalac és Ūrpatkány

Az Androméda-köd hősei

6. fejezet A szuperhős-engedély

Fáraó szerint az ūrhajó túl lassan vánszorgott, ezért megkérte Szupermalacot, hogy tolja meg egy kicsit. Ettől aztán olyan sebességre gyorsultak, hogy egy óra alatt elérték a galaxis szélét, és ott megpillantották az Androméda-ködöt. Hőseink ámulva nézték a csillagfényes galaxist.

– Olyan étvágygerjesztő, akár a tányérból kifröccsent tej! – nyalta meg a szája szélét Kleó. – Fáraó! Ide akarok költözni.

– Ūgyis kezdtem elfáradni – jelentette ki Szupermalac.

Néhány órával később landoltak az Androméda-köd 13. számú kisbolygóján. Ez volt az egyetlen lakatlan bolygó a galaxisban, persze nem véletlenül: olyan aprócska volt, hogy fél perc alatt körbe lehetett járni. Kópár felszínén csupán egyetlen pálmafa nőtt, alatta pedig egy pocsolya terpeszkedett. „Micsoda jókat fogok benne dagonyázni!” – örvendezett Szupermalac.

– Picit kisebb, mint a Föld, de legalább nehéz rajta eltévedni – mondta Fáraó. – És ha Kleó szól, hogy kész az ebéd, még a túlsó felén is hallani... Most pedig – fordult mancsát dörzsölve a két szuperhőshöz –, felöltöztetünk benneteket!

Kleó ügyes varrónő volt, hamarosan elkészültek a szuperhős-ruhák. Szupermalac vörös köpenyt kapott és fehér felsőt, amin piros M betű díszelgett. Ūrpatkánynak Kleó sárga színű dresszt varrt, és hímzett rá egy kék P betűt.

– Sajnos elfogyott az anyag – sopánkodott Kleó. – Nadrágra már nem futotta...

– Nahát! Ki ez a két daliás szuperhős? – tréfálkozott Fáraó. – Olyan szépek vagytok, hogy máris indulhatunk a Szuperhős Hivatalba!

– Ott kapjuk a megbízást? – kérdezte Ūrpatkány.

– Dehogy! – Fáraó felvette a napszemüvegét, pedig egyáltalán nem süttött a nap. – Engedélyt kell kérnünk. Az Androméda-ködben mindenhez engedély kell, még ahhoz is, ha meg akarod menteni a világot.

Az ūrhájó teljes sebességgel száguldott, mégis fél napig tartott az utazás. Korgó gyomorral érkeztek a Magellán bolygóra, ahol Ködváros, a galaxis fővárosa található. A külvárosban parkoltak le, egy ezerméteres csillagkarcoló tövében, amelynek minden egyes emeletén más-más hivatal működött: a Szuperhős Hivatal a 666. emeleten, a Robotrendőr Központ és a Majdnem Örök Élet Hivatal közt foglalt helyet. Kleó az ūrhájóban maradt, a két szuperhős pedig Fáraóval elindult engedélyt szerezni. Meg kell hagyni, Fáraó furcsán festett: még mindig viselte a napszemüveget, ballonkabátba burkolózott, és puhakalapot húzott a fejére.

A 666. emeleten léptek ki a liftből. Ūrpatkány rögtön észrevette, hogy Fáraó fényképe több helyen ki van ragasztva a folyosón, a következő mondat kíséretében: „A képen látható kövér kandúrnak engedélyt kiadni SZIGORÚAN TILOS!” Ūrpatkány Szupermalacra sandított, ám az ő figyelmét inkább a folyosó két oldalán álló szobrok kötötték le. Mindegyik szuperhőst ábrázolt.

– Egyszer talán lesz majd itt egy Szupermalac-szobor is! – suttogetta maga elé.

Az iroda, ahová igyekeztek, a folyosó végéről nyílt. Előtte két viharvert szuperhős várakozott: Ūregér és Ūrkutya, akik évek óta sikertelenül próbáltak engedélyt szerezni. Már őszült mind a kettő, és Ūrkutya titokban szemüveget viselt, csak a meghallgatásra levette. Most sem jártak szerencsével, két perc után lógó orral kullogtak ki az ajtón.

– Pedig most majdnem sikerült – motyogta az orra alá Ūregér.

– Nem sok hiányzott – bölintott Ūrkutya, és botjára támaszkodva elbicegett.

Szupermalac meghihatottan nézett utánuk.

– Szegények... Biztos nem olyan ügyesek, mint mi.

– Nem a tehetség a fontos, hanem a jó ügynök – felelte Fáraó, és még jobban fejébe húzta a kalapot.

Az iroda közepén aranszínű asztal terpeszkedett, mögötte három különös figura ült: egy kövér, szivarozó nyúl, egy négy lábú, napszemüveges csirke és egy hatalmas medve. A csirke újságot olvasott, a medve pedig a telefonját nyomogatta.

– Ti is szuperhősök vagytok? – kérdezte tőlük nagy tisztelettel Szupermalac, azonban egyikük sem felelt. A kövér nyúl kivette a szivart a szájából, és várakozóan bámult rájuk.

– Hírből már ismerem a kiváló bizottságot – szólalt meg elmélyített hangon Fáraó. – Havanna, Lézer és Acélmedve, üdvözlöm önöket! Ki szeretnénk váltani a működési engedélyt.

Havanna továbbra is szótlánul nézte őket, Acélmedve a telefonját babrálta. Lézer végre felnézett az újságból, és a két szuperhős felé bökött a szárnyával.

– Mit tud a két mákvirág?

– Űrpatkány nagyon okos – felelte Fáraó. – Szupermalac pedig tud repülni, még hozzá gyorsabban, mint a fény.

Lézer unottan Űrpatkányhoz fordult:

– Ha olyan nagyon okos vagy, te nyeszlett rágcsáló, hát mondd meg: hány unokatestvérem van?

Ezt sajnos Űrpatkány nem tudta megmondani. Le is konyult bánatában a füle.

Lézer legyintett, és Szupermalacot méregette.

– Minden szuperhős tud repülni. Mászt nem tudsz?

– Mászt nem – vallotta be Szupermalac.

– Akkor ennyi volt – mondta Lézer, és újra az újságjába temetkezett. – Küldjétek be a következőt!

– Nem vagyok benne biztos – köhécselt Fáraó, és izgatottságában még a hangját is elfelejtette megváltoztatni –, hogy ez méltányos eljárás.

– Miért kéne méltányosnak lennünk a galaxis legnagyobb csalójával szemben? – szólalt meg váratlanul Havanna. – Fáraó, azt hiszed, nem ismerlek meg? Évekig engedély nélkül dolgoztattál szuperhősöket, a hasznot meg zsebre vágtd. Ködváros börtönében volna a helyed!

– Mindig csak a rosszat látod meg, Havanna – csóválta a fejét Fáraó. – Nagy szívességet tettem a Hivatalnak, én fedeztem fel a legtöbb tehetséget. Acélmedve! – fordult a telefonját nyomkodó medve felé. – Téged is én karoltalak fel! Amikor megismertelek, még csak mélynövésű, éhenkórász bocsk voltál. A bokor alatt majszoltad magányosan a málnát.

– De utána rengeteg pénzt kerestél velem, te vén csibész – dörmögte a medve, és továbbra sem nézett fel a telefonjáról. – Az a sok pénz hova lett, Fáraó?

– Tényleg, hova? – kérdezte kíváncsian Űrpatkány.

– A szegényeknek adtam – motyogta Fáraó. – Vagyis leginkább magamnak, mert akkoriban szegény voltam. Akárcsak most...

Acélmedve végre felnézett a telefonról.

– Becsaptál engem, Fáraó! – kiáltotta. – Háromszor mentettem meg a galaxist, tizenöt szörnyet győztem le, köztük Kalapácsfejű Cimbóremot, és közben nem is sejtettem, hogy nincs rá engedélyem. Ráadásul enni is alig adtál, zörögtek a csontjaim!

– Ez már a múlt, ami elmúlt – felelte Fáraó. – Nézzetek rám! Fél szemem van.

Mindenki a kandúrra meredt, és várták, hogy elmondja, miért van fél szeme. De nem mondta el. Helyette inkább könyörgőre fogta:

– Ha már rám nem vagytok tekintettel, legalább erre a két szerencsétlenre legyetek, akik messziről, a baromfiudvar mélyéről jöttek. Nézzetek rájuk, és gondoljatok magatokra! Mi lenne veletek, ha nem volnátok szuperhősök? Lézer, te bizony a lábosban végeznéd, répák meg karalábé között! Havanna, te pörköltként vagy paprikásként fejeznéd be az életed, esetleg lehetnél húsvéti dísznyuszi. És te, Acélmedve, egy állatkertben öregednél meg, a gyerekek nap mint nap a nyelvüket öltögetnék rád. – Fáraó Szupermalacra és Úrpatkányra mutatott. – Ez a kövér malac meg ez a girhes patkány rengeteget szenvedett, éppen csak életben maradtak: a disznócskát le akarták vágni, a patkányt seprűvel kergették. Most a ti kezetekben van a két derék jószág sorsa. Ne rám gondoljatok, hanem rájuk – és persze magatokra. Adjatok nekik egy esélyt!

Csend volt a teremben. Fáraó jól beszélt, a három szuperhős az asztal mögött sorra elképzelte, mi történt volna vele, ha nincs valamilyen különleges képessége. Végül Havanna nagyot szippantott a szivarjából, lassan kifújta a füstöt, és bólintott:

– Ideiglenes engedélyt kaptok.

– Az mit jelent? – kérdezte gyanakodva Fáraó.

– A két nyominak fél év alatt legalább egy hőstettet végre kell hajtania. Ha ez sikerül, akkor a bizottság megadja a rendes működési engedélyt, ami örök életre szól. Az ideiglenes engedély fél évig érvényes, addig bármit is teszten, cserébe legfeljebb ajándékot fogadhattok el. Ha megtudjuk, hogy megint csalsz, Fáraó, mész a ködvárosi dutyiba, és ott öregszel meg, azt garantálom! – Havanna átadta az ideiglenes engedélyt, aztán pracliájával az ajtó felé bökött. – Csukjátok be magatok után!

Amikor kiértek a folyosóra, Fáraó levette a napszemüvegét, és a homlokát törölgette.

– Járhattunk volna rosszabbul is – ismerte be. – Van ez-az a rovásomon...

– Nem gondoltam volna, hogy ilyen híres csaló vagy – mondta elismerően Szupermalac.

Fáraó elmosolyodott.

– A leghíresebb. Ezért kellett elmenekülnöm pár évvel ezelőtt a Földre. De nem szeretném, ha ezt Kleó is megtudná, az én drágám annyira felnéz rám... Na, munkára! Fél évetek van, azaz 182 nap.

– Pontosan ennyi napból áll egy tanév is az iskolában – jegyezte meg Ūrpatkány, aki sosem járt iskolába, de – mint tudjuk – nagyon okos volt.

Amikor visszaértek az űrhajóba, Kleó csillogó szemmel fogadta őket:

– Remélem, megkaptátok azt az engedélyt! Megjött az első megbízás!

Kívánhat magyar író ennél többet?

Dóka Péter íróval Herédi Károly beszélgetett

Dóka Péter (film)kritikusként és novellistaként indult, majd a gyerekirodalom felé fordult. Olyan műveket köszönhetünk neki, mint *Az ellopott zsiráf* vagy *A kék hajú lány*. Jelenleg a Móra Kiadó irodalmi szerkesztője. Vele beszélgettünk kritikáról, sikerről, sikertelenségről és pályaelhagyásról.

– Nem lehet kikerülni a kérdést, és remélem, te sem fogod a választ. Van vajdasági kötődésed. Tudjuk, minden út ide vezet, és innen ágazik tova. Mi a te történeted?

– A nagyapám Topolyán született – innen a vajdasági kötődés –, bár én őt már úgy ismertem meg, hogy egy budai panelben tengette a napjait nyugdíjasként, állandóan sakkozott, és zavartan méregetett engem, mert állítólag nagyon hasonlítottam rá. Amikor meghalt, maradt utána egy füzet, amelyben anyámnak címezve leírta, hogy miért nem ő nevelte fel. A füzet alapján szeretnék egyszer *Gránit* címmel regényt írni, abban talán a vajdasági évekről is lesz szó. Jártam is Topolyán gyerekkoromban, és tetszik a szó hangzása is, ezért írtam bele a topolyafát az utolsó regényembe. A másik kötődésem szellemi: egész írói pályámat meghatározták a szabadkai születésű Csáth Géza novellái, az *Üzenet* 1987-es Csáth- emlékszáma most is itt van karnyújtásnyira a polcomon.

– Mit olvasol szívesen az olyan klasszikusok mellett, mint Csáth? Azért ez mindig fogós kérdés, főleg, ha valaki a könyves szakma két oldalát is ismeri, hiszen a Móra Kiadó irodalmi szerkesztőjeként és íróként is tevékenykedsz: bár utóbbival már nem tervezel hosszú távra, ha jól tudom. Legalábbis a gyerek-könyvek területén. Mi lesz a sorsa a Viharlovagoknak?

– Az írás, az olvasás, a zenélés – ezek számomra kábítószerek, nem tudok nélkülük élni, ha az egyiket megvonják tőlem, a másikhöz menekül-

lök. És éppen úgy elbódítanak, mint a szerelem. A lényeg, hogy időnként megkapjam a szükséges érzelmi adagomat, akkor tudok működni. Ha nem olvashatok hatásos szövegeket – pl. Bret Easton Ellis-, Dosztojevszkij-, Rubin Szilárd-, Maupassant- vagy éppen Andersen-szövegeket – elveszett vagyok. Néha azért szánom rá magam nehezen egy-egy hosszabb regény elolvasására, mert tudom, hogy hosszú ideig leszek a szöveg foglya, napokra-hetekre álmodozóvá változom, és ezt kiadói dolgozóként aligha engedhetem meg magamnak – ellenben egy jó novellától vagy verstől hamar megkapom a továbbéléshez szükséges bódító adagot. Ami a gyerekkönyvírást illeti: úgy döntöttem, abba hagyom. Tizennégy éven át szinte minden szabadidőmben írtam, amíg más nyaralt vagy utazott, én elszántan róttam a sorokat – és nem lettem olyan sikeres, mint szerettem volna. A könyveimért semmilyen díjat vagy elismerést nem kaptam soha, *A kék hajú lányon* kívül szinte egyetlen könyvemről sem írt magyarországi kritikus. A *Viharlovagot* sem folytatom – bár készen van a második kötet terve papíron –, inkább felnőtteknek szeretnék írni. A több éven keresztül készült *Szupermalac és Űrpatkány* című gyerekkönyvemet viszont még befejezem, ha minden jól megy, képes regényként jelenik meg jövőre három részben a Móra Kiadónál. Rajzfilmsorozat is lesz belőle, Máli Csaba rendezésében, eddig hat részre kaptunk támogatást.

– *Mit várhatunk a Szupermalac és Űrpatkánytól?*

– A *Szupermalac és Űrpatkányt* a *Lila királylány* után írtam, igazából a saját írói küszködésemről mesélek benne – remélem humorosan. Ez a két egyszerű lelkivilágú jószág szuperhős szeretne lenni, vannak is különleges képességeik, sőt még egy rámenős ügynökük is akad, de nehezen találhatnak magukra a szuperhős szerepben, mindent elbénáznak, és csak álmodozhatnak arról, hogy olyan sikeresek lesznek, mint a daliás Acélmedve. Azt hiszem, ez a könyv sokkal inkább gyerekeknek szól, mint a sokat emlegetett *Lila királylány*. Sokszor vagyok elégedetlen (gyakorlatilag mindig) magammal és a világgal, de el kell ismernem: a sors ajándékának tartom, hogy rajzfilmezhetek, a sztorikon gondolkodva néha úgy érzem, egy óriási játszótéren rohangálok, és nem tudom eldönteni, hogy melyik játékra üljek fel. Pazar érzés.

– *Tudatosan és élesen váltogatod a könyveid hangvételét. Meglehetősen széles a skála, amelyen a műveid mozognak tematikusan (vagy akár műfajilag) és nyelviileg is.*

– Szeretek játszani, váltogatni a hangvételeket, olyasmivel kísérletezni, amivel előttem még senki sem próbálkozott Magyarországon. Ez persze

veszélyes, hiszen általában az vezet sikerre, ha valaki rátalál egy receptre, és aztán ragaszkodik hozzá, sorra gyártja az egymáshoz hasonló könyveket. A mai napig legnépszerűbb kötetem a 2003-ban megjelent *Az elloptott zsiráf*, egy Aszlányi Károly és Mándy Iván hatását tükröző, szórakoztató ifjúsági regény. Megtehettem volna, hogy ontom az ehhez hasonlókat, de engem a változatosság éltet, az visz előre. Most felnőtteknek akarok írni, mert amit el akarok mesélni, az – úgy érzem – széjjelfeszítené a gyerekirodalom kereteit.

– *Ugyan már többször nyilatkoztál (akár most is) a kritikával kapcsolatban, de érdekelne, hogyan látod a magyar gyerekkönyv-kritika helyzetét és folyamatait napjainkban. Akár saját pályafutásod tükrében is.*

– Volt egy időszak 2013 környékén, amikor *A két hajú lány* megjelent, hogy aktív részese voltam a magyar gyerekirodalmi életnek, barátkoztam kritikusokkal, írókkal, sőt az akkori barátnőm is kritikus volt, a regényem révén ismerkedtünk meg. Akkortájt viszonylag sok recenzió jelent meg *A két hajú lány*ról. Aztán én kiléptem ebből a közezből, és csodálkozva láttam, hogy már nem vagyok olyan fontos a kritikusoknak. Megrémít, hogy ilyen szűk udvar a magyar gyerekirodalom, állandóan egymásba üt-közünk, nem tudunk messziről ránézni a másikra, s így tényleg nehéz látni, hogy ki a jó igazán, kinek a műve lehet esetleg maradandó – én mindenesetre otthagytam ezt az udvart, és bevágtam magam után a kaput. A kortárs magyar gyerek- és ifjúsági könyvek döntő része irodalomként nem olvasható, éppen ezért nem is érdekes számomra. Egyébként a határon túli kritikusok érzékenyebbek a könyveimre, jobban figyelnek rám. Az olvasói levelek zöme – ami ma már e-mail – szintén határon túlról érkezik.

– *Említetted, hogy A két hajú lány sikeres volt. Akkoriban egészen üdítően hatott, számomra pedig a Lila királylány legalább annyira meghatározó. Igaz, ott először a vizuális élmény rántott be, amikor az észt–magyar illusztrációs kiállítás anyagát láttam a Petőfi Irodalmi Múzeumban. Mi volt a forrása ennek a két könyvnek? Témájukban elég merésznek hatottak. De mi lebegett a szemed előtt, miközben egyiket vagy másikat írtad?*

– 2010-ben eljutottam a Frankfurteri Könyvvásárra, és a kínálatot vizsgálva rájöttem, hogy egy gyerekkönyvben bármiről lehet mesélni. Ez a felismerés felszabadított. Megértettem, hogy akkor tudok majd jól írni, ha nem Magyarországnak írok, hanem a világnak. Így született meg *A két hajú lány*, ami egyébként egy külföldön létező irodalmi irányzathoz, a sic-lit-hez sorolható – bár én ezt 2010-ben, az első változat megírásakor még nem tudtam. A *Lila királylány* kötet címadó novelláját egy kolozsvá-

ri lánynak írtam, akinek különleges európaisága nagyon inspirált, világpolgár volt alig huszonhárom évesen, sok országban megfordult, öt nyelven beszélt, és nagyon hitt bennem íróként. Míg *A kék hajú lányt* kedvelte a kritika, addig a *Lila királynőt* teljes értetlenség és hallgatás övezte Magyarországon. Említetted az észt–magyar kiállítást – az rám is nagy hatással volt. Teljesen véletlenül került a *Lila királynőt* az illusztrálandó magyar mesék közé, s aztán ahhoz rajzoltak legtöbben, az lett a kedvenc. Anne Pikkov grafikai voltak a legérdekesebbek, ezért őt kértük fel, hogy a készülő könyvet illusztrálja, így lett nemzetközi a kötet. Egyébként azóta a *Lila királynőt* Észtországban is megjelent, voltam a tallinni bemutatón, életem egyik legszebb emléke.

– *Miben volt különleges az észti könyvbemutató? Azonfelül persze, hogy maga az esemény sem mindennapi: kortárs magyar gyerekkönyv észti nyelven, észti illusztrátor képeivel...*

– Négy csodás napot töltöttem az őszi Tallinnban, az ottani Magyar Intézet vendégeként. A csúcspont természetesen az volt, amikor a Gyerekirodalmi Központban bemutattuk a Varrak kiadó gondozásában megjelent *Lila királynőt*, azaz a *Lilla Kuningatütart*. A Tartui Egyetem egyik tanára beszélgetett velem és a rajzolóval, a tolmácsunk Reet Klettenberg volt, aki a könyvet észtre fordította. Fő attrakcióként az egyik mesémet felolvasta egy népszerű színész – a nevére már nem emlékszem, csak arra, hogy a jelen lévő nők szerint sokkolóan jóképű volt, és hogy szuggesztíven adott elő. Megdöbbenő egyébként, hogy ennek a picike országnak (1 millió 300 ezren lakják) saját Gyermekirodalmi Központja van, míg mi Magyarországon legfeljebb csak álmodhatunk ilyesmiről. Hiába, a Baltikum mesés hely, alig egy évvel korábban Litvániában turnéztam a könyveimmel, már délelőtt tizenegyedtől sötétedett, mintha egy film noirba csöppentem volna, minden nagyobb épület a szovjet időket idézte, még a hotel is, ahol NATO-katonákkal reggeliztünk – kívánhat magyar író ennél többet?

Megszállottan mesélni

A mese hídszerepe. Összeáll. és szerk. Szávai Ilona.
Pont Kiadó, Budapest, 2017

Soha nem voltunk tévénezős família. Ha néztük, akkor csak bizonyos műsorokat, olyanra nem is emlékszem, hogy naphosszat a tévé előtt hevertünk volna. A tévé is tulajdonképpen a „szomszédban” volt: a velünk egy udvarban, de külön háztartásban élő nagyszüleimmél. Nem tudom, miért alakult úgy, hogy a szüleim soha nem vettek tévét, de nekem soha nem is hiányzott, és hát az én gyerekkoromban még szó se volt káros hatásairól. Vasárnap délutánonként néha átvonultunk filmet nézni, apám rendszeresen átjárt az esti híradó idején, és hagyományosan együtt néztük a szilveszteri westernfilmet. Inkább az esti mesékre emlékszem. Anyám volt a mesélő, duruzsolt az olajkályha, én a felső ágyon gubbasztottam. Később ugyanott folytattam az önálló olvasást: mindent, de szó szerint mindent elolvastam, ami a kezem ügyébe került – és máig abba se hagytam.

Talán nem véletlen, hogy a párommal se jutott eszünkbe tévét venni, amikor összekerültünk, ráadásul a gyerekeink abban a korban születtek, amikor már óvták a gyerekeket a túlzott tévézéstől. Ekkor került először a kezembe a Pont Kiadó egyik kötete, a *Tévé előtt védtelenül* című, amelyet szintén Szávai Ilona szerkesztett, és amelyet elolvasva megbizonyosodtam, hogy jól tették a szüleim, és jól tettem én is, hogy a modern technológiák helyett a mesét adtuk a gyerekek társául a felnőtté válásban.

Ha megnézzük a kiadó honlapját, sokszínű és mindenképpen impozáns mennyiségű kiadvány kötődik Szávaiék nevéhez, köztük *Az olvasásért* és *A meséért* sorozatok darabjai – ez utóbbiban jelent meg *A mese hídszerepe* is. A tanulmánykötet a mese terápiás célú felhasználásával foglalkozik, és ezekből az elméletekből és gyakorlati megvalósításuk leírásából számomra valahogy az is következik, hogy ha nem terápiás céllal használjuk, a mese akkor is csak jótékony hatással lehet az olvasóra, mesélőre, hallgatóra és átélőre egyaránt. Így aztán mindenképpen elolvasásra javaslom a kötetet

azoknak, akiket érdekel a jelen folyóiratszám témája, noha szinte mind-egyik írás kihangsúlyozza, hogy (a kötet bevezetőjét idézve) „a mese műfaját (történetileg) nem indokolt csak a gyerekkorhoz kötni, de ha az Olvasó mégis engedne eme beidegződésnek, akkor viszont a gyermekkor és a »gyermeki« lényegéről nem szabad megfeledkeznie”. Arról, tudniillik, hogy a mese mindenkire szól, hiszen mindannyian voltunk gyerekek, akiknek jó esetben meséltek, és sokunknak lesznek majd gyerekei-unokái, akiknek ismét mesélni fogunk/mesélhetünk.

A köztes időben viszont kamatoztathatjuk a mesékből merített tudást, ahogyan azt például a kötet első tanulmányának írója, a *Kincskereső meseterápia* megalkotója, Antalfai Mária teszi, aki szerint „[a] mesék, mítoszok és mondák a vágyainkból, fantáziánkból és az érzelmeinkből születtek, s így a képzelet és a valóság összefonódásai. Szimbolikus képekkel és cselekményeikkel nagyon mély intuitív tudást és sejtéseket jelenítenek meg az élet misztériumáról, törvényszerűségeiről, a lélekben játszódó folyamatokról. [...] A mesék legjelentősebb egészségmegőrző és terápiás hatása, hogy képpé és történetté transzformálják a nyers ösztöneinket, az indulatokat, a vágyakat, a sokszor megmagyarázhatatlan érzéseinket.” Antalfai ismerteti magát a módszert, amelyet az ezredforduló környékén dolgozott ki és tanított az ELTE Személyiség- és Egészségpszichológiai Tanszékén, és amelyet azóta is alkalmaz. A módszert egyaránt alkalmazzák gyermekeknél és felnőtteknél. Gyermeknél a magatartászavarok, beilleszkedési és szocializációs problémák, szorongások, félelmek kezelésére ad kiválóan használható terápiás eszközt a szakember kezébe. Serdülőknél a mai világból már hiányzó beavatási szertartások fontosságának megértésében segíthet a felnőtté válás lépcsőfokain. Végül az életvezetési és párkapcsolati problémákkal szakemberhez forduló felnőtteknél is alkalmazható a Kincskereső meseterápiás módszer, krízishelyzetekben, önértékelési, pánik és szorongásos zavarok kezelésénél. Ez azért bőven túlmutat azon, hogy milyen fontosságot tulajdonítunk a hétköznapi életben a meséknek. Antalfai több részletet is idéz tanítványai és kollégái esetleírásaiból és meseelemzéseiből. Ezt a módszert is, és a kötetben szereplő összes többit is elismert, a magyar állam által akkreditált képzésen sajátíthatják el az érdeklődők.

Bajzáth Mária saját, *Népmesekincstárnak* nevezett mesepedagógiai módszerét ismerteti, amelyet a munkája során fölmerülő kérdésekre adott válaszként dolgozott ki. És a kérdései tulajdonképpen minden mesélő szülőben, kisgyerekekkel dolgozó pedagógusban fölmerülnek. Melyek azok az eszközök, amelyek közelebb viszik a gyerekeket a mese üzenetéhez, amelyek megnyitják a meséhez vezető kapukat? Milyen meséket

meséljünk a különböző életkori szakaszokban? Hogyan kapcsolható össze a népmese a tananyaggal, a tantervvel? Milyen intelligenciaterületek fejlesztésére alkalmas a népmese? És szerencsére eljut annak felismeréséig, hogy „a magyar intézményes nevelés keretei között *aki nem lép egyszerre, nem kap rétest estére*, vagyis kevésbé elismertek azok a teljesítményformák, amelyek nem a preferált (matematikai-logikai-anyanyelvi) intelligenciákat tükrözik. Nagyon fontos lenne, hogy az összes intelligenciaterületet felismerjük és fejlesszük, hisz mindegyik hasznos és szükséges volna az életben való eligazodáshoz.” A pedagógusoknak különösen érdekes lehet a szerzőnek a Népmesekincstár mesepedagógiai módszerhez kapcsolódó, a Kolibri Kiadónál megjelenő mesesorozata, amely négy korosztálynak gyűjti össze a világ népmeséit, és amelyhez módszertani füzetek is kaphatók.

A marosvásárhelyi Kádár Annamária tanulmányának címe *Saját sorsot varázsolni*, és a reziliencia fogalmát ismertetve tulajdonképpen azt fejt ki, hogy mit tanulhatunk a mesehősöktől: „A reziliencia (a rugalmas ellenálló képesség) a latin *salire* (ugrani) igéből ered, hátraugrást, hátrahőkölést jelent, a feszülés-oldás egyensúlyát. Arra a rugalmasságra, képlékenységre vonatkozik, amely megóvja a tárgyat a töréstől és arra az emberi képességre, hogy az erőteljes külső hatásokhoz alkalmazkodni tudunk.” Egy laikusnak is érdekes lehet, hogy a pszichológia mai állása szerint mely, kora gyermekkorban ható faktorok járulnak hozzá a személyiségünk rugalmasságához – és hogy (érdekes módon) ezek valahogy mind a meséhez, mesemondáshoz-hallgatáshoz (is) kapcsolódnak: 1. Megbízható, stabil kapcsolat, biztonságos kötődés; 2. Stabil, megbízható és kiszámítható környezet; 3. A környezetben lévő, utánozható, követhető minta; 4. Jól tagolt, minőségi időélmény (szertartások, rituálék).

Kerekes Valéria a *Mesét másként* című tanulmányában az óvodai nevelésben alkalmazható népmesékről és drámapedagógiáról ír – ez, remélem, nem idegen a vajdasági pedagógusoknak sem. Érdekesek ugyanakkor Kerekes tapasztalatai a *Mesét másként* módszer gyakorlati alkalmazásáról.

Both Gabi kortárs mesékkal foglalkozva hozta létre a *Meseutca* projektet, amelynek az volt a célja, hogy minél szélesebb körben megismertesse a kortárs gyerekirodalmat. A honlap (www.meseutca.hu) továbbra is elérhető, viszont – anyagiak hiányában – nem bővül tovább, azonban így is kíváló eligazítást nyújt egy-egy szerző vagy könyv kapcsán.

Még egy meseterápiás módszerről, a *Metamorphosés*ről olvashatunk Boldizsár Ildikó szövegében, akit talán a legkevésbé kell bemutatni, hisz Vajdaságba is eljuthatott már a híre a neves mesekutatónak, és aki fölteszi azt a kérdést is, hogy vajon miért lehet megbízni ebben a módszer-

ben? A válaszát a kötet következő szövege is alátámasztja, amelyet Boldizsár Ildikó mellett Luzsi Margó és Juhász Attila is jegyez, és amely az egyik magyarországi börtönben büntetésüket töltő asszonyok és gyerekek reintegrációs meseprogramjáról szól, és amely a kötet legdöbbenetesebb olvasmánya. A folyamat három mozgatója számol be tapasztalatairól. Juhász Attila, a börtön parancsnoka nemzetközi konferenciákon járva hall először hasonló, működő, a fogvatartottak társadalomba való visszavezetését célzó kezdeményezésekről, mégse volt egyszerű a meseterápiás tábor megszervezéséig vezető út (a magyar börtönökben uralkodó körülményekről szól a parancsnok többször leírt, őt nyilvánvalóan foglalkoztató kérdése: „Kinek a feladata mindez (tudniillik a reintegráció)?”, valamint az a tény, hogy a programban úgy vehettek részt a fogva tartott nők, ha vállalták, hogy a mesetáborban töltött tíz napért cserébe tíz nappal hosszabb időt töltenek börtönben – ezt ugyan pozitív momentumként tüntetik föl a szervezők (a nők szerintük ezzel „tanúságot tettek róla, hogy gyermekek sokkal többet jelentenek számukra, mint saját szabadságuk”), ám ezt én mellébeszélésnek érzem, különösen a programban részt vevő gyerekek reakcióinak elolvasása után. A helyi programot egy könyvtáros, Luzsi Margó vezette, és remélem, vezeti továbbra is – első körben egy angol programot, a Storybook Dadset adaptálva a helyi körülményekhez (nemcsak a saját gyerekeiknek küldhettek „meseüzenetet” a fogvatartottak, hanem a közeli fogyatékos gyerekeket ápoló otthonban is tartottak mesefoglalkozásokat), majd eljutva a mesetáborig, amelyről már a meseterapeuta Boldizsár Ildikó számol be.

A *Gárebucka* és az *Ahol a madár se jár...* című szövegekben négy fiatal mesemondó mondja el tapasztalatait, megtanult, majd alkalmazott módszereit, és világít rá arra a sajnálatos tényre, mennyire nehéz a mai mesemondó feladata: „A mai gyerekeket nagyon sok külső, készen kapott kép veszi körül – gondoljunk csak a sémára gyártott vizuális információk zajos hemzsegségére a mesekönyvekben, a számítógépen és a tévében –, ezért gyakran nehezükre esik a képzeletmunka és elmélyülés a mese világában”, és arra az öröndetesre, hogy ők és a hozzájuk hasonló mesemondók, és remélhetőleg az őket hallgatók is hisznek abban: „a mesemondás közösségteremtő és -fenntartó erő”. Egyikük, Lengyel Tóth Krisztina (aki Raffai Juditot is idézi) kimondja azt, ami sok embernek az első reakciója a mesére: „egy ideje a gyerekszórakoztató műfajok tömlöcében raboskodik”.

A kötet leghosszabb tanulmánya, a *Mesepszichológiától a meseterápiáig* ismerteti egy görög kutató által készített személyiségvizsgáló meseteszt magyar változatának létrejöttét, majd a szerző, Juhász László saját mese-

diagnosztikai és -terápiás módszerének kidolgozását, annak magyarországi elterjedését és intézményesített felhasználásának egy példáját.

Mindegyik tanulmányhoz bőséges irodalomjegyzék tartozik, sok online-on elérhető forrással tarkítva.

Mielőtt elriasztana bennünket az, hogy ebben a tanulmánykötetben egy szöveg kivételével csak a mese terápiás fölhasználásáról van szó, mondván: hiszen az én gyerekemnek nincs szüksége terápiára, tűnődjünk el azon, mi minden szól a mesék mellett. Nem egyszerű történetek, hanem belső világunkból érkeznek, az alkotó fantázia kel életre bennük. Manapság, a racionalításra és teljesítmény(kényszer)re épülő világunkban roppant fontos, hogy a gyerek részese lehessen az esti mese varázsának, hogy a mesélővel való kapcsolata érzelmi biztonságot teremtsen számára, hogy érezze mindazt, amit majd később képes lesz felismerni, hogy működjön az intuíció, a kreatív élményfeldolgozás. A készen kapott képek helyett a mesehallgató gyerek képes megalkotni a saját belső képeit. A mese és a hozzá kapcsolódó rituálék biztonságot jelentenek: elindul a képzelet, a gyerek cselekvő részese lesz a történetnek, nincs szüksége didaktikus magyarázatokra a világ megértéséhez.

Márai Sándor írja a *Füveskönyvében*: „Gondold meg, hogy csak az ember olvas.” Ezt kibővíthetjük akár így is: csak az ember mesél. Meséljünk hát mi is – akár a jelen folyóiratszámomban található meséket.

Utazás a kígyóvillamoson

Budapesti útikalauz gyerekeknek

Meseváros – Budapest. Budapest gyermekkönyv-illusztrációban.
Deák 17 Gyermek és Ifjúsági Művészeti Galéria, Budapest

A Deák 17 Gyermek és Ifjúsági Művészeti Galéria legutóbbi kiállítása a várostapasztalatot tematizálta izgalmas fókusszal: milyen lehet Budapest gyerekszemmel? Pontosabban hogyan képzelik azt el a gyerekkönyvek grafikusai? Azaz a *Meseváros – Budapest. Budapest gyermekkönyv-illusztrációban* azt mutatta meg, hogy a felnőttek hogyan próbálnak belehelyezkedni ebbe a nézőpontba és egyben kreatívan reagálni a vizuális kultúra mozgásaira, a digitális vizualításra.

A Deák Ferenc tér és a Váci utca között lévő galériához vezető út már maga is egy erős Budapest-tapasztalat. Nyelvek, hangok, illatok keverednek össze, nem könnyű megtalálni a galériát a Váci utca divatboltjai között. A kinti zsúfoltságot a szecessziós palota csendes folyosója váltja fel. A galéria világos, letisztult, a falak fehérek, egyszerű vonalak és hatalmas ablakok strukturálják a belső teret. Először a terem közepén a földön levő Budapest-térkép tűnik fel, rajta mozgatható alakzatok: papírmasé Hősök tere és Szabadság-szobor, a Lánchíd hídfőinek megszelídített papírmasé oroszlánjai, néhány apró színes madár. És persze a nagyvárosok elmaradhatatlan lakói, a térkép többi emlékéhez képest aránytalanul hatalmas és így szurreális galambok – kicsit olyan érzést keltenek, mint Sylvain Chomet *Az öreg hölgy és a galambok* című animációs rövidfilmjének példányai, ravaszak, ijesztőek és jóllakottak, akik részei a városi kalandnak. A múzeumpedagógiai foglalkozások alatt használható térképet a Magyar Képzőművészeti Egyetem Gyermekkönyv-illusztrációs szemináriumának grafikusművész hallgatói, a gyermekkönyv-illusztrátorok következő generációja készítette. A falakon, az átlagos magasságnál talán egy kicsit alacsonyabban, láthatóak a kiállított illusztrációk. Ezek nagyrészt az ezred-

forduló után készültek. Arra is figyeltek, hogy ha a látogató kedvet kapna a könyvekhez is, amelyeket ezek a képek illusztrálnak, azonnal tudja kézbe venni és akár a földön, akár az alacsony, gyerekarát asztaloknál, akár az ablaksort kísérő hosszú fehér padon átlapozhassa. Csupán néhány könyv van vitrinben, ezek jellemzően korábbi kiadványok, mint Csukás István *Vakkancs szétnéz Budapesten* könyve Gaál Éva rajzaival, vagy Ruffy Péter *Hazánk szíve, Budapest* című könyve Würtz Ádám rajzaival, utóbbi az egyik legismertebb és legnépszerűbb gyerekeknek szóló Budapest-könyv.

A kiállítás katalógusát minden gyerekirodalom, gyerekkönyv iránt érdeklődőnek ajánlom, letölthető a galéria honlapjáról. Révész Emese, az egyik kurátor remek tanulmányában saját kutatásai alapján foglalja össze a gyerekkönyvek Budapest-illusztrációinak sajátosságait. Felveti: megragadnak-e azok a didaxis (a város mint múzeum, a műemlékek megismertetése) szintjén? Révész kiindulópontja, hogy a képes gyerekkönyv egyszerre szépirodalmi és művészeti alkotás, így a kortárs irodalomnak és képzőművészetnek egyaránt része. A kiállítás ilyenként, azaz önálló művészeti alkotásokként kezeli a kiállított rajzokat, ugyanakkor a könyveket is melléjük teszi: ha a látogató kíváncsi a képen elindult sztorira, megnézi, hogy az hogyan folytatódik a szövegben és a következő képen.

Milyenek a kortárs gyerekkönyvek Budapest-illusztrációi? Vannak olyanok, amelyek átfogó várostapasztalatot igyekeznek nyújtani, és persze olyanok, amelyek a részletekre koncentrálnak, legyen az egy-egy adott városrész (*Ferencváros gyerekeknek* vagy *A pesti zsidónegyed gyerekeknek a Tiéd a város* sorozatból), vagy a *Két egér* sorozat Rácz Nóra által rajzolt szereplőinek mikroperspektívája, a műmlékek részleteinek felfedése. Számos könyv tematizálja a tömegközlekedést. Gyöngyösi Adrienn Bátky András *Pipogya, a budapesti vándor* című könyvében – amelynek állatszereplői csupán néhány gyerek számára láthatóak – mindenki számára ismerős helyzetet rajzol le: a villamos utáni szaladást. De vannak kimondottan a tömegközlekedéssel foglalkozó rajzok és könyvek, amelyek ezt az átláthatatlan hálózatot próbálják megszelídíteni a gyerekek számára (Gévai Csilla: *Amíg zöttyögünk; Amíg utazunk* Baranyai (b) András rajzaival).

Végül van néhány, amely izgalmas vizualitásával emelkedik ki a konvencionálisabb rajzok közül. Kasza Julianna *Április és az úttekerők* könyvében egy mechanizált város jelenik meg, a Budapestet működtető gépezet, amelyet találóan vektoros grafikákkal rajzol meg. A sűrű, de egyszerű geometriai formákból álló rajzok akár a számítógépes játékokból ismerős világot is felidézhetik a gyerekekben. Bátky András *Mirka* című könyvéhez Takács Mari készített kollázsokat. Itt nem a szokványos, emlékművek,

szimbolikus terek által definiált Budapest jelenik meg, hanem a lakótelep. Révész hiányolja a magyar gyerekkönyvekben (-illusztrációkban) a város szociális feszültségeinek, a szegénységnek a tematizálását. Ilyen szempontból rendkívül fontosak a *Mirkához* hasonló könyvek. Ráadásul vizuálisan is érdekesek, Takács fotókkal egészíti ki rajzait, olyan, olvasói számára is minden bizonnyal ismert képeket, mint egy panelsor vagy egy buszmegálló táblái. De a bérház mint jellegzetes budapesti helyszín is megjelenik több helyen (Nádori Lídia: *Sárkány a lépcsőházban*, Kun Fruzsina illusztrációival; Lackfi János: *Belvárosi gyümölcsök*, Molnár Jacqueline illusztrációival). Herbszt László *Csodálatos szemüvegében* egy egyszerű történethez sikerült remek rajzokat készíteni egy metamorfózison átesett Budapestről, ahol a 4-es és a 6-os villamos sárga kígyó, a vár alatti alagút egy óriás tátott szája, az Erzsébet híd szerkezete pedig egy dinoszauroszt csontváza lesz. Nemes Anita *Fess, Budapest* című kötete különös műfajával illeszkedik ebbe a sorba: a gyerekek fekete-fehér vonalrajzainak kiszínezése által ismerik meg a várost.

A többnyire kétezres évek utáni illusztrációk nagy része igyekszik elmozdulni azon gyerekek számára is izgalmas vizualitás felé, és a szöveg mellett önálló alkotásként működni, olvasói számára megszélesíteni, átláthatóvá, belakhatóvá tenni a várost. Meseváros, csodaváros, idegen, ijesztő város – ez mind Budapest, ahol a gyerekek kalauzaként dinók, múzeumi egerek, láthatatlan medvék és sok más egyéb állat is otthonosan mozog. Ennek a kiállításnak ugyan vége van már, de a Deák 17 galéria múzeum-pedagógiai foglalkozásai között állandó jelleggel szerepelnek olyan programok, amelyek a városra, a városi terek használatára fókuszálnak.

Bosnyák István

Theatrum mundi...-járól

1.

Az úgynevezett első „Sympo”-nemzedék (Bányai János, Bosnyák István, Gerold László, Jung Károly stb.) és fiatalabb társaik (pl. Danyi Magdolna, Thomka Beáta, vagy a még náluk is fiatalabb Faragó Kornélia), akikkel a hetvenes évek közepén megismerkedhettem, mint intézménybe szerveződött nemzedék mára lényegében lezárult irodalomtörténeti fejezet szereplői. Sokan közülük már meg is haltak, maga a Sympo, hivatalos, „anyakönyvezett” nevén: *Új Symposion* pedig inkább rosszul, mint jól ismert címke a magyar irodalom és sajtó történetében. A lap legendája, helyesebben szólva: legendatörmeléke persze él, a Sympót, ha szóba kerül, olyanok is a bennfentesség látszatát keltve emlegetik, akik – gyanítom – egy sort sem olvastak belőle. De az érdemi feldolgozás – megértés – hiányzik: a magyar kultúra nagy süllyedése (mind az anyaországban, mind ex-Jugoszláviában) elzárja a múlt adekvát értelmezésének pusztá lehetőségét is, és a szerves múltértelmezés helyét a szelektív „emlékezés”, a diszkontinuitás kényelmes homálya veszi át. Kimondatlanul is érvényesül a maxima: nem kell semmivel szembenézni, van gondunk úgyis elég. A ma élő legendatörmelékéből persze sok minden hiányzik, s többnyire éppen a lényeg. Az *Új Symposion*, tetszik vagy sem, a titóista Jugoszlávia szimptomatikus magyar kulturális fejleménye volt. Célirányos lázadás (az ellen persze, ami ellen lehetséges és szabad volt lázadni), ám eközben – a szerveződés strukturális féloldalúsága ellenére – egy új kulturális stílus idiómája és gesztuskészlete is kiformalódott. A kritika ugyanis, természetéből következően, mindig túlmegy „megengedett” célján, öntörvényűvé válik. A „helyzet” egészében véve komplikált volt. Jellemző, hogy a sympósok közül voltak, akiknek hivatalos irataiban az szerepelt: „nemzetisége: ju-

goszláv”, s e definíció mögött nagyon mély és deformáló személyes és kollektív „kompromisszum” húzódott meg. De a helyzetnek nagy előnyei is mutatkoztak – például az a „tenger”. Így előállott az a speciális konstelláció, hogy voltak magyarok, akiknek saját tengerük volt, akik nyaralni valódi tengerhez jártak, nem a Balatonhoz (amely bár szép és vonzó turisztikai cél, de mégiscsak egy tó, s nem több). A „saját” tenger pedig szimbólum is, egy geopolitikai pozíció, egy hatalmi állás szimbóluma. S a vajdasági magyarok akkoriban, nem is kétséges, fogyasztói dimenzióban csakugyan jobban éltek, mint a magyarországiak. Ott, sok vonatkozásban, „nyugat” volt. A „gyerek”, ha linkóci volt is, akár Svájcban is folytathatta tanulmányait, a magyar értelmiségi elit e lehetőséget megadhatta fainak. Valami mély, mondhatnánk strukturális féloldalúság azonban mindennek ellenére ránehezedett az ottani magyarok életére is. S bár aki tehetette, erről nem beszélt, ám Tito halála (1980) után apró gesztusokban már fölütötte fejét az elfojtott „kompromisszum” addig tabu némította oldala: már volt, aki azzal dicsekedett (egyelőre persze szűk körben), hogy őt még a „magyar” időkben anyakönyvezték, s így neve hivatalosan is a magyar idióma szerint van rögzítve irataiban. (A dicsekvés e formája a hetvenes években még elképzelhetetlen lett volna.) Az igazi probléma persze jóval mélyebben rejtett, s elevenebb volt. Szinte mindenki szerepkollízióban mozgott, „tiszta” szerepek nem nagyon adódtak senki számára. S ami a szerepzavarnál is súlyosabb következménnyel járt: ennek elismerésére szándék és lehetőség sem volt. Amíg Jugoszláviának jól ment, élni kellett az előnyökkel, s hallgatni a deformáló meghatározottságokról.

Tito marsall rendszere a kiegyensúlyozottság hatalmilag generált és fenntartott rendszere volt.

2.

Bosnyák István (1940–2009), aki utóbb, furcsa konverzió jeleként, Baranyai B. István néven próbálta újradefiniálni magát, az első Symponemzedék egyik markáns alakja volt. Szakmailag mesterük és mentoruk, Sinkó Ervin (1898–1967) kutatójaként jelenítette meg magát – Sinkó-kutatóként sok mindent föltárt, sok mindent tisztázott is. E témakörben ő számított az első számú specialistának. Ám igazában nem filológus, nem is történész vagy irodalomtörténész volt. Alkata és igazi érdeklődése szerint valójában valahol az író és a politikus közt lelhető meg helye, persze, erős politikai túlsúllyal. Életműve mindennek következtében egyenetlen. Van egy, a maga nemében érdekes és fontos szociográfiája, a *Laskói esték* (1968), amely – bár ma nem szokás emlegetni – a maga nemében alapmű.

Ám igazán elemében akkor érezte magát, amikor „politikáról” szólhatott. (Alighanem erre vezethető vissza, hogy a sok vonatkozásban analóg helyzetű, mégis más, zártabb kontextusban mozgó erdélyi „baloldaliak”, például a *Korunk*-főszerkesztő Gáll Ernő [1917–2000] vagy a politikus alkátát soha fel nem adó író, Méliusz József [1909–1995] megkülönböztetett figyelemmel kísérték munkásságát. Véleményét, állásfoglalásait akceptálták. A baloldali orientáció egyik megújítóját, a sajátjukéval rokon törekvések képviselőjét vélelmezték benne.)

Magam Bosnyák egyik legfontosabb művének egy kis füzetet, a *Theatrum mundi a la Joszif Visszarionovics Sztálin* című pamfletjét tartom.

Bosnyáknak ez az írása a *Symposion füzetek* 3. számaként, 1970-ben jelent meg Újvidéken. A Forum Lap- és Könyvkiadó nyomdája nyomta. Kisalakú, hozzátétőlegesen négyzet formájú füzet ez, tipográfiája az anyalap jellegzetességeit idézi. Borítója, melyen a szerző neve és a cím hangsúlytalan, de a középpontba helyezett, s „befele” irányító, ikonszerű nyilak figyelemfelhívó funkciója maradéktalanul érvényesül, hatásos: magára vonja a figyelmet. A füzet belül, szedéstükre és tördelése révén, eltér az akkori magyarországi tipográfiai gyakorlattól: érdekesebb, izgalmasabb. A fejezetcímek s a mottószerűen elhelyezett idézetek félkövér szedése, a szövegen belüli alkalmi verzális kiemelések, s nem utolsósorban az inkvizícióra utaló, régi metszetek bőséges adagolása együtt, igazi, hatásos kiadványt produkált. Egészében, különösebb műfogások nélkül is, jól „megcsinált” kis füzet ez, *újszerű*. (Az „archaikus” metszetek, paradox módon, éppen egy, már letűnt korra visszautaló tartalmuk és formai megoldásaik révén, a szöveg tematikai újdonságát erősítik meg – a tárgyalt téma és az inkvizíció analógiáját hangsúlyozzák. Azaz, nem illusztrációk, hanem vizuális hatáselemek.) Maga a pamflet Sztálin- és sztálinizmuskritika, olyan radikális tónusban, amely, talán mondani sem kell, eleve kizárta a kis füzetet a magyarországi terjesztésből. Egy-egy példánya, ha mégis, legföljebb a véletlenek játékaként jutott magyarországi olvasók kezébe. (Jugoszláviában legális, de – amennyire tudom – ott sem igazán népszerűsített kiadvány volt ez.)

3.

A kisalakú, vékony, ám formabontóan számozatlan (paginázatlan) oldalakból álló füzet voltaképpen két írás: a címadó szöveg, s egy, már fejezetszámozáson kívüli, fiktív vagy valóságos „Nyílt levél” – a sztálinizmus ügyében. Az első rész, keltezése szerint, 1969 novemberében és decemberében íródott, a második rész, ha a keltezés nem fiktív, egy ülésben, 1970.

február 6-án. A két szöveg tematikailag is, szemléletében is szorosan egybetartozik, csak a retorika különbözik. Az első rész egy könyv újraértelmezése, továbbgondolása, a második rész, már csak a levélforma miatt is, a beszélő szubjektív önpozicionálása – azaz, mintegy, az esetleges támadásokat kivédendő, a szerző itt „megmagyarázza”, indokolja álláspontját.

A pamfletnek három sarokpontja van. Az egyik, amely a nyersanyagot is adta a szöveghez, s amelyből ki lehetett indulni, Arthur Londonnak (1915–1986), Csehszlovákia 1949 és 1951 közötti kommunista külügyminiszter-helyettesének memoárja, amelyet letartóztatásáról és koncepciói perben való elítéléséről írt. London régi kommunista volt, harcolt Spanyolországban a Nemzetközi Brigádok tagjaként, részt vett a francia ellenállási mozgalomban, majd a mauthauseni koncentrációs táborban az úgynevezett lágerbizottság tagjaként a foglyok ellenállásának egyik szervezője volt. Elvileg, mondhatnánk, kifogástalan pedigé, ám, mint perének megkonstruálásakor kiderült, mindez mégis ellene fordíthatóvá lényegült át. Meghurcolása a nagy tisztogatásoknak abba a sorozatába tartozott, amelyet a magyar olvasó számára legmarkánsabban az 1949-es magyarországi Rajk-per demonstrál, de amely, ma már tudható, helyesen csak egy több országra kiterjedő, időben is elnyúló, összefüggő műveletsorozat részeként értelmezhető. A második sarokpont egy irodalmi idézet a nagy németalföldi humanistától, Rotterdami Erasmustól (1466–1536), amely, bár időben jóval a tárgyalt események előtt született, paradox módon egyféle szimbolikus értelmezési keretet kínált föl. Ezt, már csak rövideje miatt is, nekünk is érdemes idéznünk: „Nos mi más az emberi élet, mint egy nagy szindarab, melyben mindenki önmagától elűtö álarcot borít magára és úgy járkál és játssza a választott szerepet, amíg a nagy színigazgató le nem szólítja a színpadról.” A harmadik sarokpont a titói Jugoszláviának a Szovjetunióhoz való viszonya, amely egyrészt lehetőséget adott a pamflet megírásához is, másrészt a gyakorlati értelmezési keret legfontosabb elemeit is szolgáltatta. E három sarokpont felismerése önmagában is jelzi, nem egy szokványos történeti rekonstrukciót olvasunk, hanem – *irodalmat*, amelynek politikai tétje ugyan óriási, következményei is jórészt politikaiak, de a valóságértelmezés módja jellegzetesen irodalmi. Itt egy politikailag érzékeny *író* magyarázza a világot, s számára az igazi tét valójában az önmegeértés.

Bosnyák London-interpretációja persze nem a recenzensé és nem is a filológusé. Anyagát nagyrészt London könyvéből meríti, s amit ehhez hozzátesz, az már 1969/70-ben sem számított különösebben újnak. Mindaz, amit a nagy terrorról és annak közép-kelet-európai reprizéről elmond

(főleg neveket és utalásokat), azt már az egykori újságolvasók is tudták. Bosnyák interpretációja, ismételjük meg, nem is a filológiai rekonstrukciót szolgálta, hanem a már tudottnak a speciális nézőpontú értelmezését, „megértését”. Nézőpontja specifikumát az adja, hogy az újraértelmezett könyv szerzője, Arthur London is, az értelmezést végző pamfletíró is valamiképpen a marxi indíttatású szocializmus híve volt – de ugyanakkor a sztálini „változat” radikális és könyörtelen elutasítója. Ezt az álláspontot ma természetesen lehet naivnak bélyegezni (bizonyos mértékig, mint minden álláspont, történeti perspektívában ez sem mentes a meg nem értés és az önféltreértés naivitásától), ám ami illúzióként írható le belőle, az a nagyon erős igénynek a következménye. Az emberi nem *önemancipációjának* igénye, naiv vagy sem, olyan igény, amely nélkül értelmes és morálisan vállalható élet elképzelhetetlen. Minden olyan, történetileg elképzelhető törekvés, amely lemond az emberi önemancipáció igényéről, bár lehet „hatékony” és az élet sok területén „gyakorlatias”, ám egy egyetemesebb perspektívából nézve, *de facto* a beépített igazságtalanság, a gyakorlati emberellenesség rendszere. A gyakorlatiasságért és a hatékonyságért ugyanis lemond a rabszolgákról, a jobbágyokról, a bérmunkásokról, vagy éppen a munkaerőpiac emberi „fölöslegéről”. S így tovább. London és Bosnyák, minden csalódás után is fönmaradó „naiv” előfeltevése tehát olyasmi, amit, legrosszabb esetben is, a valóságértelmező sem kiköpni, sem lenyelni nem tud. Semmiképpen nem sorolhat az „értelmetlenség” vagy a (negatív indexeszel ellátott) „utópia” körébe. S mind London, mind Bosnyák esetében ez a speciális előfeltevésen alapuló nézőpont valami nagy történeti deformáció leleplezését és átvilágítását, azaz történeti megértését szolgálta. Azaz, a deformálódott, sőt visszájára fordult „szocializmus” mércéje maga a szocializmus volt, amelyet deformálói elárultak és diszkreditáltak. A *Theatrum mundi...* gondolkodástörténeti specifikumát ez a konstelláció teszi érzékelhetővé. Vagyis, ez a kritika, minden radikalitása ellenére, nem a prokapitalista antikommunizmus képmutató mátrixában mozog.

Bosnyákot igazában két dolog érdekelte (s a Londontól nyert adatokat ennek leírására használta föl): ez az önmaga kiinduló helyzetét visszájára fordító, nagy dehumanizációs folyamat miképpen, milyen eszközökkel építette föl magát, s mi volt az az áldozatokban, ami e projekt megvalósítását lehetővé tette.

A probléma, amely számára eleven volt, nem a sztálinizmus elfogadása vagy el nem fogadása. Ítélete e vonatkozásban már kész volt és egyértelmű. Inkvizíció, modern kori boszorkányper, „világszínház”, „tragikus bohózat”, sőt, tárgyiasabb regiszterben: „a végső dehumanizáltság légköre” –

ilyen s ilyesféle formulákkal írja le a sztálinizmust. Ítéletét mi sem jellemzi jobban, minthogy *expressis verbis* kimondja, a sztálinizmusban „Sztálin proletariátus elleni diktatúrája” valósult meg, s arra a tényre is felhívta a figyelmet, hogy „Sztálin több kiváló kommunistát gyilkoltatott le, mint az egész világ burzsoáziája együttvéve”. Mindezt aligha lehet Sztálin és a sztálinizmus apologetikájának fölfogni. Sőt, ma már nyilvánvaló, e kritika a sztálinizmus döntő pontokon megvalósuló teljes delegitimálása. Hatásosabb és hatékonyabb, mint a hagyományos „antikommunizmus”.

Ami Bosnyákot foglalkoztatta, más volt: a perekben realizálódó „konstrukciók” logikája és tömegpszichológiai hatásossága. Ehhez London könyvében jó anyagot kapott. A konstruktőrök, összegzi London leírásait, „napról napra, hétről hétre, hónapról hónapra egyre gazdagabb, eseménydúsabb fabulát csikarnak ki a szereplőkből, a kieroszakolt »vallomások« kéziratát viszik az instruktorokhoz, azok belejavitának, kihúznak és betoldanak – már ahogy ezt a prekoncepció megköveteli – s az ily módon véglegesített szövegrészt oldalanként aláíratják, hitelesítik a bohózat szereplőivel, akik minden egyes elfogadott, magukénak vállalt gépiratoddallal egyre jobban és egyre végzetesebben gabalyodnak bele a véres szerepbe. A kicsikart rész-»vallomások« mindegyikében van némi kis igazság, például egy-egy ténylegesen megtörtént esemény a szereplő mozgalmi múltjából, de a bohózat kreálói mindennek olyan cinikusan rosszindulatú értelmet adnak, a részleteket olyan perverz viszonyba hozzák a kieszelt, fiktív fabula egészével, hogy végül is a szereplő legtisztább tettei, mozgalmi akciói, sőt hivatalbeli apró-cseprő intézkedései is a Bűn bizonyítékaivá válnak. A tényleges események, valóságos tettek, apró részizgagságok a darab szerzői számára ily módon pusztá irodalmi motívumok, melyeket szabadon lehet alakítani, variálni, módosítani, már ahogy azt a kompozíció egésze megköveteli.” A „szövegcsinálásnak e módszerét” leírva egy ponton idézi London szavait is, amely a másik oldalról világítja meg az alkotómunkát: „Az ember nem küzd már minden egyes szóért, hisz a mondat egyéb elemei jelentéktelennek tűnnek számára. Holott ez a vállalt szó, ez az engedmény újabb mondatot, újabb szót von maga után, olyat, amit ismét ők ajánlanak fel és erőszakolnak ki.” Bosnyák, London könyve alapján, ezt így folytatja: „A szereplő nem ismeri a szerep egészét, minden mozzanatát, és így a »vallomás« kicsikarása közben nem tud kellőképpen védekezni, vállalja a jelentéktelennek tűnő apróságokat, az előregyártott cselekményfonál kis részeit, holott azok hínárszálként csavarodnak a nyakára és húzzák egyre mélyebbre.” „A kicsikart részleteket aztán egy cudar logikával ötvözik eggyé a darab írói.” S ha közben módosul a játszma, s a szereplő

egy kisebb perből egy nagyobb per részévé, „demonstrálójává” válik, megtörténik a szereplő szerepének „átkreálása”. Bosnyák leírásában nem az az igazán érdekes, hogy a perek anyagát konstrukciónak, méghozzá tudatos, szándékoltan rosszhiszemű konstrukciónak, kreálmánynak írja le – hamis vádak mindig is léteztek, s a vádak mögött az érdek is mindig kimutatható volt. Az érdekes az, hogy Bosnyák leírása: *irodalmi* leírás, a konstrukciót *irodalmi* produkciónak láttatja. Fabuláról, irodalmi motívumokról, darabról, szereplőkről stb. ír. A vádkonstrukció modellje e leírásban az *irodalmi fikció*. S amit Bosnyák nem ismer fel, de nagyon pontosan leír, ez a fikcióalkotás a modern „kommunikáció” logikája szerint történt. A „tematizáció”, az ismételt „átkeretezés”, a meghatározott érdekekhez igazodó „értelemadás” gesztusa a leírásból jól felismerhető. Az úgynevezett spindoktorok, a politikai kampányokat levezénylő „kampányguruk” ugyanezen logika szerint járnak el. Ez az összefüggés persze meghökkentő lehet egyesek számára, de valójában korántsem meglepő, s pláne nem érthetetlen. A konstrukcióalkotás és a „kommunikáció” ugyanazon a bázison létrejövő *célirányos valóságtalanítás*, vagy ha úgy jobban tetszik: *álvalóság-teremtés*, mindkettő „modern”, vagyis ha nevéen nevezzük a dolgot, kapitalista produkció. S ami különbséggént mutatkozik, az is érthetővé válik a kapitalizmus alakváltozatainak ismeretében. A centrumkapitalizmus, amely megengedhet magának bizonyos luxusokat, többnyire „csak” manipulál, „megvezet”, direkt erőszakhoz csak módjával s csak alkalmilag kell folyamodnia. A fölzárkózási kényszerben lévő, perifériális kapitalizmus – mint amilyen a Szovjetunió is volt – rosszabb adottságai miatt nem nélkülözhetette az erőteljes állami centralizációt és a – részben elfedett, részben nagyon is látványosan prezentált – direkt erőszakot. Saját legjobb emberei „beáldozása” árán is, sőt éppen az ő kiiktatásukkal. Ezek ugyanis éppen a „szocializmus” reálkapitalizmusként való működtetése szempontjából voltak zavaró „elemek”, hiszen ők a „pragmatikus” Sztálinnal és követőivel szemben komolyan vették a kapitalizmuson túlmutatató, idiómájukban: *szocialista* elveket.

Bosnyák számára zavaró, s mindenképpen magyarázatra váró momentum volt, hogy az áldozatok, ezek a sok mindenben átment, „kipróbált” forradalmárok, mozgalmi aktivisták miért s hogyan válhattak alkalmassá a rájuk osztott szerepek eljátszására. A nyers erőszak, vélte Bosnyák, nem magyaráz meg mindent, kellett lennie az áldozatokban is valaminek, ami a manipulációval szemben védtelenné, a bábként való mozgatásra pedig alkalmassá tette őket. Magát az „előadást” így írja le: „Mindent a legapórlékosabban előrelátni, kidolgozni, pontosan árnyalni és motiválni, hogy

a nyilvános tárgyaláson, a nagy bemutaton majd minden simán menjen, a cselekmény a lehető legvalószínűbbnek tűnjön, a kompozíción ne érződjön a konstruáltság, a jellemek meggyőzőek legyenek, és a rendezést se érhesse kifogás. S miután e recept szerint elkészül a darab, a szovjet tanácsadónak egy koordinációs bizottsága még egyszer figyelmesen átfésüli az egészet, nehogy valami ellentmondás maradjon a jegyzőkönyvekben és a tanúk vallomásaiban. Az utolsó revízió átesett szöveget aztán *a szereplők kifogástalanul és kivétel nélkül beévágják* [...]. A szövegtanulás már, természetesen, konkrét rendezői utasítások alapján történik.” De miért? Miért nem lép ki senki „jól betanult szerepéből”? Bosnyák válaszát erre a kérdésre az egyik alfejezet címe mondja ki: „A preparálás eszményi alanya: a hívő-forradalmár.” Az, „akinek a hit: létfeltétel”. Az, aki a világ megváltoztatásáért vívott harcában fetiszizálja a „pártot”, a Szovjetuniót, mint az egyetlen reális institúciót, amely harcában segítheti, s amely – éppen a körülmények következtében – önmagán messze túlmutató, önmagát irreálisan megnövelő *szimbolikus* entitássá szervezi magát – hívei hite révén. A hitnek ugyanis, Bosnyák szerint, „luciferi hatalma” van, a hívő alárendeli magát hitének. S minden, ami ellentmond e hitnek, leperreg róla, a saját – zavaró – tapasztalatot is hatálytalanítja.

A hit persze, látszólag, nem-modern, sőt kimondottan premodern habitus. S kétségtelen, a vallási, vallásfelekezetekhez köthető hit a modernitás előretörésével jelentősen erodálódott, veszített pozíciójából. A *hitfunkció* azonban a modernitás viszonyai között is fönnyarad, legfőképpen a hit tárgya modern alakban (s ezerféle változatban) jelenik meg – a szektáktól az élvezetvállásokon és divatokon át a politikai pártokig. S a hit e potenciális tárgyai között kivételesen erős pozícióra tesz szert a kommunista (bolsevik) típusú párt, amely nem pusztán rendszerkritikai politikai szerveződésként volt, hanem az új, e világi, politikailag is értelmezhető *megváltás* legfőbb instanciája. Nem kétséges, Bosnyák jó irányban tapogatózott, amikor errefelé kereste a magyarázatot.

4.

Bosnyák értelmezésének központi dimenziója metaforikus, az örök világszínház, a „theatrum mundi” speciális, de nem előzmények és előképek nélküli modern változatát látta a perekben. De értelmezésének van egy kevésbé hangsúlyozott, de jelen lévő, gyakorlatiasabb s tárgyiasabb természetű dimenziója is. Ennek két elemét érdemes itt rekapitulálni. Az egyik ugyan nem több, mint túlhangsúlyozott részizagság – de ennek a

részigazságnak legalább kétféle, nagyon komolyan veendő funkciója volt: sztálinizmuskritikájának legitimálása s önmaga, önerősítő megtevesztése. Úgy vélte ugyanis, „e szörnyű színjáték”-ban, s e színjáték „teljes irracionálisában” van „némi raison is”. Ez a „raison” ugyancsak „a sztálini theatrum mundi belső logikája értelmében nevezhető csak észszerűségnek, célnak, de mégis létezik, s a neve: *titóista Jugoszlávia*”. E tézis részigazsága nem vonható kétségbe, a perek 45 utáni repríze valóban a szakadár, eretnek Jugoszlávia diszkreditálására és elszigetelésére (is) irányult. A sztálini politikai gyakorlat nem tudta tolerálni a külön utakat. Ez azonban nyilvánvalóan csak féligazság. Hol volt még a „titóista Jugoszlávia”, amikor a nagy terror beindult, sőt csúcsra járt?! A „titóista Jugoszlávia” ilyen középpontba állítása azonban Bosnyák számára legitimációs szükséglet is volt – ez tette lehetővé, hogy radikális kritikáját megírja és nyilvánosságra hozza. Ugyanakkor a „titói” gyakorlat ilyen prezentálása önerősítő, affirmatív funkciót is betöltött: mint a sztálini gyakorlattal szemben álló „szocialista” praxis azt igazolta, hogy van, hogy lehetséges egy nem sztálini típusú „szocialista” gyakorlat. Ez, túl a kritikát legitimáló funkcióján, Bosnyák személyes előfeltevés-rendszerét, ha tetszik: hitét is igazolta és megerősítette. Sőt, e nélkül a hit nélkül ez a pamflet meg sem születhetett volna, a London-könyv interpretációja legfőljebb csak a prokapitalista antikommunizmus egyik variációjaként ölthetett volna alakot.

A másik elem, amely az értelmezés tárgyiasabb rétegéből mindenképpen kiemelendő, a „rendezők” kettős funkciójának felismerése. A „rendezés” hierarchikus működésének kimondása önmagában nem különösebben revelatív – sőt, azt kell mondanunk, szinte törvényszerű. „A sztálini theatrum mundi jellegéből természetszerűen, logikusan következik, hogy a szovjet szakértők [akik a lokális apparátusokat mozgatták] sem független rendezők, hanem maguk is kiszolgáltatottjai a háttérben maradó Nagy Rendezőnek, illetve a két legkreatívabb segédrendezőjének: Visinszkijnek, a szocialista jogszakértőnek (aki szocialista jelleget tulajdonított a Machiavelli-féle lehetséges bűnnek és az inkvizíció elvének, hogy a puszta bevallás is elég bizonyíték), meg Bériának, a szocialista hóhérnak.” Ez a rendezési hierarchia helytálló, nem is lényegtelen, de az egész szempontjából mégis mellékes körülmény. A revelatív, s ma is akceptálандó momentum, Sztálin kettős funkciójának felismerése és kimondása: „A harmincas években induló tragikus bohózat sorozat démonikusságát [...] az tetőzi be, hogy a Nagy Rendező sem csupán sátánian megszállott, fanatikus rendezője e sorozatnak, hanem egyúttal ő maga is *szereplő*, egy olyan történelmi szerep eljátszója, amely legalább oly mértékben »választotta« őt,

mint ő a szerepet.” Igaz, e téziszhez Bosnyáknak volt előképe, idézte is F. Muhic idevágó megállapítását: „Sztálin nem teremtője a rendszernek, melyet róla neveztek el, ő eszköze annak az abszolút szervezetnek és abszolút szellemének, amely a *bérmunka és a tőke hatályon kívül nem helyezett viszonyán nyugvó politikai elidegenedés* metafizikájaként egzisztál.” Ez a tézis nemcsak azt mondja ki, hogy a Szovjetunió rendszere nem szocializmus, hanem államkapitalizmus volt, de azt is, hogy e történeti konstrukció szülte meg azt a politikai gyakorlatot, amelyet azóta Sztálin neve szimbolizál a világ számára. Az „abszolút szervezet”, a sztálini állampárt „gazdasági függvény”, s Sztálin ennek a szervezetnek maga is „eszköze”. S e ponton Bosnyák Andrija Kresić tézisének is idézi: „A tervezés centralizálódása oly mértékben igyekezett abszolúttá válni, amilyen mértékű volt a gazdasági elmaradottság [...] nyomása. Az abszolutizált politikai gazdálkodás az alapja az állami és pártabszolutizmusnak, a politikai abszolutizmusnak [...], az abszolút államférfiú és uralkodó jelenségének, akarata és eszméi abszolutizálásának, mindannak, amit a »személyi kultusz« jelent.” Ez természetesen nem Sztálin felmentése, pláne nem igazolása, csak szerepének megértéskísérlete. Ahogy Bosnyák össze is foglalja a magyarázatot: „Ezek szerint tehát, *végző fokon*, a Nagy Rendező sem független, mert mögötte áll egy nála is hatalmasabb »rendező«, amely szerepet oszt ki önéki is: a cári Oroszország feudális gazdasági viszonyai, melyeket a világháború, az ellenforradalom és az intervenció csak még jobban betetőz... Ez természetesen nem menti fel a Nagy Rendezőt a szörnyűséges gonosztettek erkölcsi terhe alól, de társadalmi keretek közé helyezi monstruózus személyi tetteit, amelyeket egyébként csak pszichopatológiailag lehetne magyarázni. A sztálinizmus: egy egész rendszer deformálódása, s ezt nyilvánvalóan nem lehet visszavezetni egyetlenegy személy pszichikai sajátosságaira, bár ezek sem mellékes tényezők.”

A lényeg az egyik fejezetcím mondja ki: „A szervezet felzabálja az embert.”

5.

Bosnyák értelmezői helyzetének kettősségét s ugyanakkor politikai judiciumát jól mutatja, hogy a pamflet fenntartja az emberi nem önemancipációjának eszméjét és eszményét, de érzékelt a „boszorkánypörök” kiváltotta nagy történeti veszélyt. „Nyílt levelében”, a csak B. K. betűkkel jelölt, valóságos vagy fiktív címzettnek, egyebek közt, ezt írta: „A szocialista eszmék, Marx, Engels, Lenin eszméi természetszerűleg nem veszítenek önértékükből csupán azért, mert valakik évekig és évtizedekig ros-

szul értelmezik és alkalmazzák őket. Ilyen értelemben a »sztálinizmus bűneiből«, ahogy Te mondod, csakugyan nem szabad olyan következtetést levonni, hogy a szocialista eszmék vesztek értékükből. De nem gondolod-e, hogy ezek a bűnök igenis elvontak valamit, ha nem is az eszme immanens értékéből, de ható, mobilizáló, a kívülálló semleges tömegeket is mozgósítani tudó erejéből? Nem gondolod-e, hogy Kirov meggyilkolása és az utolsó, Csehszlovákiában megrendezett boszorkánypör között elkövetett politikai, morális, emberi gazságok igen rombolóan hatottak a szocializmussal esetleg csak érzelmileg rokonszenvező és a semleges erők tudatára, állásfoglalásuk véglegesítésére? S nem gondolod-e, hogy a szocializmusnak mint *világmozgalomnak* a jövője szempontjából egyáltalán nem mellékes dolog, hogy meg tudja-e őrizni e mozgalom az eredeti, minden eddigi politikai mozgalommal szembeni morális presztízsét? S nem gondolod-e, hogy a szocialista mozgalomnak nem volna szabad megengednie azt a fényűzést, hogy a machiavellizmus szörnyűségesen »radikális« megtestesítője legyen évekig, évtizedekig, s hogy nagy előszeretettel kopírozza a burzsoá hegemonizmust, amely ellen pedig maga is küzd?»

A pamflet írásakor épp csak megtörtént a csehszlovákiai, „emberarcú” szocializmus letiprása, az a „rendteremtés”, amely, ma már tudható, nagy gondolkodástörténeti fordulatot eredményezett, s amely a szocializmus eszméjének széles körben való diszkreditálását váltotta ki. Bosnyák kérdéssorozata tehát több mint indokolt volt, megsejtett, sőt elég pontosan érzékelt valamit, ami csakugyan újrapozicionálta a világpolitika erőviszonyait. Ennél többet a maga *irodalmi* eszközeivel nemigen tehetett. Innen-től, elvileg, már az analitikus ész szerepe értékelődött volna föl – pontosabban: kellett volna felértékelődnie, hogy megszülessen az emancipatorikus eszme újrafogalmazása, történeti konkretizálása. De – Bosnyák óvásának jelentőségét utólag is igazoló módon – nem ez következett be, hanem a globális kapitalizmus pozícióinak megerősödése, indirekt „morális” alátámasztása, a „történelem vége” pusztító illúziórendszerének akadálytalan érvényesülése. A kései kapitalizmus ellentmondásokat végletesen kielező bornírt világa.

6.

Bosnyák észjárása mesterét, Sinkó Ervint is követve, alapvetően morális jellegű volt, eszközei pedig irodalmiak. Ez egyszerre előnye és hátránya lett. Előny volt, mert a „theatrum mundi” irodalmi analógiájú leírása valami nagyon lényeges „modern” fejlemény felismerését, a *valósággtalanítás* történelemalakító szerepének fontosságát vetette észre vele. Hátrány volt,

mert pamfletjét bezárta a „figyelmeztetés”, akkor már történetileg elkésett szerepébe. Akkor, amikor az egységes, de bonyolult tagolt és megtévesztő politikai alakzatokat produkáló *világ*kapitalizmus, fedőnéven a „globalizáció” analitikus felmérése lett volna aktuális. De ezt, alkatától és eszközei korlátaitól függetlenül, a titóista Jugoszlávia szocializáltjaként nem végezhetette el, mert előfeltevései mélyén Jugoszlávia szocialista formációként való (téves és megtévesztő) felfogása munkált. Holott, ahogy a Szovjetunió is, az „önigazgató” Jugoszlávia is az egységes világkapitalizmus egyik, történetileg megszerveződő helyi variánsa volt, s a „szocialista” címke csak az adott variáns legitimációját szolgáltatta. Az a nézőpont tehát, amelyből a világ pontosan leírható lett volna, számára sem nyílt meg.

A *Theatrum mundi*... mindazonáltal mai perspektívából szemlélve is figyelemre méltó gondolkodástörténeti dokumentum. Erényei és korlátai egyaránt tanulságossá teszik.

El nem fogadás

Jelenának

1.

nem azért jöttem ma
hogy bármit is világosabbá tegyek számodra.

az emberek kimennek az utcákra és egyenletes ritmusban érintik
talpukat
az aszfalthoz
porfelhő kerekedik

olyan határozottan lépkednek.

távrolról nézlek
a világ valami fülledt mocsárba gurul és azt gondolom
teljesen fel kell majd túrnunk hogy a közepében megtalálhassuk
az élő szívet.

az égen fénylenek a csillagok.
mellöttünk egyforma emberek lépkednek.
valaki a tisztásról megbocsáthatatlan kötelet készít amit alattomosan
ráhúz egy egész nemzedék nyakára

vajon megismerjük-e majd görcsbe rándult arcát
akkor is amikor leereszkedik közénk

semmi sem könnyű ami a horizontról közeledik felénk
lehet hogy gyengék vagyunk
de lehet, hogy semmi sem
fog bennünket eltéríteni.

7.

Nézem a narancsot és a citromot amit az asztalon hagytál egy
edényben
forróság van de ezeket kertünk hűvösébe raktuk

héjuk feszes és lédús
fénylik mint a jól kivethető kincs melyért még mindig lehajolhatunk

hallom lépteidet a másik szobában
a tavaszi kelme könnyedén megérinti barna tested

citrusféle vagy mely belenőtt mindennapi munkámba

ne lepődj meg ha előttünk felbukkan egy érthetetlen bérösszeg
azzal a céllal hogy elválasszon minket a tárgyiasságtól melyet saját
lényünk mélyéből teremtünk

ránk szeretne cáfolni az idő
minduntalan

hadd tegye amit tennie kell.

létezőnk:
még nem késő semmire.

Akárcsak Hemingway

olyan idők jönnek amikor
nem fogod megérteni az időt
sem fel sem le nem választod
az egyik felkínált változatot sem

nézd
hogyan fokozódik a melegség
az értelem hajlataiban.
itt vár rád hamarosan az *il sommo poeta*¹
és meghív majd fenséges alkotásába.

több nyelven őrzik számodra a helyet
úgyhogy nem kell aggódnod
nem kell többé reszketned
a lét kis kosarában.

látnoki képességed
a valószínűséggel arányosan erősödik
pl. elenyészel
és ez már majdnem örömhír.

akárhányszor bűnügyi krónikát olvasol
az az irracionális remény tölt el hogy
a nevedet ott találod
a megtaláltak nevei között.

de
még mindig nincs így.

nem a híd alatt
hanem rajta indulsz el
ahol nincs semmi
és cselekedeteid terméke nem az öröm lesz.

szeretett tautológia
vele a dolgok
elveszítik hátterüket

az örömet pedig túlértékelik
1947 táján találták ki és szabadalmaztatták
azóta gyárilag csomagolják és prostituálják
az egész világon

ezért vagyunk annyira önmegvalósítók
ezért kerül el bennünket teljesen a nyomor

egyébként minden fejlett országnak
megvan a saját megérdemelt
nyomormonopóliuma
figyelmesen eresztik át csővezetékeiken

s úgy csoportosítják át nehogy meghaladja
a felületek rendben tartását célzó ipari beruházások szintjét.

más helyeken
így nálunk is
ellenőrizetlenül pazarolják
a régi jó szovjet tömb idejéből ránk maradt
repedezett vezetékekből

s nyomorból mindenkinek jut elegendő.

nem ritka-e mindig a gazdagság
vagy tévesen értelmeztem az utasítást.

lapozzuk a könyvet
ugyehogy
és elérkeztünk egy bizonyos oldalhoz
melyen rólunk van szó.

ha ki akarsz lépni belőle
a leírhatatlanhoz jutsz.
de látom már
ahogyan az elmélet ujjal fenyegetőzik:

ma nem létezik semmi amiről ne lehetne írni.

markold hát meg a kétcsovűt
s hagyd ott a nyomod a nappaliban

akárcsak hemingway.

erről aztán biztosan
sokáig mesélnek majd.

A krokodil altatása

Mindig is félttem belenyúlni
a női táskákba...

óvatosan nyújtom neki a táskáját,
két ujjal,
attól rettegve,
nehogy az ujjammal megérintsem a belsejét

A nők általában visznek magukkal csokoládét...
én cukorkát vinnék,
nem azért, hogy megegyem,
hanem hogy megkínáljak vele valakit (talán egy gyermeket)

amikor kiönti mind a tartalmát
az asztalra, mert egy apróságot keres
(amelynek éppen itt kellene lennie),
az olyan lehangoló

Dühös, kettesével szedi a Bensedint...
időnként elsírja magát, majd abba hagyja,
aztán megölel, majd ellök magától,
jobb kezével eltakarja az arcát

ismét a táskájában turkál,
még nyugtalanabbá válik,
kipirul és nehezen lélegzik,
a tenyere izzadt,
liheg, és egy kicsit sziszeg

Simogatom a hasát,
az megnyugtatja,
néztem a Discoveryn,
hogy így altatják el a krokodilokat.

Emanáció

Olyan érzésem van, hogy
éppen Isten küldte nekem ezeket a szavakat.
Szokott ő így feltűnni különböző helyeken,
különösen az ő rabjánál, Nikolánál.

Istenből belém folyik,
mint a szennyvízvezető csatornából
a folyóba: az egyik víz elárasztja a másikat,
befolyznak az isteni vizek, az ürülékek és
a mindenható angyali kecskebogyók a gondolataim folyójába,
a kibernetikus gépbe, az álmok fülkéjébe,
amely gondosan reciklálja a mennyei hulladékot,
és költészetet csinál belőle.

Nikola Oravec, a költészet okleveles mérnöke,
feltalálta a mennyei reciklálást
a földi költészet javára.
Istent és a kisebb isteneket ő sohasem
látta, de talán itt vannak valahol,
hiszen a gép mindig telve van, és folyton működik.
Forgatja és formálja a kékség és a felhők sűrű anyagát,
mint a kéz, amely a gömbölyded és duzzadó melleket gyúrja.

Nikola, te, a Láthatatlan méhe,
meddig lesznek még hallucinációk, fantazmagóriák,
színházi álarcok?
Meddig tartanak még a költészet mámorító italai és édességei?
Fogyasztják-e a te mézed, öntesz-e eleget
a sivatag éhes torkába?

Vagy te egy jól sikerült hazug vagy,
aki a követ aranyért cseréli el,
akinek már senki sem hisz,
amikor hazugságait bevallani kívánja.

A kor lázgörbéje¹

„Minden franc bele van az én librómba jegyezve”
(Jovo Markov Džinović, aki hajdan
a Szuezi-csatorna építésénél volt munkás)

Radics Viktória fordítása

Vannak olyan egyetemes érvényű népmesék, hogy el is feledjük, mikor s hol hallottuk vagy olvastuk őket, és úgy élnek bennünk, mint saját személyes élményeink lenyomatai. Ilyen az a mese is, melyben a legény, aki világgá megy, hogy megtalálja a boldogságot, veszélyes, úttalan útra téved. Hogy el ne tévedjen és később megtalálja a visszautat, jeleket vés a kis bal-tájával az út menti fák kérgébe.

Ez a legény az általános és örök emberi sors megtestesítője: az egyik oldalon a veszélyes, bizonytalan kimenetelű út, a másikon a hő emberi vágy, hogy el ne tévedjünk, hogy fölhaladjuk magunkat, és jeleket hagyunk magunk után. A magunk mögött hagyott jelek nem fogják elkerülni minden emberi jelenség sorsát: a mulandóságot és a feledést. Talán teljesen észrevétlenek maradnak? Lehet, hogy senki sem érti meg őket? Mégis szükség van rájuk, amiként természetes szükségletünk az is, hogy mi, emberek, közöljük és felfedjük magunkat egymásnak. Ha ezek a kicsiny, homályos jelek nem is mentenek meg bennünket a bolyongásoktól és a megpróbáltatásoktól, megkönnyíthetik a bolyongásokat és a megpróbáltatásokat, és legalább annyiban segíthetnek rajtunk, hogy meggyőzzenek: bármi történjék velünk, nem vagyunk egyedül, nem vagyunk sem az elsők, sem az utolsók.

Ebben az életben az embernek gyakran azt kell szégyelleni, ami a legszebb benne; éppen azt kell rejtegetnie a világ, sőt a szerettei elől is.

Az őszinte és mély szerelemben, melyben minden szép, az a legszebb, hogy a szeretett személyhez való viszonyunkban egyetlen fogyatékosá-

gunk sem jut kifejeződésre. A bennünk lappangó rosszból sok minden eltűnik, a jó pedig megszázsorozódik.

Feltárt sírok a Kr. e. V. századból. Még mindig látni lehetett a törzsváz csontjainak nyomait, és felsejlettek az emberi alak alapvonalai.

Olyasféle elégedetlenség fogott el, mint egy sikertelen művel vagy befejezetlen munkával szembesülve. Az embernek nyomtalanul el kell tűnnie.

Vannak szerény külsejű nők, akik nem vonzzák a tekintetet s olyanok, akár a parasztkenyér, de nagy, egészséges kéjt rejtenek annak, akit nem téveszt meg a külső, hanem mélyebben és hitelesebben érez.

Azt hiszem, ha az emberek tudnák, mily erőfeszítést jelentett számomra élni, könnyebben megbocsátanának minden rosszat, amit tettem, és minden jót, amit elmulasztottam megtenni, ráadásul még némi sajnálatra is telne tőlük.

Ismertem egy embert, akinek sikerült egy-egy rossz szót találnia minden dologra, ami neki nem volt meg, vagy amit nem értett.

Van valami különösen visszataszító a szigorban, amivel azok viseltetnek a fiatalok iránt, akik régen feslett életet éltek. Ezek a saját néhai kihágásaikért is büntetik a fiatalokat, sőt meglehet, hogy bosszút állnak rajtuk jelenlegi tehetetlenségükért.

Félni az emberektől annyi, mint ártani Istennek. Az emberektől való félelem talán épp abból fakad, hogy valaha vétettünk az isteni princípium ellen. Akiben eleven lélek él, annak, így parancsolná a logika, nem kellene félnie az emberektől és semmitől, ami emberi.

Az éjszakában mindig van félelem, amiként nedvesség is, hol több, hol kevesebb. Egyáltalán nem egyformán rémiszt bennünket. Néha van erőnk, hogy teljesen kiragadjuk magunkat a félelem hatalma alól, máskor egy perc alatt átfut rajtunk, mint a borzongás, és az is megesisik, hogy önként kitarjuk neki a lelkünk, és hagyjuk, hadd tiporja és garázdálkodjon bennünk, ahogy csak akar.

Amíg az ember önnön szenvedélyeinek zsákmánya, az érzékek rabja és a képzelet játékszere, könnyebben el lehet viselni s el lehet fogadni minden

titkos kint és keserűséget, hiszen megérdemeltük: a méltatlan élet jutalma ez. Ám amikor később, miután leigázta önzését és teljesen átadta magát a munkának, amikor másokért él, mégis be kell látnia, hogy minden út végén ugyanaz a keserűség várja, akkor tényleg nem tudja, mit is gondoljon, és nincs miben reménykednie. Néha egy pillanatra villámként felragyog a remény, hogy mindez nem az igazi valóság. A gondolat, hogy *fel fogunk ébredni*, jajongva.

Ments meg minket, Istenem, álmaink megvalósulásától. Távolítsd el tőlünk vágyaink tárgyát, mert testünk a saját halálára vágyik.

Néha olyan dolgokat él át az ember, hogy már a túlélés pusztá ténye is győzelmet és megváltást jelent számára, mi több, csodát: örömteli újjászületést a magasabb erők különös kegyelméből.

A benső harcoknál, amelyeket az ember saját magával és a benne du-lakodó ismeretlen erőkkel vív, mégannyira érvényes a szabály: ne add fel soha! Ne add fel, és ne is engedj! S mindenekelőtt, ahogy Boszniában mondják: ne kötözd a bánatot a szívedhez!

Az emberek igazságtalansága miatt megsértődni kisebb baj, mint nyomorban élni, nyomorban élni kisebb baj, mint betegnek lenni, betegnek lenni még nem jelent halált. De ha az embert igazságtalanul megsértették, ha súlyos beteg, még ha a halálán van, akkor sem, kiváltképp akkor nem kell hagynia, hogy „megegye a rozsda”. Ellenben meg kell feszítenie minden erejét, és ellenállni a bűnösnek meg a kishitűségnek. Kibírni a pillanatot, s már a következő órában megnyílik vagy a gyógyulás, vagy a halál kapuja. S a halál a leghatalmasabb, legbiztosabb bosszúálló.

Az isteni igazságtétel ritkán történik meg. És ez ennek a világnak a nagy szerencséje, mert ha bekövetkezik, olyan, mint a robbanás, és mindent egyformán szétszaggat: a bűnöst és az áldozatát, és minden élő, aki véletlenül a közelükben találta magát. Az abszolút igazságnak egyszerre és teljesen kellene megvalósulnia mindenütt a Földön. Akkor a hatalmas, egyenlő mértékű és egyidejű nyomás alatt minden sejt egyensúlyban lenne. Így azonban, hogy csak ritkán és helyenként jelenik meg egy-egy pillanatra, olyan, mint az orkán, a kataklizma és a tragédia.

Ebben a társadalomban nők s férfiak, mind egyformán szenvedünk, csak a szerepek vannak megosztva, körülbelül így: amikor mi szenvedünk

a nők miatt, az majdnem mindig azért van, mert a nők nem olyanok, amilyenek szeretnénk. Amikor a nők szenvednek miattunk, az mindig azért van, mert olyanok vagyunk, amilyenek. De ami a fő, mindannyian szenvedünk, és sokat, gyakran, kegyetlenül és értelmetlenül gyötörjük egymást.

Csak az aktív emberek, az ő harciasságuk és kíméletlenségük viszi előre a világot, de csak a passzív emberek teszik elviselhetővé, az ő türelmeségük és jóságuk tartja meg s teszi élhetővé.

Az emberek irigysége az istenek haragja.

Miközben egy nyirkos, meredek lejtőn meghúzódó, rozoga kerítéssel övezett emberi települést szemléltem, felmerült bennem egy gondolat e világ valódi rendeltetéséről.

Ez a bolygó tulajdonképpen talán nem is egyéb, mint egy karám, ahova beteereltek és bezártak mindent, ami a világűrben élt és nyüzsgött, azzal az egyetlen szándékkal, hogy itt kipusztuljon.

A nagyobb kórházakban mindig van egy kórterem, ahova azokat a betegeket viszik, akikről látszik, hogy csak néhány órájuk van hátra. A kozmoszban a mi bolygónk ez a haldoklószoba. Az, hogy szaporodunk, csupán illúzió, mert ez is a halál keretei között történik, amire ítélttünk, amikor a Földre hajítottak bennünket. Voltaképpen, kozmikus mércével mérve és a mi emberi szavainkkal kifejezve: tegnap idehoztak, ám holnap már nem leszünk. A fű talán kinő utánunk és az ásványok is tovább érnek a föld alatt, ám csupán önmaguknak.

Amikor nehéz, zavaros idők köszöntenek ránk, és futótűzként terjednek az emberek között az összetűzések meg a zavargások, a Biblia hirtelen a legsötétebb oldalain nyílik szét, és az iszonyatunk vagy a megdöbbenésünk az ősi, ismerős szavakban talál egyetlen lehetséges kifejezési formájára.

Elnézvén a katonákat meg a csendőröket, akik nemrég még verekedtek és öltek, mélyen a harag és a vakmerőség mögött alig észrevehető habozást pillantottam meg a szemükben, melyben állati félelem is bujkált, meg valami vágy, hogy bár ne lennének ezen a helyen s ebben a szerepben. E szembogár-mélyi reszketésből egyszeriben kiolvastam Káin egyértelmű és kétségkívül nyomorult, borzalmas és gyerekes válaszát: Őrizője vagyok-e én az én atyámfiaának?

Nem a halál old meg mindent, hanem a feledés. A feledés, mégpedig nemcsak a fogalmak, a szavak s az arcok, hanem minden létező és eleven elfeledése. A test elfeledése és az idő elfeledése. Feledés, hogy fel lehessen lélegezni és tovább élni egy emlékezet nélküli testben, fogalmak nélküli szellemmel. A feledés olyan halál, mely fenntartja a remény jogát.

Régóta világos számomra, hogy ha olyan lenne a világ, amilyenek néha látszik, ha minden dolog az lenne csupán, amit a neve mond, és semmi több, akkor nem lenne értelme az életnek, és nem lehetne élni. Így azonban tudom, hogy amilyen széles az élet a felszínen, ugyanolyan mély lefelé, következésképp az élet láthatatlan, rejtett lehetőségei számtalan milliószor meghaladják azt, amit a felszínen látunk.

Csakis így lehet elviselni az életet és a halál gondolatát.

Amikor valaki szeret valamit és ragaszkodik hozzá – legyen az egy gondolat, egy tárgy, vagy egy élő emberi lény –, akkor önmagából ad valamit, és kész még többet adni, még többet veszíteni, mértéktelenül, számítás nélkül, ugyanazzal az ösztönös, kíméletlen, elementáris hévvel, amivel mások szerezni és harácsolni akarnak. Mindeddig ez az egyetlen ismert módszer arra, hogy az ember odaadja másoknak vagy a körülötte lévő dolgoknak azt is, amit nem muszáj, és akkor is, amikor nem muszáj. Az, amit szerelemnek nevezünk, létrehozza a kölcsönös adás és kapás áttekinthetetlen és érthetetlen könyvelését, melynek matematikája teljesen ellentmondásos, asztronómiai, és minden homályos benne, a végeredmény mégis rövid, világos és érthető.

Ahogy múlnak az évek, mindenki életében, lett legyen bármily viharos, kialakulnak és megállapodnak bizonyos szimmetrikusan és egyenletesen ismétlődő jelenségek. Ezt még a nagyon kevésbé tudatos és fegyelmezetlen szellem is kénytelen észrevenni. Az ember előre látja az életét. Tudja, mit hoz az október, sejti a márciust és előre érzi a nyári hónapokat. Itt nem segít semmi lelki higiénia és nincs védekezés (az évek múlása ezt is megtanítja!), menekvés sincs, és feledés sem lehetséges. A megfeszített akarat teljesen hiábavaló, vagy alig segít. A legellentétesebb lelkiállapotok: a szorongás, a büszke öröm, a termékeny béke már-már naptári pontossággal váltakoznak az emberben, és nem lehet kijátszani őket, úgy jönnek-mennek, mint az évszakok.

Hogy öregsünk és meghalunk, azt mindig is tudtuk, bár lassan szoktunk hozzá a gondolathoz, és nehezen békéltünk meg vele. Ámde az évek

múlásával, mégpedig jóval a halál, sőt jóval az öregség előtt, új gondolatok ébrednek bennünk, amelyekkel lehetetlen megbékélni, és amelyek korai öregségbe és a halál előtti valódi halálba taszítanak bennünket. Ez pedig annak világos és könyörtelen tudomásulvétele, hogy egyre kevésbé, egyre ritkábban veszünk részt abban, ami a világban termékeny, örömteli és halandó, és egyre több az olyan szenvedély, amit nem érzünk át, az olyan siker, amelyben nincs részünk, hogy – a mi számunkra – tulajdonképpen a szemünk előtt hervad s hal el a világ, mi pedig, még élve, de már az életen kívül, tehetetlenül, szótlantul és mozdulatlanul szemléljük ezt a folyamatot.

Istenem, ne engedd meg, hogy a szívünk üres maradjon, hanem add – hiszen minden a Te akaratodtól függ –, hogy mindig vágyjunk és reméljünk, s hogy az, amire vágyunk, jó és valóságos legyen, és a reménységünk ne legyen üres. Add, hogy vágyaink tárgya magasabb rendű és szebb legyen az életünkénél, és sohase legyünk hűtlenek a reményhez azok miatt a röpke és csalfa megvalósulások miatt, amelyek eltakarják a látómezőnket, és a pihenés hamis ígéretével bódítanak. Adj nekünk egyenes utat, átmeneti megtorpanásokkal, s a végső békével és üdvösséggel. És adj nekünk bölcsességet és bátorságot, ha már megpróbáltatásoknak teszel ki bennünket. Bárhova mennénk és csavarognánk el, ne hagyd, hogy a végén kívül maradjunk a te mindent felölelő harmóniádon, hiszen minden pillanatban, mindenhol és minden porcikánkkal arra vágyakozunk.

Néha magával ragad az illúzió, hogy ebben a rettenetes hangzavarban és mulandóságban megadatott nekem öt perc: ötpercnyi gondtalan életet kapok ajándékba, amikor szabadon, békésen lélegezhetek és gondolkodhatok. És én boldogan, intenzíven kihasználom ezt az időt, egy növény nyugalmaival; nem gondolok sem arra, hogy mikor kezdődött, sem arra, hogy mikor lesz vége. A gondolatom kitágítja ezt az öt percet a végtelenségig, fölbe kerekedvén minden mozgásnak, konfliktusnak, viharoknak, és én a gondolatok fényes, mély életét élem, és az öt pillanat egyikének se látom a végét, mert hatalmasabbak, mint a világ, és mélyebbek, mint a boldogság.

A legrosszabb pillanatokban, amikor tetőzik körülöttem a lárma, elsötétülnek az értelem és a jószág utolsó nyomai is, és minden szó és arcjáték csupán gonosz és tévesen irányított ösztönöket fejez ki, én a gondolat egy kétségbeesett mozdulatával, akárha villámcsapással, megsemmisítem az egész világot, a semmibe lökök és eltörlök mindent, a létezés legutolsó nyomáig. Mindama leírhatatlanul szörnyű dolgok felett, amit az embe-

rek tettek és mondtak, és ami most örökre eltűnt és elsüllyedt, eluralkodik a csend irdatlan kozmosza, egy új világ, mely tiszta csendből van, egy gyönyörű Jeruzsálem, isteni város, mely néma, fenséges és múlhatatlan. A csend tömbjei, ívek és szegletek szintiszta csendből, árnyak és fényes de rengések az épületeken és a horizont legalján, azoknak az embereknek az új élete, akik a világban elvesztették a játszmát; mennyország, mely azután marad, hogy az anyag látható és nap mint nap tapintható formái, amelyek minden percben mérgeznek és tipornak bennünket, kidühöngték magukat.

Most, hogy láttam, hallottam, megéreztem és megismertem ezt a helyet is, meg azt a helyet is, ideje, hogy egy harmadikat keressek. Egy rejtett, de magaslati helyet, ahol nem üvöltöznek és nem énekelnek, ahol összefonódnak az élet meg a halál fonatai és hurkai, ahol nincs vágy és nincs várakozás, hanem elüldögél az ember a megtalált, a kivárt fölött, az élet, az egész élet végeláthatatlan és el nem múló folyója fölött, gondolataiba merülve, anélkül, hogy bármit át akarna tekinteni, megállítani vagy megragadni.

Nagy csoda az én szememben az idő. Az időszemlélet, az időérzet, az idő felhasználása, ezek mind kész rejtvények számomra, amelyek nap mint nap föl vannak adva nekem. Éjjel és nappal, minden napszakban, álomban és ébren, az időt mindig őselemnek érzem, lágy és hasznos, avagy kártékony és bomlasztó elemnek, amiként a levegőt, a tüzet, a vizet érzékeli az ember. Fulladozom az időhiánytól, vagy úgy érzem, éget és elpusztít az idő, máskor meg akárha isteni könnyűséggel úsznék benne. Közben minden pillanatban tudom, hogy az idő nem más, mint egy fájdalmas illúzió, hogy tulajdonképpen nem egyéb, mint pulzusütéseink megszabott száma, más formában nem is létezik. Az első ütés előtt, valamint az utolsó után a végtelen messzeségbe nyúlik nemlétezésünk örökkévalósága, mely mérhetetlen, megvilágítatlan, fölfoghatatlan és kimondhatatlan, ám jelen van minden gondolatunkban, minden lélegzetünkben, minden szavunkban és minden falat kenyerünkben.

A tevékeny élet közepette néha hirtelen az az érzésem támad, hogy minden távozik, a dolgok elhagyják a világot, akárcsak ember az embert. Ilyenkor visszatérek a magányomba, tudatom igazi honába. Az én magányom nem csönd és mozdulatlanlás, nem sötétség és öntudatlanság, hanem valamennyi emberi sors és életvágy siralma és ujjongása az idők kez-

detétől máig, számtalan nap örvénylése, amihez képest ez a mi melengető napunk játékszer csupán, millió és millió világűri harang moraja, amelyekben a bolygók képezik a harang nyelvét. És ezt a végtelen és névtelen világűrt fürta át keresztbe, tengely gyanánt, a tudatom, akár egy fénykard.

A fájdalmak, amelyeket velem született érzékenységemnek köszönhetek, és amelyek a benső életem és a körülöttem zajló események közti összhang hiányából, a képzelet és a valóság szétbogozhatatlan játékából fakadnak, az évek múlásával megenyhültek, és egyre csekélyebb hatalmuk van fölöttem. Ellenben a mulandóság érzése egyre jobban áthatja egész lényemet, s úgy garázdálkodik bennem, mint az influenza. Nos, ez már nem az éveim számának s a teremtett világ fennmaradásának kérdése. Nem. Ez az egyetemes idő, az idő mint olyan. Szorongva és mosolyogva, már-már elégedetten szemlélem a percek vonulását. És látom a távolban a felfoghatatlan, névtelen pillanatot, amikor majd lecsöppen az utolsó perc, s az idő forrása mindörökre kiszárad. És tisztán látom: abban a harcban, amit a világ a mulandó, szabott idővel vív, én, szökevény gyanánt, átálltam az idő pártjára, azaz a halandó, tovatűnő dolgok oldalára. Immár óriási testnek látom a világot, melynek ideje vér gyanánt csordogál ki belőle, s ez a nagy test minden eltelő perccel, minden vérsejttel öregszik és gyengül, észrevétlenül, de szakadatlanul. S ebben az egyetemes vízözönben, ami az életünk, az időnk és ez a világ, én a mulandóság nevű jégtáblán úszom.

Egy másodperc békesség, amikor minden, ami kereszteződik, ütközik és törik bennem, megáll és elcsendesül az egyensúly fényes pillanatában. Egy pillanat erejéig belülről beragyogja a lényem a nemlétezés boldog tudata. Felragyog, kihuny.

Akárhányszor megesett velem, hogy az emberek és a körülmények animalis életre és biológiai harcra szorítottak, mindig sikerült hallatlan vigaszra lelnem és olyan segítséget kapnom, hogy az csodaszámba ment. Voltaképpen annyi történt, hogy néhány egyszerű, értelmes gondolat messzire bevilágította mind az előttem álló utat, mind azt, amit magam mögött hagytam, s ezáltal pontos képet nyertem a helyzetemről, és képes voltam helyesen felmérni. A legrosszabb pillanatokban így gondolkodtam: az alacsonyrendű élet eme borzalmával fizetünk mindazért a magasrendűért és szépért, amit tudunk, éreztünk; mintegy kiváltjuk őket. Mivel mindez a legszorosabb ok-okozati kapcsolatban áll az istengondolattal meg a szép-érzékünkkel, erőt kell merítenünk, és elfogadni, megszeretni ezt ugyan-

úgy, ahogy magát az Istent és a szépséget szeretjük. És ha azok, akik legigáznak, mérgeznek és felemésztenek engem, akik még csak nem is tudnak másfajta életről, ha ők erőt tudnak meríteni és van bennük kitartás meg harci ügyesség, hát miért ne meríthetnék erőt én is, aki láttam és látni is fogom ismét a másik, szebb élet fényét, amiért semmilyen áldozat nem túl nagy, és semmilyen ár nem túl magas?

Így szilárdult meg bennem a felismerés, hogy minden alacsonyabb rendű élet a magasabb rendűt szolgálja, hogy minden összefügg és támogatja egymást, és hogy az ember mindenütt, mindenkor a maga helyén van – egy időre. Ezzel a felismeréssel, melyért nagy árat fizettünk, mindent el lehet viselni, mert az elpusztíthatatlan és igaz gondolatnak már a pusztá létezése szavatolja, hogy meg fogjuk nyerni a csatát.

Szorongva és bűnbánatban élni, folyton félni a félelemtől, szemhunyas nélkül, szemernyi megkönnyebbülés nélkül élni, s mindemellett dolgozni és nevetni és beszélgetni, ezt jelenti a magamfajtanak a sikerre vitt élet az emberek között.

Elsötétüléseim naplójában mindegyik feljegyzés az első díjért vetekszik intenzitásával és tartósságával.

Nem hiszek a pokolban, ezt tiltják az érzéseim, de a mennyben sem hiszek, ez ellen tiltakozik az egész lényem, mindaz, amit tudok és amit életem során magam körül láttam. Senki és semmi, még a végtelenül jó Teremtő, még a legnagyobb áldozat drága vére sem tudná megfizetni az árat annak, hogy akár csak a kiválasztottak egy csoportja bevezetessék a mennyországba, ha a menny az, aminek mondják. Nincs és nem elképzelhető egyetlen olyan részecskénk sem, mely képes lenne megnyugodni és örök üdvösségre lelni az Istenségben. Nincs az a bűnbánat és vezeklés, mely ezt lehetővé tehetné, még az isteni kegyelem és szeretet sem képes erre. Az ember olyan lény, mely nem válhat a megváltás meg az üdvösség tárgyává, ellenben zuhan és elsüllyed. Hiszen mi a felebarátaink vérért ontjuk, és ami még rosszabb, megítéljük egymást, méghozzá szüntelen, szükségtelenül, lelketlenül és értelmetlenül, kemény szívvel és rövid észszel. Ezért, ha létezik mennyország az embernek, akkor az üres és örökre üres marad, úgyszólván akárha nem is lenne.

Nincs bennünk semmi, ami igazolhatná a mennyország létezését. Anál többet nem is lehetett volna tenni értünk, mint megadni a menny álmát.

Borzalmas életet élek, de a mélyből, alig hallhatón, fölhallatszik valami nesz, mely olyan, akár a sejtelmes vízcsobogás. Egy pillanatra megtorpanok, föl ismerem, és megvigasztalódva továbbmegyek, mert már tudom, hogy nem tévedtem el reménytelenül: amíg keményre taposott, görbe útjaim alatt az isteni kegyelem vize folyik, amíg képes vagyok meghallani ezt a tisztító csobogást, addig van visszaút. Ez a kis hang megment, és mindent elsodor körülöm, akár egy hatalmas, láthatatlan áradás.

A szerelemben sok fájdalom, zűrzavar és igazságtalanság van. Ám a szerelem olyan rejtelmes dolog, hogy ezt talán csak felületes, tökéletlen ítélőképességünk látja így. Nem ismerjük eléggé a szerelem erejét és nagyságát, mely talán akkora, hogy az a mi szemünkben fájdalomnak, zűrzavarnak és igazságtalanságnak tűnik, valahol, egy magasabb síkon, amit mi nem látunk, megigazul és elsimul.

Ha az olyan ember, akit szellemi életre szántak, és már a beavatást is elnyerte, átáll – *avec armes et bagages* – az ellenfél táborába, a külsőséges, kizárólag anyagi életbe, akkor ez hatalmas megrázkódtatás a szellemi világ számára, körülbelül olyan, mint a geológiai kataklizmák a földnek. Nagy kár mindkét világ számára, arra a bizonyos emberre pedig ráhossa a legsötétebb pusztulást. A legrosszabb azonban, ami az új életében vár rá, abban az életben, ahol minden óra egy-egy teljesen különálló pokol, ez: az ilyen ember beviszi az ingatag és értelmetlen külső életbe a szellemi világ és rend összes mércéjét és logikáját. Ezen a ponton nem nehéz elképzelni az ilyen élet pokoli diszharmonióját. Az ilyen ember lebeg és agonizál, mint aki két óriási malomkö között őrlődik, aközött, ami már nem ő, és aközött, amivé sehogy nem válhat.

Nehéz óra, amelyet nem lehetséges túlélni, hanem át kell ugrani.

Sokan szenvednek valami rögeszmétől, ámbár soha nem vallanak be senkinek. Ez egy lelki járvány.

Olyan, mint az epilepszia: az ilyen ember jól tudja, hogy egy „eszme” nyomasztja, de amíg ez az eszme nem üti fel a fejét, teljesen egészséges. Az „eszme” hirtelen, váratlanul bukkan fel, bármely ürüggyel, és attól kezdve ez az ember többé nem a maga ura, mert az „eszmeje” mindent leigáz benne és körötte. Élő seb lesz a tudata. Egy pillanat alatt vakká válik mindenre, egyszeriben, ahogy a spanyol költő mondja, „nem lát se napot, se rózsát”. Ilyenkor ő belülről pont olyan, mint egy epilepsziás, aki egy tér kö-

zépén elzuhant, köré gyűltek a kíváncsiskodók, köztük egy tapasztalt férfi, aki egy hideg kulcsot vagy valami vastárgyat dug a görcsbe rándult kezébe.

Eszméletlen, mégis tudatában van a szégyenének s a nyomorúságának. A kinyájához nincs hideg kulcs, sem más hideg vas, ami visszatérítené önmagához. Mást sem tehet, csak szenvedhet mérhetetlenül, megfeszülve a borzalmas valóság között, amit az „eszméje” teremtett, és az eleven tudat között, hogy ez még sincs így, hogy minden csak a képzelet műve. Valóságként marad tehát a gyötrelmem, amit tűr.

De van egy gyönyörű pillanat, amit jól ismernek a rögeszméktől gyötört emberek. Ez az a pillanat, amikor az emberünk evés vagy alvás után, vagy valami munka közben egyszer csak fölpattan, fölegyenesedik, és vidáman kilép a világba, ahol az ő „eszméjének”, mely nemrégiben még millió csápjával szívta a vérét, híre-nyoma sincs. Árnyéka sincs itt annak a sötét, kusza világnak. Ó, igen, ez az a pillanat, amikor a megszállott megérzi, hogy szabad, látja, hogy a gonoszság és a veszélyek képzelt világa nem létezik, hogy szabadon föllélegezhet és nyugodtan élhet; leírhatatlan, megfizethetetlen, pótolhatatlan pillanat.

A túl nagy boldogság mögött azonban már ott leskelődik a másodperc, amikor majd újra felüti a fejét az „eszme”, fölrepül, mint valami sötét, hangtalan rakéta, és ismét sötétbe borítja az egész világegyetemet.

A felejtés az élet fejlődéséhez szükséges elemek egyike.

A füzet utolsó oldala.

Az utolsó oldal a bizonytalanságé. A boldog nemtudásé, amivel az ember a sötétség nyomására a párnára hajtja a fejét, és amivel a napfény hívására fölkel. A bizonytalanság azok vagyona, akiknek semmijük sincs, és azok nagy reménye, akiket nem szoktatott hozzá az élet a jóhoz. Az értelmes, büszke embereknek a bizonytalanság az, ami a butáknak, gyöngéknak és egoistáknak a jövendölés: sejtet jót is, rosszat is, ritkán talál, de mindent megenged, a legellentétebb lehetőségeket is.

Hogyne töltene be bennünket a bizonytalanságok rengetege iránti tisztelet, hiszen talán a menekvésünket és a megváltásunkat rejti.

Az, ami ugyanúgy lehet, mint nem lehet, végül mindig lehajtja a fejét az előtt, aminek lennie kell.

Én nem félek a láthatatlan világoktól.

A megrendült egészségű vagy elhasznált test termése – ez a gondolat húz bennünket a sír felé.

Haza – a napfény köre.

Eljön az idő, amikor az ember egy sötét, áthidalhatatlan verem előtt találja magát, melyet évekig ásott maga magának lassanként, öntudatlanul. Előre nem mehet, hátra nincs hova. A szavak elfogytak, a könnyek nem segítenek; jajongani szégyell; ugyan kit szólongathatna? A saját nevére is alig emlékszik. Ekkor belátja, hogy csak egyetlen valódi szerencsétlenség van a földön: a háborgó lelkiismeret kínja.

Élete első felében az ember arra vágyik és olyanokat csinál, amit élete második felében majd szégyell és letagad, az élete második fele pedig hiábavaló próbálkozásokkal telik, hogy kijavítsa, vagy inkább hogy elkendőzze azt, amit az első felében tett. Így aztán végül minden semmivé lesz, s az eredmény: nulla. Nem marad más, mint a bűnbánat meg a szégyen.

Vannak napok, amikor derűs reggel mosolyog rá az elgyötört, mérgezett emberre, és a sötét, súlyos, mozdulhatatlan hegyként tornyosuló gondok, amelyek eddig körbefogták, egyszeriben úgy eltűnnek, akár a ködös fantazmagóriák. Könnyű, jó és egyszerű lesz ilyenkor minden. Az ember akaratlanul is örvendezik. Olyan könnyedén lélegzik, mint ha magas hegyen állna. Elfeledi, honnan jött, nem kérdezi, hova megy. Nem vágyik semmire, nem fél semmitől. Igaz, felüti a fejét a gondolat: ha ilyen könnyen és gyorsan elpárolgott annyi rettenet, még könnyebben visszatérhetnek.

De az ilyen pillanatokban semmi sem tudja zavarba hozni és kibillenteni, miközben a sötét órákban minden oly könnyen fölbolygatja és „halálosan” elszomorítja. Semmi!

Lehet, hogy a kínzó szellem hasonlatos egy rafinált hóhérhoz, aki, amikor elalélunk, abbahagyja a kínzást, leönt bennünket hideg vízzel és magunkhoz térít, hogy ha föleszmélünk, folytathassa a kínzást. Lehet, hogy ebben áll az ilyen reggelek értelme.

De ha így is van, semmi sem akadályozhat abban, hogy ezekben a percekben szenvedélyesen és szabadon lélegezzek, mint a hideg források mellett, fön a széljárta magaslaton.

Amint az ember kezdi észrevenni a való életén a varratokat meg az illesztékeket, ez azt jelenti, hogy számára befellegzett, nem fogja többé

megtalálni a helyét ezen a világon. Ezentúl többé nem tudja elfelejteni azt, ami elé tárult, abból pedig, amit látott, semmiféle termékeny következtésre nem juthat. Nem marad más hátra, mint hogy újabb és újabb varratokat és repedéseket fedezzen fel, és újabb meg újabb értelmezésekkel és magyarázatokkal lássa el őket. Mindaddig, míg magyarázkodással nem válik az egész élete.

Az emberekkel való beszélgetésekből világosan kitetszik, legalábbis szégyenlősen fölsejlik, mennyire szenved, aggódik és fél mindenki. Mindenütt jelen van a félelem, és általános az álmatlanság. Hogy igazából mitől fél, szinte senki sem tudja, az esetek többségében ez a félelem alaptalan és eltúlzott, az emberek mégis riadt tekintettel járnak, a mellékutkákat választva, éjszaka elalvás előtt reszketnek és túl korán, még sötétben ébrednek, cserepes ajakkal, jajjal a torkukban és azzal az érzéssel, hogy mindkét lábuk csapdába szorult.

Ennek megfelelő a teljes szellemi zűrzavar és a gondolkodásbeli tévedések. Okos emberek olyan dolgokat mondanak, ami miatt régen kényszerzubbony járt, a többiek pedig meghallgatják őket, csodálkoznak és megrökönyödnek, és olyan zagyvaságok hagyják el a szájukat, amelyek semmivel sem kisebbek a hallottaknál.

Kínkeserves mindennemű testi szenvedés és lassú leépülés. Ámde az erkölcsi nyomorúság nagyobb és nyomasztóbb, mint a fizikai. Sokkal nagyobb még azoknál is, akiknek az erkölcsi értékek soha nem jelentettek sokat.

Beletanulunk abba, hogyan kell összeszorult szívvel, lesunyt tekintettel, tervek nélkül, szinte remény nélkül, leheletnyi vigasz nélkül élni.

Így aztán az ember a szó mélyebb, valódi értelmében is idegen. Lehullt róla minden, ami volt, és bizonyos, hogy semmi olyasmi nem lesz lehetséges többé, ami elválaszthatatlanul hozzá kötődik. Az emberek, műveik és szavaik olybá tűnnek, mint a tárgyak árnyékai, amelyek abban a pillanatban, amikor a nap tetőpontra hág, visszatérnek a tárgyakba. Még soha, soha nem éreztem ezt ennyire át. És mint korábban, régen a hasonló pillanatokban, elfog a bőség érzése, az a tiszta boldogság, ami a gondolat eredménye, mely úgy úszik bennem, mint az olajmécsesben a kanóc.

Hozzászóltam ahhoz, hogy úgy beszéljek életem dolgairól, mint amelyek távol állnak tőlem, mintha másokéi lennének, az egész életről pedig

úgy, mint ami elmúlt, vagy mint ami csupán lehetséges lett volna. Még-hozzá mindig is így volt.

Én alulmaradtam az életben, de nem legyőzött, hanem kijátszott ember vagyok.

Vannak ilyen esetek: az, ami valakit örökre megszégyenített mások szemében és saját lelkiismerete előtt, jól látszik és mindenki számára hozzáférhető. Az azonban, ami ugyanebben az emberben szent volt és tisztességes, magasrendű, jórészt láthatatlan maradt, és senki sem tudott róla, mert csak egy-egy villanás erejéig adott hírt magáról, mint a villám a sötét éjszakában, amikor mindenki alszik.

Aki ebben a világban nem képes egyedül megszervezni a saját életét, nem érdemli meg, hogy éljen, aki pedig sikeresen megszervezi, annyi erőt és frissességet veszít közben, hogy nem sokat ér az élete.

Végül minden számolgotás és minden vizsgálódás abban összegződött, hogy életének igazi átka egyvalamiből fakadt: abból, hogy túl nagyot gondolt magáról. És ami a legsúlyosabb: ennek egyáltalán nem volt tudatában. Úgy élt benne ez a gondolat, mint bennünk a vérkeringésünk és az állandó belső kiválasztás, anélkül hogy tudatában lennénk ennek, fogalmunk sincs róla, nem érezzük, nem látjuk, hacsak súlyos következményei nincsenek.

Ezt az embert ez a dolog ezer görbe útra és téves következtetésekre vezette élete során, rávitte, hogy minden bajának és elégedetlenkedésének, élete összes ellentmondásának okát ott keresse, ahol nem kellett volna, mert ott nem is lehettek.

Teljes valójával jelen van minden cselekedetében, még a legapróbb mozzanatban is.

Egyszer – rossz órán! – azt mondta neki valaki, hogy okos. Hogy hogyan és miért mondta, azt csak az isten tudja. Na, de az ipse elhitte. És attól kezdve ez az egyébként békés, ártalmatlan ember kiállhatatlanná vált, aki teher magának meg másoknak is.

Összefügg a fejlődésünkkel, hogy fiatalkorunkban a komoly beszédtemákat kedveljük, lelkesen ápoljuk a bánatot, és állandóan tragikus, fennkölt okok lebegnek a szemünk előtt. Aztán éveink számának szaporodtán,

ki előbb, ki később, egyre-másra hajlunk a valódi, konkrét beszéd témák felé, a derűsebb, lágyabb tónust preferáljuk mindenben, a beszélgetés során pedig nagyon gyakran a könnyedséget, a vidámságot, sőt a frivolitást kergetjük.

Az idősebb emberek ekként ugyanúgy érettségük öntudatlan áldozatai, amiként a fiatal emberek is áldozatai a saját kicsattanó és meggondolatlan ifúságuknak.

Nem ártana, ha a korosodó emberek ügyelnének arra, hogy miről beszélgetnek, és ha figyelnék erre a hajlamukra, mely a derű és a könnyedség felé tereli őket. Ezen lemerhetik benső erőik egyelőre még észrevétlen gyengülését, ellenőrizhetik és korrigálhatják magukat. Jó, ha tudják, hogy a fiatal emberek, épp a legderékabbak számára semmi sem olyan taszító az öregeknel – akik az ő szemükben mindig közelebb vannak a sírhoz, mint valójában –, mint ez a vágy a könnyedségre, a tréfára vagy akár a kétértelmű beszédmódra. Sokkal könnyebben megbocsátják az „öregeknek” nézeteik elmaradottságát, gondolkodásuk szigorát és rátartóságát, mint a gyanús és méltatlan vidámságukat. Az előbbi ellen harcolnak, az utóbbitól viszont émelegve undorodnak.

Az emberi társadalomban időről időre meggesik, hogy a gyűlölet meg a düh kilép a medréből és mindent lerombol, árnyékba borítja az értelmet, és elhallgattat minden jobb ösztönt az emberben. Amíg dúlnak, úgy tűnik, hogy elérkezett a világvége, s hogy a sok minden helyett, ami él, ragyog, mozog és beszél, csupán a gyűlölet meg a düh halott óceánja marad, öncélúan és mindörökre. Csupán a mélyebbre hatoló, figyelmesebb tekintet látja, hogy nincs így, hogy a gyűlölet meg a düh nem pusztítják el a világot, hanem megváltoztatják. Ilyen a teremtés: a szeretet meg az értelem vezérelnek bennünket, amikor jobbá akarjuk tenni a rendszereket, ám a gyűlölet meg a düh takarítják el a gonoszt és az igazságtalanságot. Csak a gyűlölet meg a düh képesek eltörölni a rothadt királyságok határait, megrengetni a rogyant intézményeket és gyorsan, biztosan megdönteni a jogtalanságot, mely meg akarja szilárdítani az uralmát, hogy örökké fönnymaradjon. Mert a gyűlölet erőt ad, a düh pedig megmozgat. Később a gyűlölet kihuny, a düh ellankad, az erő s a mozgás gyümölcsei viszont megmaradnak. Ezért lehetséges, hogy a kortársak az ilyen történelmi pillanatokban csak a gyűlöletet meg a dühöt pillantják meg apokaliptikus szörnyek képében, ezzel szemben az utódok csak az erő meg a mozgás gyümölcseit látják.

Legyetek bizalmatlanok önmagatokkal, az érzelmeitekkel meg a hangulataitokkal szemben. Legyetek bizalmatlanok önmagatokkal szemben, és így nem lesz szükségetek arra, hogy a bizalmatlanságotokat az egész világra kiterjesszék. Ez jobbá, igazságosabbá, kellemesebb emberré fog tenni benneteket, és magamagatokat is könnyebben fogjátok elviselni. Amint észreveszitek, hogy a kelleténél nagyobb általános rosszindulatot tápláltak a világ iránt, és a szükségesnél bizalmatlanabban vagytok az emberekkel, azonnal legyetek résen, de önmagatokra figyeljeteK, a saját bensőtökre, mert ez annak a biztos jele, hogy tibenetek nincs rendben valami.

Ósi igazság, melyet valamennyien ismerünk, csak sohasem vesszük elég komolyan, hogy egy-egy győzelem után a népek gyakran sokkal jobban megjárják, mint egy-egy vereség után. Ez nemcsak azért van, mert felemelkedés után könnyű lejjebb süllyedni, lesüllyedés után pedig valószínűbb a felemelkedés, hanem emellett azon oknál fogva, hogy az emberek és a népek általában nem járnak utána annak, hogy mi vezetett igazából a győzelemhez, könnyen elfelejtik, hogy mely körülmények és feltételek segítették elő a győzelmet, és így abba a fatális hibába esnek, hogy a diadalérzésüket kiterjesztik az új eseményekre s az új veszélyekre, amelyek új erőfeszítéseket kívánnak. Így aztán elmondható, hogy egy nép abban a pillanatban a legveszélyeztetettebb, amikor diadalittas. Az elnyert győzelem erőfeszítéseibe került, amelyek elgyöngítették, és ilyenkor nemigen képes új áldozatokat hozni és új erőfeszítéseket tenni, pedig az elhúzó győzelmi mámor olyan vélekedésekre és cselekedetekre készíteti, amelyekhez mindkettőre szükség lenne. – Csak a bölcs vezetés és az egészséges közösségi tudat tarthatja fenn a nép számára a győzelem gyümölcseit és őrizheti meg őt a veszélyektől, amelyek minden győztesre leselkednek.

A háború, még a leghosszabb is, csak fölrázza azokat a kérdéseket, amelyek kiváltották, a megoldásuk azonban a békekötés utáni időkre marad.

Némi ésszel, sok erőfeszítéssel és még több jóakarattal az életben végül mindent rendbe lehet hozni valahogy. Ám éppen ez az élet legrosszabb oldala, hogy mindig mindent rendezgetni kell benne. Azoknak a szemében, akik olyannak szeretik az életet, amilyen, tehát a nagy többség szemében ez így jó és így természetes, mert számukra a világ dolgai csak annyiban léteznek, amennyiben ők a cselekedeteikkel el tudják rendezni és a

saját szükségleteikhez tudják igazítani őket. Azonban akadnak olyanok is, igaz, kevesen, akik úgy vélik, hogy ez megfosztja a dolgokat minden valódi értéküktől és magasabb jelentésüktől. Ők sose tudnak megbékélni az előbbi szemlélettel, akkor sem, ha ugyanúgy élnek és dolgoznak, mint a többi. Számukra mindaz, amit kitarító figyelemmel és állandó iparkodással folyton csiszolgatni és rendezgetni kell, nem tölti ki az életet. Ők nem is képesek erre a figyelemre és iparkodásra; nem mintha nem lenne annyi erejük és eszük, mint az előbbieknél, a többségnek, azonban nem képesek elfogadni egy ilyen életszemléletet, még magának az életnek az árán sem. Ők csak a személyiségükkel legszorosabb kapcsolatban álló csodák soraként képesek felfogni az életet, ahol pedig kimarad a csoda, ott rendszerint beüt a katasztrófa, amit semmi sem tartóztathat föl, és ami javíthatatlan.

Miért félünk a világról, a világviszonylatokról és az eseményekről szőtt képzeleteinktől, amelyek többé-kevésbé mindig tévesek, ha nem félünk a haláltól és a teljes eltűnéstől? Vagy talán ez is csupán tévképzeletünk egyike?

A félelem egy ismeretlen erő szolgálatában áll, mely úgy követi, mint a vadász az agarat. Figyelem a félelem legkülönbözőbb aspektusait körülöttem és magamban, és egyre-másra úgy érzem, hogy az emberek félelmének oka nem az, amit félelmük okának mondanak és gondolnak, hanem a velük született félelem, mely bennük fészkel, les, vár, mint egy éhes pók, hogy valami megrezegtesse az emberi ideghálót. Abban a pillanatban megindul, és vakon ráveti magát mindenre, a legjelentéktelenebb ürügyre is, mert neki minden jól jön. Ilyenkor a félelem betölti az egész embert, összekuszálja a gondolatait, elködösíti a tekintetét, megbénítja, vak, tehetetlen áldozatot csinál belőle az ismeretlen erő számára, mely fel akarja falni. Ha az illető mégis talpon marad, a félelem ismét visszahúzódik belé, összezsugorodik, és láthatatlanná válva vár az új alkalomra.

A félelem nem kívülről hatol a gondolatainkba, hanem öröktől fogva bennünk fészkel, és igyekszik felölelni, átjárni mindent, ami a szemünk elé kerül és tudatosul. Olyan, mint a vulkanikus hamu: holt, de szárnyaló, gyors és halálos, sírhantot csinál mindenből, amire ráhull. Mi nem ismerjük el, de neki nem kell a mi elismerésünk.

Miközben kerestem azt, amire szükségem van, és amiről nem is tudom pontosan, hogy micsoda, embertől emberig haladtam, és láttam, hogy mindannyiuknak együtt kevesebbjük van, mint nekem, akinek nincs

semmije, és hogy mindenkinél hagytam valamit abból, ami nekem nincs és amit keresek. – Teljesen egyedül fogsz maradni, és nem lesz szükséged arra, hogy meghalj!

Hogy a hallgatás erő, a beszéd pedig gyöngeség, abból is látszik, hogy az öregek meg a gyerekek szeretnek beszélni.

Az emberek többsége nem tudja és nem érzi, hogy az életnek nincs mélye és nincs vége: ebben a tudatlanságban keresendő legtöbb tévképzetünk és hiábavaló, látható és láthatatlan katasztrófáink oka.

Aki többé nem képes megtartani magát az élet fősodrában (márpedig ez a pillanat óhatatlanul eljön, kinél előbb, kinél később), az hiába kiabál és ágaskodik. Az sem ér semmit, ha panaszkodik az emberekre, feledékenységükre és hálátlanságukra. Az egészben pedig az a legsajnálatosabb, hogy mindenki így csinálja, és hogy mi is ilyenek leszünk, ha majd ránk kerül a sor. Akinek pedig sikerül fegyelmeznie magát és magában tartania a panaszait meg a szemrehányásait, az a saját mérgébe fog belehalni. Mert már csak ez a kesergés a bizonyíték arra, hogy még élünk és még a felszínen vagyunk.

Diabolikus ez a vágy a csúcsokra, a tökéletességre mindenben; a mindent tönkretévő gőg nővére. Gyöngíti, nem pedig erősíti az embert, megbolondít, s nem vezet.

Ha nem vagyok kétségbeesett, mit sem érek.

Az ilyen rendhagyó és sorsdöntő események során, mint amilyen a légitámadás, akárcsak a súlyos politikai üldöztetések idején, az emberek többsége hasonlóképpen viselkedik. A félnék és maguknak való emberek úgy érzik, hogy minden – minden apróság – személy szerint öellenük irányul. A korlátolt emberek, akárcsak a könnyelmű és gondtalan természetűek, egyáltalán nem gondolkodnak ezekről az eseményekről, míg a bőrükön meg nem érzik őket. Egyedül a megfontolt ember igyekszik hidegvérűen szemlélni a társadalmi és közéleti változásokat, és helyesen értelmezni őket: előbb az általános jelentésüket veszi szemügyre, és csak utána vizsgálja meg, hogy mennyire érinthetik őt személy szerint ezek az események, majd megpróbál fedezékbe vonulni, védekezni – amennyiben ez lehetséges és erkölcsileg engedélyezett.

(Belgrád, 1944)

Nehéz elgondolni, nemhogy leírni a született nagy egoista fájdalmát és elkeseredését, amikor valaki hűtlen lesz hozzá, elhagyja vagy valami olyasmit tesz vele, amit ő mindig is megcsinált másokkal, sőt még ennél sokkal többet. Az a sebesült tigris üvölt így a gyilkosaira, akinek azzal telt az élete, hogy harapott és gyilkolt mindent maga körül.

Súlyos, esztelen gondolat, mely hosszan kínoz, majd végül megöl. Lappangó betegséggként bujkál bennem, melynek mégis tudatában vagyok minden éber pillanatomban. Állandó szellemi állapotommá vált, minden mást elnyomva megbénította az akaratomat és úrrá lett minden cselekedetemen, amelyhez még erőt tudok meríteni magamból. Nem tehetek másként.

Ez egy egészségtelen szükséglet, hogy azonnal számot vessek, megbékéljek és azonosuljak, avagy konfrontálódjak és szakítsak mindennel, ami megjelenik a testi vagy lelki szemeim előtt. Olyan esztelen erőfeszítés ez, melyhez százszor ennyi erőre volna szükség, mint amennyi nekem van. Az én esetemben ez az önpusztítással egyenlő.

Nem volt elég ereje ahhoz, hogy legyőzze és letörje egészségtelen vágyait, de ahhoz sem, hogy elviselje teljesülésük következményeit.

Szakadatlanul epedtek a szabadságért, arról viszont elfeledkeztek, hogy előtte még erőt keressenek e szabadság méltó hordozásához.

Gyakran az az érzésem, hogy rosszabb és gyengébb ember vagyok az utolsónál is.

Több mint harminc évvel ezelőtt, fiatalkoromban, amikor halálos beteg voltam, ezt jegyeztem le: „Búcsú nélkül megy el az ember a világból.” Annyi év, annyi tapasztalat után, melyek megvilágosíthattak és gazdagíthattak volna, én ebben a nehéz pillanatban sem találok magamban semmi mást, csak ezt a néhány nem túl értelmes és életidegennek tűnő szót. Csak ezek pislognak bennem, mint valami bánatos varázslás.

Valaki azt mondta, hogy egy nép csak az örök éberség árán tudja megőrizni a szabadságát. Nos, képzeljék el, micsoda egy élet az.

Látván magam körül a munkakerülés meg a trehánytság kétségbeejtő csúfságát és sokszintű, súlyos következményeit, megfogadtam, hogy dol-

gozni fogok, gondolatban és a két kezemmel, magamnak és másoknak, mindig és mindenütt dolgozni fogok. Úgyhogy folyamatosan termékeny mozgásban és hasznos változások közepette élek. Megfogadtam, hogy meg fogom védeni a rendetlenségtől és a piszoktól, a leállástól és a hanyagságtól magamat és a helyet, ahol élek.

Azok az emberek, akik tisztán és végtelenül szeretnek, nem könnyen szánják rá magukat arra, hogy bármi megváltozzék körülöttük, legkevésbé szeretetük tárgya. Ők az örökkévalóság mércéjével mérik a körülöttük lévő mulandó és változékony dolgokat. A bátorságuk jutalomra talál, mert mindent öröknek és változatlanak látnak maguk körül, és ezzel a gyönyörű illúzióval élik le és fejezik be az életüket, a mulandóságtól való rettegés terhétől mentesen.

A gyöngö és félnék embereket a félelem rákényszeríti arra, hogy pont azt csinálják, amitől a legjobban félnék.

Tulajdonképpen el van feledve mindenki, aki elhunyt.

Aki nagy, igazi szenvedélyt hordoz magában, boldogtalanabb és elgyötörtebb, mint száz többi ember együttvéve, ámde meg van kímélve sok kis gondtól-bajtól, mely a többi ember java részét egész életében, nap mint nap, apránként emészti.

Egy nép történelme lényegében egy ugyanazon biológiai fenomén állandó és óhatatlanul egyhangú ismétlődése. Ezt az ismétlődést a felszínen megannyi különböző erkölcsi és társadalmi változás kíséri.

Akinek sikerül behatolnia a csendbe és az igazi nevének megszólítani, az elérte a legtöbbet, amit halandó ember elérhet. Az ő számára a csend többé nem hideg és nem néma, nem üres és nem rettenetes, hanem minden bajban a szolgálatára és a rendelkezésére áll, mint a népdalbeli hősnek a tündér, akit a hajánál fogva megragadott, a nővérenek fogadott, és örökre magához láncolt. Akinek sikerül felmelegítenie és megelevenítenie a magányt, az meghódította a világot.

A szorongás között, hogy valami meg fog történni, és a remény között, hogy talán mégsem, nagyobb tér van, mint gondolnánk. Sokunk ebben a keskeny, kemény, csupasz és sötét térben tölti el az életét.

Amíg fiatalok vagyunk, nem sokat ártanak nekünk a fogyatékoságaink és a gyarlóságaink. Legalábbis ez a látszat. Voltaképpen azonban azt a tőkét élük fel, amivel a világra jöttünk, a kárt és a káoszt pedig, amit okoznak, kivételes akarati erőfeszítésekkel és bolond energiapocsékolással fedezzük. Fiatalon az energiáink kimeríthetetlennek tűnnek, mert az ifjúság, ahogy halad, új erőkre tesz szert. A nagy deficit majd csak akkor válik nyilvánvalóvá, amikor már közelebb vagyunk a véghez, és amikor már késő. Ekkor egyszeriben áttekintjük a javíthatatlan valóságot: hogy hirtelen fogytán az erőnk, lehetőségeink beszűkültek, hiányosságaink terjeszkednek, gyarlóságaink pedig növekszenek.

Ezért tart ki oly sokáig ez a végzetes illúzió, a szemmel látható pusztulás pedig gyorsan és – úgy tűnik – váratlanul következik be.

A hosszú, mély magány nem olyan halálosan egyhangú, amilyenek azok hiszik, akik nem ismerik. Akárcsak az aktív élet, vannak benne változások és ellentétek. Hol keserű, mint az orvosság, amittől nem leszünk jobban, hol undorító és szánalmas, mint a hétköznapiak, amelyektől a magányos elszökött, hol meg édes, mámorító, mint valami még nagyobb, még elragadóbb kéj sejtelve.

Amíg él, nem menekülhet az ember a változástól, mert az emberi élet legfőbb jele a változás megannyi formája, a leggyakoribb, mindennapi változásoktól kezdve a legszokatlanabbakig, amelyek már közelítenek az élet végső határaihoz.

Mindig kellemetlen csalódás számunkra, ha azok, akiket szeretünk és tisztelünk, nem bírnak vagy nem akarnak részt venni az intellektuális és politikai gyűlölködéseinkben vagy szerelmeinkben. Ilyenkor mindig inkább arra hajlunk, hogy *nem akarnak*, semmint arra, hogy *nem bírnak*.

A németek elleni legutóbbi háborúzásokban elesett fiatalemberekről való gyakori beszélgetésekbe belehallgatva a következőket gondoltam. Mindaz, amit a vallások kitaláltak és ami a társadalmi élet évszázadai során létrejött a halállal és nagyra becsült szereteteink eltűnésével kapcsolatban, csekélység ahhoz képest, amekkora úr tátong az élet és a halál között; nem képes se betemetni, se áthidalni ezt az irdatlan, borzalmas ürességet.

Azon gondolkodom, hogy a fiatalon elesettek nincsenek rendesen elisíratva, és hogy miattuk a halál adósa az életnek, és az ismeretlen világok is adósa annak a mi világunknak, amelyben élni vagyunk kénytelenek.

Elnézem, mennyire érzéketlenek az érzékeny emberek az övéik érzékenységére.

Nehéz, békétlen korszakokban a gyors, könnyed, erőszakos emberek valahogy csak-csak a felszínen tudnak maradni, de aki érzékeny lelkiismerettel van megáldva, aki irtózik a túl közeli és gyakori emberi kontaktusoktól, aki nem tud beszélni és nem szeret írni, aki röstelkedik és aki nem szívesen mond jót önmagáról, sem rosszat másokról, aki nem képes gyorsan tagadni és ügyesen, pimaszul állítani dolgokat, akit a képzelete vezérel és lassú utakra csábít, aki nem képes nem gondolkodni a dolgokról és az emberekről – az ilyen eleve el van ítélve és biztosra veheti a vesztét.

Egy társadalom hiányosságai és fogyatékoságai először is megvetést és rosszallást, majd elkeseredést váltanak ki belőlünk, később azonban elfog bennünket a saját tökéletességünk veszélyes érzése. Amíg harcolunk a rossz társadalom és a társadalmi bajok ellen, addig jó és hasznos ez az érzés, ámde azon a napon, amikor győzelmet aratunk ebben a harcban, veszélyessé válik saját magunkra és arra az ügyre nézvést, amiért harcoltunk.

Egy régi középkori rítus szerint Franciaországban (Reimsben) a belpoklost kizárták a társadalomból, mégpedig oly módon, hogy a pap a temetőben elsiratta, mintha már meghalt volna; földet szórt a homlokára, mondván: „Barátom, ez annak a jele, hogy meghaltál a világ számára, de megszülettél az Úrban; légy hát türelmes.” „Te most szenvedsz”, mondta továbbá a pap, „de a mennyországba fogsz jutni, ahol nincs betegség, ahol mindenki tiszta és fehér, ahol nincs bűz és mocskok, és mindenki fényeskedik, mint a nap; a mennyországba pedig úgy jutsz be, ha kedvére teszel istennek. Légy türelmes, jó keresztény. Csak testben válsz el a tiedtől, szellemileg kapcsolatban maradtál az egyházzal, és részt fogsz venni minden imádságban, mintha köztük lennél. Jelentéktelen szükségleteidet a jó emberek ki fogják elégíteni.”

A pontosság (vagy pontatlanság), ahogyan egy találkozóra vagy látogatóba érkezünk, rendszerint megmutatja, hogy milyen mértékű tiszteletben részesítjük az illetőt, legalábbis hogy milyen fontosságot tulajdonítunk neki az életünkben, és milyen érdek fűz bennünket hozzá. Ahhoz, aki bármi miatt, bármely tekintetben fontos nekünk, rendszerint pontosan érkezünk. Kivételt képeznek azok az emberek, akik természetüknél fogva pontatlanok, azaz krónikus időérzéketlenségben szenvednek. Náluk nem segít

semmi jó szándék, semmi érdekeltség; ezek akaratuk ellenére késnek, akkor is, ha káruk származik belőle.

Azok az emberek, akiket hosszabb ideig emészt valami lelki gyötrellem, valami gond, lett légyen valós vagy képzelt, nagyon gyakran fizikailag is elhagyják magukat, hanyagok lesznek és tisztátalanok, figyelmetlenek az emberekkel. Ez pedig csak növeli a gyötrelmüket.

Minden letett vizsgát másodszor is le kell rakni, még hozzá sokkal nehezebb mércék alapján. Az első vizsgánál a szerencse is közrejátszhat, az is előfordulhat, hogy a vizsgáztatók elnézők, a második alkalomra azonban mindebből nem marad semmi. A véletlenek játéka megtorpan, az emberek pedig egytől egyig rideg, tapintatlan bírökká vagy kérlelhetetlen tanúkká változnak át. Aki nem teszi le ezt a vizsgát, az örökre megbukott. Tulajdonképpen minden sikeresen letett vizsga után az egyéneknek, a társadalmi csoportoknak és az országoknak is készülniük kéne erre a második, döntő, igazi vizsgára. Azonban gyakran a fordítottja történik: sikereinktől megittasulva úgy gondoljuk, hogy nincs kérdés, melyre ne tudnánk válaszolni, sem vizsga, amit ne tudnánk letenni, és gyakran teljesen elfeledkezünk arról, hogy egy második vizsga is következik. Ahol vár bennünket a döntő csatára és az utolsó elszámolásra minden, ami ellenünk van, s mindenki, aki úgy véli, hogy szüksége van a bukásunkra ahhoz, hogy ő éljen.

Eljön az idő, amikor visszakövetelnek minden adósságot, mégpedig egy összegben és rettenetes, bonyolult kamatokkal. És nemcsak ezt, hanem mindent, amit az ember az élete során vásárolt, újból ki kell fizetni, még hozzá új, nagyobb áron.

„Marko Markovićnak, baráti üzenettel: 1) Ezen a világon minden Drina görbe; 2) Sohasem lehetséges valamennyit teljesen kiegyenesíteni; 3) Sohasem szabad leállni a kiegyesítéssel.” (A *Görbe Drina* írójának a *Híd a Drinán* könyvében.)

Ha nyomon követik két politikai csoportosulás harcát, és szeretnék tudni, hogy melyiknek van inkább igaza, és melyiknek vannak jobb győzelmi kilátásai, figyeljék meg, hogy melyik oldal használja nagyobb mértékben a hazugságot mint harci eszközt. Ez lesz a vesztes.

78 Nincsenek sem különösképp jó, sem különösképp rossz kormányok vagy államok. Ellenben vannak olyan kormányok és államok, amelyek a

fönmaradásuk érdekében vagy céljaik elérése végett azt használják ki, ami az emberben alacsonyabb rendű és rosszabb, mások pedig ugyanezen célból arra apellálnak, ami magasabb rendű benne, ami jobb, ami még nem jelenti azt, hogy a legmagasabb rendű és a legjobb.

Ebben keresendő a kritérium, és ebből kell megítélni az országlás jövőjét.

Gyakran az az érzésem, hogy tökéletesen átláttam, megítéltem és föl mértem egy embert vagy az egyik művét, s tudom róla az igazságot. Mégis nehezemre esik ezt bárkinek elmondani, legkevésbé neki magának. Egyszerűen nem bírok erőt meríteni ehhez. Annál kevésbé, mert rendszerint érzem, hogy az ítéletem nem *teljes, átfogó és végleges*.

Nincs szebb feladat annál, mint lehetővé tenni valaki számára a fejlődést, segíteni neki abbéli törekvésében, hogy felemelkedjék.

Épp az a baj, hogy a hosszú történelmi küzdelmek során senki se maradhat változatlan. Harc közben mindig ugyanaz a végleges, távoli cél lebeg a szemünk előtt, ám maga a küzdelem az, ami megváltoztat bennünket; az ellenségünk és a harci eszközök, amelyekre rávesz, észrevétlenül megváltoztatnak bennünket, és gyakran olyan irányba tuszkolnak, amelyet sohasem választottunk volna. (A törökök és a nép.)

Láttam, hogy miben áll némely „harcias” ember úgynevezett harciassága. Kitalálják a „harcukat”, erővel okot keresnek hozzá, nevet adnak neki, harcolnak kockázat és eredmény nélkül – harcolnak, csak ne kelljen gondolkodniuk és dolgozniuk.

Nem az a legrosszabb, hogy minden mulandó, hanem hogy mi nem bírunk és nem tudunk megbékélni ezzel az egyszerű és elkerülhetetlen ténnyel.

Nem szégyen csalatkozni egy nagy reményben. Már maga a tény, hogy ez a remény létezhetett, olyan sokat ér, hogy nem túl nagy ár érte egy csatlódás, bármily nehéz lett légyen.

Ha nem olyan a magatartása valakinek, és nem úgy viselkedik, mintha egyedül ő létezne a világon, csak az ő életszemlélete és csak azok, akik ebben osztoznak vele, akkor nem tud teljes erővel harcolni azért az életberendezésért, amit elképzelt, és a fönmaradásáért ebben a világban.

Amit másokban tapintatlanság gyanánt elítélünk, az csak annak az életerőnek a mértéke, amivel mások szembeszegezik velünk az életszemléletüket és ellenállnak annak, hogy elsajátítsák a miénket.

Oly nehezen ismerjük el a kivételes emberek tehetségét, s nemcsak életükben, ami szinte szabályszerű, hanem a haláluk után is! Ezért évtizedekig keressük és rakosgatjuk az apró adatokat, amelyek segítségével megmagyarázhatnánk és „igazolhatnánk” kiváló tulajdonságaikat.

Helyes dolog, természetes folyamat emlékezni a múltra és gondolni a jövőre, de akárcsak részben a jövőben vagy a múltban élni – ez egészségtelen, sőt veszélyes. Annyi, mint gátat emelni a mostani életünknek és csorbítani azt anélkül, hogy bármit megmentenénk a múltból vagy tennénk valamit a jövőért. Lényének java részével, szívének és értelmének legnemesebb erőivel legyen az ember teljes mértékben a jelenben, amely az egyedüli igazi és egyedül lehetséges élhető élet.

Ami nem fáj, az nem élet, ami nem mulandó, az nem boldogság.

Amint világosan és nyíltan el tudjuk mondani valakinek, hogy megsértett bennünket, és teljesen határozottan megmondjuk azt is, hogy mivel és mikor tette, ez azt jelenti, hogy megbocsátottuk neki a sértést, vagy készen állunk a megbocsátásra. Addig kín a kín, amíg némán hordozzuk magunkban a sérelmet.

Gyakori eset, hogy az emberek tovább élnek, mint kellene, tovább, mint amennyit érdemes, hosszabban, mint ameddig célja és értelme van az életnek. Eszerint haszontalan és abszurd dolog mindig és mindenáron az élet meghosszabbításán dolgozni. A fiatalságot kell meghosszabbítani, vagy legalább az érett évek erejét.

Ritka eset, hogy az örömünk valóban a *saját* lángjával égne.

Amikor a férj alacsonyabb növésű, mint a feleség, ez rendszerint háttással van a férfi tartására meg a karakterére is. Csak nem mindenkinél ugyanúgy. Ha az illető béketűrő, passzív természetű, akkor az évek során, egy nehezen megmagyarázható logika szerint egy kicsit meggörnyed és még alacsonyabb lesz. De ha az ilyen férj hiú és harcias férfi, akkor folyton veri a mellét, teszi-veszi magát és ágaskodik, megpróbál legalább egy kicsit

magasabbnak látszani, mint amekkora, vagy hogy legalább ne legyen annyival alacsonyabb a feleségénél. Az ilyen férfi idővel merev és mesterkéltségű tartást vesz fel, a tekintete is merev lesz, meg a mozdulatai is.

Az úszó ember részben visszatér a négy lábú állatok rég meghaladt stádiumába. Valami hasonló történik azzal is, aki csónakban evez.

Öregszem, amennyire muszáj, fiatalítom magam, amennyire tudom.

Az öltöny rég túlnőtt a szükségleten, mely létrehozta, és annak az embernek a kifejezésévé vált, aki hordja: kifejezi mindazt, ami ő, amije van és amire képes, amit kíván és érez. Aztán ezen is túlnőtt, és öncéllá vált.

Amiként nem kedvező, ha egy lesüllyedt faluban gazdagnak nézik az embert, mert előbb-utóbb találnak valakit, aki az ilyen embert kifosztja vagy megöli, bizonyos közegekben hasonlóképp kedvezőtlen, ha valaki okos vagy tehetséges személy hírében áll, mert mindig lesznek emberek, akik lesik az alkalmat, hogy az ilyen személyt tönkretegyék, legalábbis minél jobban megkeserítsék az életét, szemére hányva a saját eszét és tehetségét.

Azok közül való vagyok, akiknek nagyon későn jön meg az eszük. És sose teljesen. És ami a legrosszabb, első pillantásra ezt észre sem lehet venni.

Nem volt elég akaraterje ahhoz, hogy letörje a saját egészségtelen vágyait, de annyira bátor sem volt, hogy elviselje megvalósulásuk következményeit.

A félelemtől gyötört emberek gyakran innen is, onnan is segítséget, tanácsot kérnek, de mindig mindenben csak a saját félelmükre hallgatnak. Folyton úgy érzik, hogy senki sem látja be és nem akarja helyesen fölmérni rettegéseik jelentőségét és nagyságát, ezért minden tanácsot sértően felületesnek, udvariatalannak és elégtelennek érzik. Ha javaslatot tesz nekik, hogy milyen testi vagy lelki módszerekkel tudnák legyűrni vagy szerteoszlatni félelmüket, naiv, értetlen embernek fognak tartani, ha pedig megpróbálsz bebizonyítani nekik, hogy a rettegésüknek semmi alapja, és jobban teszik, ha mint a beteg idegek játéka szüleményét, félredobják, akkor bizalmatlanul, majdnem gyűlölettel fognak rád nézni, mint aki számos üldözőjük egyike vagy.

Az igazi büszkeség megelegszik önmagával. Csakhogy az igazi büszkeség ritka madár. Sokkal gyakrabban találkozunk hiúsággal, göggel, beképzeltséggel; olykor a büszkeség neve alá bújnak, máskor viszont csupaszak, nincs rajtuk ez a maszk. Sosem elégszenek meg önmagukkal. Ahhoz, hogy kiteljesedjenek és „kiéljék magukat”, szükségük van mások bámulatára és elismerésére, sőt gyakran mások megalázkodására is; annyival nagyobbak, amennyivel lealacsonyítják a másikat, márpedig ebből a nagyságból nekik sosem elég, ezért folyton nyugtalanok, folyton mozgásban vannak, keresik, hogy mire mászhatnak fel, mert folyton ki akarnak emelkedni – ezzel szemben a büszkeség mindig békés, elégedett azzal, ami, és azzal is, ahol van...

A büszke emberek természetesen gyakran pórul járnak a büszkeségük miatt, ámde a büszkeségük segít nekik abban, hogy elviseljék a balsorsot. Ezzel szemben a hiú emberek képesek megalázkodni azért, hogy kielégítsék a hiúságukat, de nem járnak sikerrel, mert a hiúság, mint a rossz társaságból való szeszélyes nő, egyszeriben hangnemet vált, és a szemükre hányja azt, amit miatta tettek.

A gőg pedig vak és feneketlen; a gőgöt még soha senki nem lakatta jól, és csak azt tudja mondani: „Még, még!”; minél többet adsz és áldozol neki, annál határozottabban és hangosabban követel még.

A büszkeség megtart, bátorít és megsegíti az embert az útján, a hiúság ellenben megmérgezi az életét, zavarja a munkában, és megrontja az emberekkel való viszonyát. A gőg pedig végül felfalja az egész embert, a tehetségével és a sikereivel együtt, és telhetetlenül, kielégíthetetlenül azonnal új áldozatot követel.

A neuraszténiások olyan szívhez szólón könyörögnek a legkisebb szolgálatért is (például hogy dobjuk be a levelüket a postaládába), hogy ezen látszik, milyen kint okoznak nekik néha ezek a jelentéktelen apróságok.

A tiszteletben, amit a megboldogultak iránt érzünk, akárcsak a szeretetben és figyelmességben, amit a gyerekek iránt tanúsítunk valamennyien, benne van mindaz a hiány, ami az élő felnőtt emberek iránt tanúsított tiszteletünket, szeretetünket és figyelmünket kíséri.

A kispolgár tájékozott akar lenni. Magáról csakis annyit árul el, amennyiről úgy érzi, hogy jól tesz neki meg az üzleti és a családi érdekeinek, miközben a másikat mindenféleképp kifaggatja, mégpedig közvetetten,

erőszakosan, rendőri módszerekkel. Mivel az az állandó, legfőbb és valójában egyetlen törekvése, hogy fönntartsa és bebiztosítsa önmagát meg a saját igazát, társadalmilag minél magasabbra emelkedjen és meggazdagodjon, szüksége van arra, hogy minél több adatot összeszedjen mindenről, ami körülveszi. Különösen azokat az adatokat kedveli, amelyeket kevesen ismernek, és amelyeket fölhasználhat az üzletelése során. Érdek vezérelte kíváncsiságának másik pólusán az érdektelensége van minden iránt, ami nincs, vagy amiről úgy érzi, hogy nem áll kapcsolatban a közvetlen, személyes és családi érdekeivel.

Gyakran láthatjuk, hogy ez a harci eszköz nála idővel elfajul, és az utódoknál, akik már meggazdagodtak és élvezhetik a biztonságot, egészségtelen kíváncsiság, pletyka, konfabulálás alakját ölti, azaz olyan szokássá válik, mely elvesztette létokát, elsődleges értelmét, és öncélúvá vált.

Nem arról van szó, hogy keveset beszél, hanem arról, hogy amit kibök, az nem mond semmit sem róla, sem semmi egyébről az égadta világon.

A nehéz munkát végző, sokat dolgozó emberek gyakran foghegyről, éles hangon beszélnek a többiekkel. Mintha ez valamiféle prémium lenne, amit apránként mindenkitől beszédnek, morális elégtétel azért, hogy oly sok erőt pocskoltak el és oly nagy erőfeszítéseket tettek.

Igen, az öregkori beszédesség kissé fárasztó, néha nehéz elviselni, az öregek imádnak anekdotázni, és mindent százszor elismételnek, ami nevetséges és kissé szánalmas. Mégis, mennyivel jobb, mennyivel derűsebb és egészségesebb dolog ez a gyöngesség, mint ama mogorva öregkori hallgatás, amivel némely öregembernél találkozhatunk. Ez az öregkori hallgatás nagyon közel áll a kamaszkor válságos éveiben lévő fiatal emberek morcos hallgatásához, mondhatni, az érem másik oldala.

Általában úgy véljük – legalábbis hajlamosak vagyunk erre a gondolkodásmódra –, hogy az emberek olyanok és csakis olyanok, amilyenek a hozzánk való viszonyukban, a mi érdekeink, nézeteink és ízlésünk tükrében mutatkoznak. Többnyire és alapvetően a kettőnk kapcsolatán mérjük le a másik ember egészét, és a mi viszonyunkból kiindulva határozzuk meg a másik jellemét, emberi értékét. Ettől a gondolkodásmódtól a legjobbak, legértelmesebbek is csak igen nehezen tudnak védekezni.

Az előítéletek meg a rossz hagyományok miatti haragvó elkeseredésünk csak akkor teljes értékű, ha egyúttal minden tőlünk telhetőt megte-

szünk annak érdekében, hogy megdöntsük ezeket a téves eszméket és idejétmúlt intézményeket, és felváltuk őket valami újjal, joggal.

Nem könnyű annak az embernek, akinek nincs humorérzéke, sem a társaságnak, mely nem bír, nem tud vagy nem mer ártalmatlanul nevetni.

Suttognak, hogy ne kelljen kiáltozniuk egymásra, mert beszélgetni, azt nem tudnak.

Ezzel az emberrel beszélgetvén azt tapasztaltam, hogy majdnem minden mondata ellebbentette a függőnyt egy új látómező előtt, de szeszélyesen, röpké időre, úgyhogy nem lehetett kivenni, vajon az egy pillanat erejéig feltűnő látvány a valóságos világ része-e, vagy csak a képzelet játéka, látomás, melyet már a következő pillanat eltöröl egy újabb látomással, hogy végül mindezek után csupán a hallgatás és az üresség maradjon, mint ami egyedül valós és időtálló.

Az emberi önkényt a legnehezebb elviselni. Pláne, hogy az önkényeskedő ember maga is önkényének rabja, így a megaláztatás miatti fájdalomkat fokozza az iránta érzett szánalom, amikor látjuk, mennyire rabja az önkénynek, és nagyon sajnáljuk, hogy ilyen is lehet az ember.

Minden emberi fogyatékoság, vétek és gyöngeség közül az önkény áll legközelebb az állatvilághoz, ahol nem ébredt fel a szív, és nem lát az értelem.

Sok szép tulajdonsággal rendelkezett, mindenekelőtt találékony volt, aztán meg lelkes és szívélyes és tevékeny és önzetlen. Mindezekkel a tulajdonságokkal mindig rendelkezett, kivéve akkor, amikor ki kellett volna mutatnia azoknak, akikkel együtt élt. Az ilyen pillanatokban hideg volt, elutasító és erőszakos. Hiába volt előtte és utána jó ember, a vele élő emberek kedvezőtlen véleményt formáltak róla, miközben ő teljesen másképp gondolkodott magáról.

Így aztán a személyes élete meg az emberekhez való viszonya súlyos ellentmondásba keveredtek egymással. A paradoxon nagysága árulkodott arról a kínról, ami az emberi viszonyait jellemezte.

Íme, az ember! Amikor reggelente fölkel, nem tudja, még csak nem is sejti, mi fog vele történni aznap, s hogy mit fog álmodni, ha majd álomra hajtja fejét. Még ennyit sem!

Szemléltem olyan embereket, akik között érdekellentétek vannak, vagy a temperamentumuk különbözik erősen, vagy a nézetkülönbségek miatt nem tudják elviselni egymást, mert másként gondolkodnak. Az egymás iránt táplált ellenséges érzés nőttön-nő, és nagyon gyakran mély gyűlöletté vagy valami hasonlónvá fajul. Mint a szeretők, akkor is gondolnak egymásra, amikor nincsenek együtt. Csakhogy náluk fordított irányba tartanak a gondolatok. Mindegyik gondolat hozzáad az ellenséghez egy-egy gyűlöltre vagy megvetésre méltó vonást, avagy megerősíti a már meglévőt.

Ennélfogva az ilyen emberek, ha találkoznak (udvariasságból vagy valami megmagyarázhatatlan szükséglet folytán muszáj találkozniuk), kellemetlenül érzik magukat, és nem tudnak természetesen viselkedni. Nem néznek egyenesen egymás szemébe, dadognak, mert (ismét csak udvariasságból) nem mondhatják el egymásnak századrészét se annak, amit gondolatban olyannyiszor kimondtak már.

Bosszút állni az életen – feledéssel.

– Nem kell félni az emberektől.

– No, én nem is az emberektől félek, hanem attól, ami embertelen bennük.

Azok szemében, akik képtelenek odaadást, hálát, érdek nélküli lelkese-
dést és hasonlókat érezni egy dolog vagy egy személy iránt, ezek az érzel-
mek hazugok, őszintétlenek. Ők mindig a személyes érdeket és a számí-
tást, az aljas indítékokat keresik az ilyen érzelmek mögött, s amikor nem
találnak ilyesmit, mert nincs, akkor nem saját magukra meg a saját hibá-
jukra haragszanak, hanem az ilyen emberekre, és hajlamosak aljas színle-
lőknek, vagy jobbik esetben, butának, naivnak tartani őket. – És sohasem
engednek ebből. Mert ők ilyenek.

Az volt az ő szerencsétlensége, hogy nem tudott teljesen megszabadul-
ni – egy ilyen korban, mint a miénk – attól a kiírthatatlan, naiv és veszélyes
illúziótól, hogy az életben találni egy biztos pontot, valamit, ami állandó,
maradandó, amire az ember mindig támaszkodhat, ami mögé elbújhat eb-
ben a létezésben, mely kezdettől végig veszélyben forog.

Gyakori jelenség, hogy az évek múlásával egyre fukarabbá válik az em-
ber. Van erre a jól ismert jelenségre jól ismert fiziológiai és pszichológiai
magyarázat. Mégis, az én szememben nevetségesnek és logikátlannak tű-

nik, hogy az, aki fiatalkorában nem vette szájára a „drága” szót, és aki tíz évvel ezelőtt még nemhogy olcsónak, de ajándéknak tartott mindent ebben az életben, most egyszerre csak túl magasnak talál minden árat, és túl drágának minden szolgáltatást. Azonban, ha belegondolok, talán nem is olyan téves ez a felfogás, mint amilyenek látszik. Azelőtt annyi örömük tellett a dolgokban, hogy semmi sem volt nekik drága és túlárzott, nem is gondolkodtak az áron, most pedig, öregedvén, olyan kevés élvezetet meríthetnek az emberekből és a dolgokból, hogy minden szörnyen drágának tűnik a szemükben és folyton becsapottnak érzik magukat, mivel egyre kevesebbet nyújt nekik az élet, és ezért a kevésért egyre nagyobb árat követel.

Nem olyan rossz mindenki, mint amilyenek a rossz ember látja az embertársait.

Ami a legrosszabb ezeknél a kis házi zsarnokoknál – csak a hatókörük kicsi, zsarnokoskodásuk annál élesebb, súlya annál nyomasztóbb –, az a szeszélyességük és az önkényeskedéseik. Szeszélyeik kiszámíthatatlansága épp annyira gyötörő, mint maguk a szeszélyek. A legrosszabbak, a legnehezebben elviselhetők a pszichésen elkínzott zsarnokok, akik maguk is szerencsétlenek. Ők azt hiszik, hogy másokat gyötörve könnyíthetnek saját kínjukon, ami pedig végzetes tévedés és meddő törekvés, mert felgyűjt-hatják akár a fél világot az emberekkel és minden élőlényel egyetemben, az ő kínjuk attól hajszálnyit sem fog csökkenni. Csakhogy ők ezt képtelenek belátni.

Amikor valami nincs és nem is lehet kapni (egy orvosság vagy tea, példának okáért), csak akkor látjuk be, hogy sokkal kevésbé elengedhetetlen, mint gondoltuk, amíg még megvolt, s amíg lassan ki nem veszett a látómezőnkől.

Azok közé az emberek közé tartozott, akik nem sok helyet foglalnak el a világban. Jó volt. Ami a jóságában zavaró lehetett, az az, hogy folyton jobb akart lenni és jobbnak látszani, mint amilyen valójában. Ez elrontotta.

Egy keletkezőfélben lévő, új életformát szemlélve, először is az tűnik a szemünkbe, ami ellentétes a szokásainkkal, az ízlésünkkel és a nézeteinkkel, ami taszít bennünket, és amivel nem tudunk egyetérteni. Csak később

sikerül észrevenni mindazt, ami értelmes és hasznos benne, és ami igazolja, szükségszerűvé teszi ezt az újdonságot.

A korai lefekvésben meg a korán kelésben számomra mindig volt valami fájdalmas, ami közelebb áll az állati, mint az emberi élethez.

Én mindig elmaradtott, szerencsétlen teremtménynek láttam a tyúkokkal fekvő és a pitymallatkor kelő embert. És ha valami oknál fogva nekem is így kellett élnem, betegnek, elítéltnak, szerencsétlennek éreztem magam.

Valamivé válni, de egyszer s mindenkorra, úgy, hogy soha többé föl se merüljön a másvalamivé válás lehetősége még a látszat szintjén és ideiglenesen sem – ez számára lehetetlen, és ettől jobban fél, mint a haláltól. Pedig enélkül nincs békesség, nincs igazi boldogság.

Egyikünk sem tudhatja soha, hogyan fest a másik ember szemében. Legyen a legjobb pszichológus, ezt egyedül senki sem állapíthatja meg, a másik pedig sohase fogja neki maradéktalanul és őszintén elmondani. Nem akarja, vagy nem tudja.

Járjuk az utunkat a többiekkel együtt, néha gondolatok nélkül, öntudatlanul, néha örömmel, de az is megeshet, hogy kételyektől gyötörtén, lehangoltan, elgyávulva és oly fáradtan, hogy megtorpanunk és ott maradunk, mint egy holt tárgy, a holt tárgyak törvényeinek engedelmessé. Ám ilyenkor látjuk – mily különös! –, hogy az utunk megy tovább nélkülünk, lemaradásunk, lecövekelésünk mit sem számít, nem jelent senkinek semmit ezen a világon az, hogy hátramaradtunk, kizárólag és egyes-egyedül a mi bajunk, semmitmondó, személyes és nem valami szép dolog. És föltápászkodunk és tovább megyünk az utunkon a többi élővel együtt.

A gőg vagy a kisebbségi érzés meg a szégyenkezés, hogy olyanok vagyunk, amilyenek, jobban mondva, amilyenek gondoljuk magunkat, a legalaptalanabb és legártalmasabb érzelmek közé tartoznak.

Abban, amit magunkról elgondolunk, alig van valami abból, ami valójában vagyunk, ellenben mindenféle mással tele van, jórészt azzal, ami lenni szeretnénk és attól tartunk, hogy nem teljesül. Ezért sohasem pontos az a kép, amit magunkról táplálunk; gyakran változik, néha pedig teljesen hűtlen. Ezért az embernek semmi oka sincs arra és semmi sem igazolja, hogy különösképp büszke legyen rá, vagy túlságosan szégyenkezzen miatta.

A beteg, aki nem nyugszik bele a ténybe, hogy beteg, sohasem fog felgyógyulni.

A mély és tartós gyűlölet mindig tragikummal terhes.

A bánat is egyfajta védekezés.

Egy olyan büntettről gondolkodom, mely csupaszon és borzalmasan állna az emberek szeme előtt, egyetlen enyhítő körülmény nélkül, ám ami csupa enyhítő körülményből állna, amelyeket se számba venni, se bizonyítani nem lehet soha.

Valaki azt mondta neki: „A nyilvános szereplések alkalmával le kell vetkeznie ezt a kisebbségi érzést. Nem is olyan nehéz, mint gondolná. Csak a túlérzékenysége meg a féltékenysége akadályozza ebben. Adok magának egy jó tanácsot. Amikor föllép a pulpitusra és az emberek elé áll, gondolja azt, hogy valamennyien ostobák, vagy legjobb esetben, átlagos, tanulatlan emberek.”

És megfogadta a tanácsot, az első adandó alkalommal kipróbálta. Csakhogy úgy fordult a dolog, hogy egyszeriben csupa okos koponya ült előtte, legalábbis átlag fölöttiek, az ő beszéde pedig egy átlagon aluli, majdnem buta ember beszéde volt. Így tűnt neki.

Gyerek- és ifjúkoromban nagyon is szükségét éreztem annak, hogy sokat beszéljek másoknak magamról. Senki sem akart meghallgatni. Ez meggyötört. Most, hogy korosodom, mindenki azt kéri tőlem, hogy meséljek magamról. Nekem pedig egy szó nem sok, annyi sem jön ki a számon. És ez gyötör.

A nagy múltú országok egyúttal a nagy igazságtalanságok országai.

- Mit csinál a bánatod, miközben alszol?
- Virraszt és vár. S amikor fogytán a türelme, felébreszt.

Ismeretes, hogy abban, ahogy hozzátartozóink viselkednek velünk, azok a gesztusaik dühítenek és keserítenek el bennünket, amilyeneket fordított felállás esetén mi magunk is produkálnánk.

Őrizkedjete a veszélyeztetett emberektől, vagy akik veszélyeztetettnek hiszik magukat. Ők szükségét érzik annak, hogy védekezzenek, következésképp gyakran, váratlanul és alattomosan támadnak.

A primitív, korlátolt emberek fejlett reménykedő képességgel rendelkeznek. Az eszes, tehetséges embereknél ez a képesség, úgy látom, alulfejlett.

Így hát a fegyver, a pénz, a föld, az épületek, mindaz, ami védelmi és fönntartási célokat szolgál, gazdát cserél, kézről kézre jár, és állandóan azon van, hogy olyan kezekbe kerüljön, melyekben a lehető legnagyobb mértékben az lehet, ami, és arra szolgálhat, amire szolgálnia kell.

Azok az emberek, akik nem vigyáznak arra, hogy mit beszélnek, és ügyet sem vetnek arra, hogy mikor mit mondanak és ki előtt mondják, ellenben azon jár az eszük, hogy jól festenek-e, és beszéd közben milyen benyomást tesznek a többiekre, nem valami kellemes emberek, és nem is hasznosak; elég nagy bizonyossággal állítható, hogy egész életükben nehezen elviselhető alakok lesznek.

Másrészt azonban azok, akik csak erre vigyáznak és csakis erre ügyelnek, semmi másra – semmivel sem jobbak. Ellenkezőleg.

Ezúttal valóban a középút a helyes.

Senki sem tudja, honnét jönnek az ő folyói. Soha senkinek sejtelme sem volt a forrásukról, és a torkolatukat sem fogja látni.

Illusztrációk nélkül¹

Koncz István opusával, alkotási technikájával kapcsolatban gyakran olvasható, hogy megfontolt, tudatosan alkotó költő ő, lírája intellektuális fogantatású. Meg hogy morális költőként a „homo aestheticus” ellenében határozza meg önmagát. Felsorolhatunk itt persze pár vezérmotívumot is, mint amilyen a *szó*, a *mű* és a *vers*; de itt van a *rend*, az *emlékezet*, a *tudat* is; a *hit* és a *törvény*; valamint a *táj*. Elvont, nehezen megragadható gócpontok ezek, ideértve természetesen a konczi tájat is, de utóbbiról kicsit később. Zömében ezek köré a csomópontok köré szerveződnek Koncz hamisítatlan, utánozhatatlan versmondatai, mérnöki precizitással összeillesztett kifejezései, patikamérlegen kimért és adagolt szavai, szóalakjai.

Minél gyakrabban olvasom Koncz István verseit, minél többször olvasom újra *Csend és lázadás* című kötetét, annál inkább távolodnak el tőlem a képi síkok, és kötődik szinte minden a szavakhoz. Nem a költői képalkotás fogalmi horizontjai redukálódnak bennem, hanem egy-egy sor, versszak marad meg a fogalmiság keretében. Kezdetben még próbálok egy illusztrátor, egy képzőművész beállítódásával közelíteni mind az opushoz, mind pedig a kötethez, végül azonban már ott tartok, fel kell tennem a kérdést, egyáltalán rendelkeznek-e képek ehhez a költői világhoz? Illusztrálható-e a konczi vers? Ha igen, mégis hogyan? Itt állunk Sagmeister Laura képei előtt, tehát igen – nyugtat meg a körülmény. De alapértelemben vett illusztrációk lennének ezek?

Jogosan merül fel a kijelentés most a hallgatóban, hogy jókor jut ez már eszembe. Bennem meg az, hogy szöveg és kép interakciója, esetleg kép és kép kapcsolata, avagy alkotási folyamatok, gondolkodási mechanizmusok

¹ Elhangzott a Kanizsai Írótáborban Koncz István *Csend és lázadás* című kötetbemutatója kapcsán megrendezett Sagmeister Laura-kiállításon, a Dobó Tihamér Képtárban 2017. szeptember 7-én.

mentén megindulva alkotói párhuzamokat ragadjak-e meg Koncz István és Sagmeister Laura között. Zömében utóbbinál fogok maradni, párhuzamokat, átfedéseket fogok keresni. De hogy Laura alkotásaihoz közelíteni tudjak, tisztáznom kell pár kérdést Koncz költészete kapcsán.

Induljunk ki Koncz egy korai, ebben a kötetben nem szereplő „versmondataból”: „élethű képmásom a szó, – / a szóban halmozódik a vég” *A létezés hirdetése*). Majd egy olyanból, amelyik már a jelen kötet védőborítóján is megtalálható: „Dísz ez a harc is, / komoly megtagadása a / szó hitelének” (*Mese*); egy másik helyen meg ez olvasható: „Nem lehet, / vagy nem szabad, túlélni / a verset, / ha már megírtad!” (*Párbajvers*). Koncz a szóval, a szavakkal küzd, lehetőleg mellőz minden ornamentikát, színt, mert így emelheti a verset a költészet tiszta szférájába, így fog fegyvert, így harcol a szó, a kifejezés, a vers mellett.

Ha most csak a *Csend és lázadás* verseinek „színvilágát” kíséreltem meg górcső alá venni, a fentiek összefüggésében nem is találok harsány színeket, legfeljebb a vérző mandulavirág rózsaszín erét (*Március, költészet, skizofrénia*); azúrkek keleti égboltot (*Karácsonyestén, 1988*) és „kék farkú fecskék”-et (*Kiűzetés-ügyben*); „ólomszín eső”-ket (*Az élet így, befejezetlenül...*) és „ólomszürke esőfelhők”-et (*A füst dolga*). Átvitt színvilágokat, színaszociációkat viszont annál inkább, amelyek során a színek „csak úgy / önkéntelenül csorognak / bele minden nagy / tömegjelenetbe” (*Kiűzetés-ügyben*); vagy: „Pompázó színeit vakítón ontja / a reggel, izzik a kert, / harsány a csend is, s rozsdáját / vedli a barna fövény; / szabadul álcáitól a nyár” (*Vereség*). Laura képein is alapvetően ezek a színegyüttesek dominálnak, zömében a védjegyként ismert rózsaszín és ennek árnyalatai, a skarlát, a szürke, az arany, a platina kerülnek játékba, folynak át egymásba. Ahogyan Koncz asszociatív módon idéz fel egy-egy színt – „izzó reggel”, „álcáitól szabaduló nyár” és a többi –, úgy veti vászonra színeit Laura is. Látszólag nem időzik el sokat egy-egy képpel, mélyről jövők, tömörek, határozottak kézmozdulatai, ecsetvonásai.

Tovább keresem azokat a kapaszkodókat, amelyek megragadhatók lennének, amelyekhez ha tehetném, a megfelelő képet illeszteném. A konczi tájban sem tudok megkapaszkodni, hisz ez sem konkrét, még véletlenül sem díszlet, hanem többszörös jelentésátvitel, egy menhely, amely teret biztosít a kételynek, a kétségbeesésnek, vagyis fogalmi szféra, gondolati kategória. Ha Koncz a Tiszáról versel, akkor sem a felszínhez nyúl, a jelentésrétegeket nem a felszínen képző költő ő. A Tiszának ugyan lehetnek felületi attribútumai, de a lényege, valódi jelentésstartalma a mélyben, a szabad szemmel nem látható, így jóformán megragadhatatlan mélységében

van: „Medrének mélyén, / ott a lusta örvény alatt, / a Tisza lelke bújik: / gyöngykagylók rejtik, / aranyhalak őrzik / a Tiszát” (*A szép Tisza és más*). Meggyőződése, Sagmeister Laura tudatosan kerülte el, hogy Koncz költészetének konkrét, könnyen megragadható téralakzatait vesse vászonra. Ha vannak ugyan figurális vetületei ennek a képi világnak – mint amilyenek például az aranyhalak, a kagyló, egy-egy arc – a maguk elvontságában ezek Koncz szövegvilágának sarkalatos dimenzióit emelik ki. Hiszen Koncz költészetének ezen objektumai nem pusztán jelölők, hanem olyan közvetítők, amelyek e szövegek legmélyebb tartalmi bugyraiba képesek berántani az olvasót. Az ezekre fókuszáló figurális pedig telitalalat.

Laura hozzányúlhatott volna minden, elsősorban konkrét koncz objektumhoz, hozhatta volna Koncz egy-egy visszafogott „színrelációját”, de nem ezt tette. Olyan képi világot teremtett, amely építkezési mechanizmusai párhuzamba hozhatók Koncz István szövegkonstrukcióival. Érdekes itt kiemelni Laura korábról is ismert képkollázsait, amelyeken különböző szövegnyomtatvány- és térképrészletek jelennek meg. A képek így újabb síkokkal bővülnek, fragmentált voltak mintha összefüggne Koncz költészetének – gyakran hangoztatott – tördelt szövegegyütteseivel. Absztrakt és konkrét, helyszín és pillanat izgalmas párhuzamba állításai ezek az etűdök, kis formák.

Vajon lehet-e egy olyan költészethez képileg közelíteni, amely – olvasatomban – a szó primátusát hirdeti? – fogalmazódik meg bennem most újra a gondolat. Levonom a tanulságot, és pontosabb volna talán úgy fogalmaznom, hogy Sagmeister Laura képei nem-illusztrációk. Így, kötőjellel. Párhuzamos logikával és ihletettséggel fogant paralel kép-„akciók”, kép-„küzdelmek”. Olyan felelősségtudattal megalkotott „párhuzamok”, olyan ösztönös tettek, amelyek Koncz alkotási mechanizmusaira emlékeztetnek. Mint mondtam, többször kellett elolvasnom Koncz István verseit. Visszahívnak. Szövegmozaikjai, a „gondolatakadozások” újra megszólítanak, át- és újraértékelésre ösztönöznek. E költészet befogadásához pedig segítségre van szükségem. Nem csak olyanra, amely a nyelvi jelekben, a szavakban, a mondatokban bújik meg. És itt kellenek Laura képei. Annál is inkább, mert ha igaz Orcsik Rolandnak a koncz mű és a befogadója közötti interakcióról szóló megállapítása, miszerint „a mű léte az olvasóé”, és ez „fordítva is érvényes”, akkor ez a folyamat határozottan igaz Sagmeister Laura képeire, a képi síkok befogadására, s persze fordítva. Ennek a kölcsönös hatásnak az átéléséhez kívánok aktív befogadói, nem csak tovasikló szemlélődést.

„...élik a saját világukat rajtam keresztül. . .”

Interjú Sagmeister Laura képzőművésszel

Örökös kutatás, kívülről érkező impulzusok és azok belső átélése, ezek egyensúlyának keresése hajtja Sagmeister Laura szabadkai születésű, Magyarokánizsán élő festőművész egész művészetét. Szabadka folyója és villamosa. Kanizsa Tiszája és a Járás. Eltűnő gyermekkori emlékek és eleven valóság torkollik egymásba Laura ösztönös, de szelíd festményein. A paradicsomi kertet meglelni nem, csupán keresni lehet örökké. Míg korai témáit az urbánus világból merítette, az utóbbi időben már csak a természetben lel inspirációra. Művészete cseppet sem fogalmi, inkább a megfogalmazhatatlant közvetíti. Sagmeister Laura gyakran állít ki a Vajdaságban és Magyarországon egyaránt. Az irodalom és a könyvek végigkísérik egész életét, legutóbb Koncz István válogatott verseihez készített „nem-illusztrációkat”.

– Szabadkán találkozunk most, szülővárosodban, s ahol felnőttél. A kezdetektől indítanék, s mégsem az akadémiai évekről kérdeznék először – sőt, a beszélgetés szálát nem is szeretném hangsúlyosan az akadémiai út felé vezetni, ezek az adatok kiolvashatók az életrajzodból –, hanem a gyerekkorodról kérdeznék, hiszen a művészeted sokkal inkább intuitív, mélyről jövő. S úgy gondolom, hogy már egészen korai élmények is hathattak a világnézetedre, s ezáltal a művészetedre is. Milyen volt Szabadkán felnőni? Vannak olyan emlékeid a korai gyerekkorodból, amelyek megjelennek a képi világodban is?

– Igen, vannak. Nekem nagyon szép gyerekkorom volt. Anyukámnak születésem után korán vissza kellett mennie dolgozni, ezért nagyrészt a nagyszülői házban nőttem fel, egy kertes házban, a természet közelségében. Az ottani virágokert – ez az a világ, amire vizuálisan ráment az életem, és nagyon erősen él ma is bennem az a kép. Még a villamosra is emlékszem, egy-egy két éves voltam, amikor megszűntették, de még emlék-

szem, amikor Palicsra mentünk a fapados villamossal. Ezeket a gyerekkori emlékeket keresem még mindig, de nem találom. Ahogy jöttem ma be a városba, azt éreztem, hogy Szabadka idegen kezd lenni számomra. Egyáltalán nem az a hangulata, mint régen. Ugyanazok az épületek, de valahogy más lett. Valószínűleg a saját szülővárosával mindenkinek hasonló élményei vannak, az ember és a dolgok változnak.

– *Édesapád is festő volt, ez a családi „adottság” indított el pályádon?*

– Biztos, hogy közelebb hozta hozzám a művészetet. Apám nem erőltetett semmit, csak figyelt. Körülvettek a művészeti könyvek. A hétköznapi játékaim közé tartozott, hogy azokat nézegettem. Volt olyan, amelyikbe belefestettem filctollal. Fogtam, és mint a kifestőkönyvet, kifestettem a ruhákat a képeken. Apám egy vagy két év múlva vette észre, hogy valamiért furcsák a színek, de hál’ istennek, humorral kezelte. Pontosan a vonalig befestettem, tehát nem rongáltam. Valahol örült ennek, ő ezt úgy élte meg, hogy a gyerekekben van valami, ami a kreativitás vagy a művészet irányába mutat. Apám Petrik Pálnál tanult, és amikor már középiskolás voltam, akkor persze elvitt magával. Az öreg Petrik rajztanfolyamokat tartott amatőröknek. Modellt rajzoltunk, komolyabban foglalkozott velünk. Apámmal elmentem, én is rajzoltam, ő is rajzolt. Jött utána egy barátnőm is, fiatalok is bekapcsolódtak, ez az akadémia előtti időszak volt. Ez is olyan szép emlék, és valahol apámnak köszönhetem, hogy megismertetett ezzel a világgal. De a korai gyerekkoromban aktívan nem irányított a művészet felé. Grafikai vállalatban dolgozott, ami a reklámszakmához tartozik, de tulajdonképpen az is képzőművészet. Szünidőben bejártam hozzá, nekem az olyan jó volt. Közel volt mindig a művészet.

– *Mikor döntötted el, hogy az akadémiára iratkozol?*

– Már középiskolába képzőművészetire akartam iratkozni, de a Bogdan Šuput Újvidéken volt, és akkor még a szüleim féltettek, nem akartak elengedni. Ezért gimnáziumba jártam, természettudományi szakra, mert akkor még nem volt általános szak. A barátnőmmel ki akartunk menni Londonba nyelvet tanulni. Ő ki is ment, én az utolsó pillanatban mégsem mentem, mert megint csak nem úgy alakultak a dolgok. Ezután pedagógiára iratkoztam, mert hirtelen ez tűnt a legközelebbinek, és akkor döntöttem el, hogy nekem nem kell sem a pedagógia, sem semmi más. És akkor elkezdtem otthon ikonokat másolni. Azt is apám mutatta meg, mert régen ők is ezt csinálták. Ez igen jó tanulmány, sokan másolnak gyakorlásképp. Nagyon jó szintanulmány például. Ezt szerettem csinálni. Mikor a szüleim látták, hogy komoly a dolog, akkor Belgrádban találtunk egy tanárt, Sergej Jovanovićot, aki ismert legenda volt. Sokan készültek nála az

akadémiára, ő anno Párizsban tanult André Lhote-tól. Nagyon konkrét, komoly módszerei voltak a rajztanításban. A mai napig állíthatom, hogy abból épült fel a rajztudásom, és valahol én is ezeket az alapokat adom át, amikor diákokkal foglalkozom. Olyan erős rendszere volt, ami állja a helyét, és az akadémián – bátran kijelenthetem – nem talákoztam ilyen konkrét rendszerrel, ami áll, mint a cövek. Szóval elmentem hozzá, és utána jött a többi. Az a pár hónap nekem rengeteget jelentett. Egy olyan embernél tanulni, akiből valami sugárzott, és átadott egy tudást, amiből utána már lehetett tovább építkezni.

– *Első önálló kiállításod is Szabadkához köthető, a Városi Könyvtárban állítottál ki. Hogy történt ez?*

– Ez pont akkor történt, amikor felvettek Újvidéken az akadémiára, és pár hónap múlva otthagytam, mert csalódtam. Nem úgy képzeltem el. Nagyon keményen készültem az akadémiára, és amikor bekerültem, arra vágytam, hogy rokon lelkű emberekkel találkozzak, hogy olyan tanárom legyen, akitől megint nagy lendületet kapok a továbblépéshez. De valahol az egész abból állt, hogy két-három hónapon át megcsináltam a dolgomat, és itt megakadt az egész. Nem kaptam semmi pluszt, nem találtam a helyem. És abban a korban, tizenkilenc évesen, az ember mindent máshogy lát. Arra vágytam, hogy megérintsen minden. Nem éreztem jól magam, otthagytam. Persze a szüleim kiborultak. Azt mondták, rendben, akkor menjek el dolgozni. El is helyezkedtem egy könyvesboltban, a könyvtár alatt volt. Közben hajtott az alkotási vágy, belülről tomboltam, csak hát – fiatalság, bolondság. És ekkor – nagyon szép történet – valaki azt kérdezte, miért nem megyek fel, fent a könyvtárban dolgozik Slavko Matković, aki régen a Bosch+Bosch csoportnak volt a tagja. Ő volt megbízva a könyvtár kis galériájának a rendezésével. Fogtam magam, összecsomagoltam a rajzaimat, összeszedtem a bátorságomat, és felmentem. Miután megnézte, azt mondta, hogy kiállíthatok. Ő szervezte be Ninkov K. Olgát, aki akkor már befejezte a művészettörténeti egyetemet, hogy nyissa meg a kiállítást. Neki ez volt az első megnyitója, nekem meg az első kiállításom. Úgy ismerkedtünk meg: mind a ketten haláli zavarban – ezt a mai napig emlegetjük –, hogy én azzal vártam, hogy „szia-szia, én Laura vagyok, utálok a megnyitókat”. Ő alig szedte össze magát, erre én ezzel a szöveggel jöttem. De én nem arra gondoltam, hogy azt utálok, hogy beszélnek rólam, hanem kiállni mindenki elé.

– *Milyen munkákat állítottál ki akkor?*

– Azok a munkák, a kutyás rajzok, nagyon furcsák voltak. Visszagondolva, elég szörnyű időszak volt az. Akkor, 1992-ben már elkezdődött a

háború, meg már korábban is voltak előszelek, érzelmi előjelek pedig mindenben voltak. Ezzel a témával utólag Olga is foglalkozott. Voltak olyan témák, amik a művészeknél előjöttek. Kutya, farkas, angyal. Volt is egy ilyen kiállítás, *Farkasok és angyalok* volt a címe, meg egy könyvet is írt Olga erről. Nagyon furá kis rajzaim voltak, tudom, hogy valaki a megnyitóra kisgyerekekkel jött, és az az öt-hat éves gyerek odajött hozzám, és megkérdezte tőlem, hogy „te is félsz a kutyáktól?”. Tehát félelmet keltő képek voltak. Ez volt az első téma, ami a saját világom volt, ami durván jött ki belőlem.

– *Mennyire fontosak számodra a terek, mennyire ragaszkodsz bizonyos terekhez, városokhoz? Van-e a művészetednek térbeli referencialitása, vagy valamilyen univerzális térben gondolkodsz alkotás közben? S ha van referencialitás, hol van ez a tér, hol vannak a határai?*

– Inkább a természethez ragaszkodom, mint bármilyen városi dologhoz. Régen sokkal fontosabb volt az urbánus közeg, az inspirált, aztán 2000 körül jött egy nagy váltás, amikor lebetegedett és meghalt anyukám. Olyankor az ember más felé fordul, megnyíltak olyan dolgok bennem vagy előttem, amik addig nem, és az akkor a természettel kapcsolódott össze bennem. Azóta sokkal jobban foglalkoztat a természet. Előtte az emberek, városok, arcok érdekeltek. Sokan vannak, akikhez az az előző fázisom közelebb állt.

– *És te ezt korszakváltásnak éled meg?*

– Valahol biztos. Amikor benne vagy, nem érzed annyira. Csak éled az életed. Viszont tudom, hogy mások hogyan jeleznek vissza, és ilyen értelemben mondjuk nagy váltás lehetett azoknak, akik ezt látták. A figuralitás valamilyen szinten megmaradt, az mindig is jelen volt a művészetemben. Volt egy olyan időszakom, mikor letisztultabb, absztraktabb dolgokat próbáltam csinálni, de az nem az én világom. Vegyítem. Valahogy mindig muszáj megjelennie egy konkrét formának, persze átdolgozva. Volt egy időszak, még az akadémián, kilencvennyolc körül, amikor üres terek jelentek meg a képeimen, rajzaimon. Egy színházibb tér, de nem volt színház. Valami saját, direkt tér, és abban történtek a dolgok.

– *Van például egy Tolnai Ottó által megindított sorozatod, melyben a térkép szerkesztése a festménynek.*

– Pont abban az időben volt, hogy a térrel mint dimenzióval játszottam a képeimen, a képeimnek volt térdimenziója. Akkor jött ez a térképes dolog is. Annyira adta magát, eleve azért is jutott szerintem Ottónak eszébe a térkép, mert akkoriban pont a térben történtek a dolgok a képeimen.

Különböző anyagokat ragasztottam kollázsszerűen, és akkor valahogy jöttek azok a régi térképek mint anyag. A kétdimenziós térképet én háromdimenziós térként éltem meg, tehát maga a térkép mint tér foglalkoztatott, amibe beleépítettem a korábbi alakjaimat. Érdekes játék volt ez. Néha nem térképre rajzoltam, hanem térképrészeket használtam a képeken. Ez még egy dimenziót adott a képhez.

– *Több interjúban, rólad készült riportban beszélsz arról, mennyire fontos számodra a kert. Mit szimbolizál a kert? Valamiféle ideális, harmonikus teret?*

– Abszolút a paradicsomi létet. Az összhangot növények és állatok között, ahol én is ott vagyok, és persze ez a szép gyerekkorból fakad. Hála az égnek, szép gyerekkorom volt, amiben jól éreztem magam. Annyira szeretném néha újra látni. Ez a kert is Szabadkához köthető, de utána akárhova költöztünk, mindig ezt a kertet kerestem, hogy újra megteremtsem.

– *Milyen volt Kanizsára költözni? Hogyan viszonyulsz a városhoz, mit adott hozzá a művészetedhez?*

– Hozott bizonyos változásokat a művészetemben. Szabadkán szeretünk volna élni, itt szerettünk volna házat venni, de a sors nem engedte. Három házat néztünk ki, amire már megvolt a pénz; ketten meggondolták magukat, a harmadik meg eladta olcsóbban másnak. Minden nyáron Kanizsán voltunk, a férjem, Ernő szüleinél, és mikor mentünk az utcán, mindenki ismert, ezt nagyon szerettem. A Tisza mentét imádtam már rögtön, első pillantásra.

– *Szabadkának nincs folyója, Kanizsának viszont van. Mit jelent számodra a folyó, történetesen a Tisza?*

– Folyóparton születtem, mert Szabadkának volt folyója, csak bevezették a kanalizációba. Folyó utcának is hívták a mostani Prvomajskát. Mikor én kicsi voltam, már bevitték a föld alá, de előtte voltak kis hidak is, rendes kis folyó volt az. Egyszer láttam egy városrendezési tervet, melyben ki akarták újra nyitni, de szerintem nem fogják.

Igazából nem is tudom elképzelni, mi lenne, ha nem lenne ott a Tisza. A Tisza lételem, annyira erős dolog, ami nélkül nem lehet élni. Ha elképzelem, hogy nincs, akkor a hiányában tudom érzékelni, hogy mit jelent az, hogy van. Ha bármi történik – ha jó, ha rossz –, lemész a Tiszához, ennyi. Tehát az élet maga. Hogy az inspirációja hogy jön ki, azt nem tudom. Hogy egyszer csak megjelentek a halak, az biztos, hogy a Tisza miatt van, mert korábban a halakról nem tudtam semmit, mindaddig, amíg a Tiszához nem költöztünk, meg nem jártunk el pecázni. Ez az egyik dolog, amit Kanizsával kaptam, a Járás pedig a másik. Ez is beépült a képeimbe, mind

színben, mind hangulatban. Én nagyon szeretek itt, soha nem fordult meg a fejemben, hogy bárhova is elmenjek, itt nem hiányzik semmi. Talán az, hogy nincs olyan élet, ami volt, de hát az sehol sincs.

– *Beszéljünk kicsit a motívumvilágodról. Festészetedet expresszívnek érzem, viszont nem erőszakos a kifejezőmódod. Témáid mélyről, belülről jövöek, de lágyan, szelíden megfogalmazottak. Kompozícióidon uralkodik a harmónia. Úgy képzelm, hogy nem te keresed, hanem a témáid találnak meg téged. Hogyan zajlik nálad a motívumkeresés/-találás folyamata?*

– Tényleg úgy van, hogy megtalálnak, de viszont azt találják meg, aki keres. Tehát mind a két oldalról el kell indítani a folyamatot. Szeretem, ha történnek a dolgok, és nincsenek megtervezve. Viszont ha bezárkóznék a négy fal közé, nem biztos, hogy tudnék alkotni. Nekem fontos a külső impulzus, utána pedig a külső impulzusnak az átélése, valahogy átdolgozom őket a magam világába. Innen jön az expresszionizmus. Keresek, folyamatosan keresek valamit. Úgy érzem, hogy amit most csinállok, az valamilyen szinten lefedi azt, amit el akarok érni, de nem érzem, hogy egészében az lenne, valami mindig hiányzik. Nagyon gyorsan megunom, ha ugyanazt csinálom. Lehet, hogy egyetlen témám évekig jelen van, de megunom, ha ugyanúgy közelítem meg. Nekem fontos az, hogy állandóan valami változást vigyek a munkámba, hogy keressem, mi az, ami még jobban megközelíti azt, amit szeretnék. Voltak már olyan pillanatok, amikor konkrétan láttam egy képet, annyira leképződött. De mindig inkább derengés van. Azonban ezt kell keresni, amikor az ember olyan állapotba tud kerülni, hogy valami leképződjön. Ez szerintem elérhető valamilyen szinten, csak dolgozni kell rajta. Nincs erre recept, ez összetett dolog, nem olyan egyszerű.

– *Sorozatokban gondolkodó művész vagy, emiatt van az, hogy egy témának számtalan variációja van. Az ismétlődés, a variálódás miatt úgy érzem, hogy a művészet számodra maga a megismerés, a kutatás. Külső vagy belső dolgokat kutatsz?*

– Is-is. Kell a vizuális impulzus, de utána dolgozom a saját belső érzéseim megfogalmazásán, vagy a belső világom építésén. Mert mindig építeni kell magunkat. Arra jövök rá, hogy a legtöbbször úgy érzem, hogy ismerem magam, aztán két perc múlva rájövök, hogy nem tudok semmit. Szeretek néha visszavonulni. A visszavonulást nem úgy értem, hogy ne éjjen semmilyen impulzus, csak hogy keveset legyek emberek között. Visszavonulok ezekkel a dolgokkal, hogy jobban tudjam őket értelmezni. Nagyon fontos töltődni. Vannak időszakok, amikor nem festek. Persze, ez

nem azt jelenti, hogy nem rajzok, azonban nem alkotok, mert úgy érzem, hogy épp nincs mit, vagy nem olyan erős az impulzus. Annál rosszabb nincs, mikor valaki erőltet valamit, és közben nincs mögötte semmi. Akkor inkább ne alkosson.

– *Mitől függ az, hogy egy motívum mennyi ideig uralja a festészetet?*

– Ez csakis attól függ, hogy még ott van-e bennem az az érdeklődés, vagy nincs. Ezt megmutatja magától. Mikor nekilátok dolgozni, akkor jön. Vagy egyszerűen az lesz belőle. Én mást akarok, de nem az lesz. Elnyomja a többit. És utána egyszer csak kész, és soha többet olyat nem festek. Nem egy ilyen dolog volt, hogy vissza akartam térni valamelyik régebbi motívumomhoz, és egyszerűen nem tudtam. Nem jön semmi. Kimegy belőlem, és kész. De hidd el, a kép, ha erőltetem, olyan üres lesz, hogy utána inkább átfestem. Volt olyan, hogy hazaértem, megláttam, és átfestettem. Muszáj, hogy meg legyen töltve valamivel a kép. Szerintem minden igazi művészeti alkotásban benne kell hogy legyen az a valami, mert ha nincs, akkor az egy egyszerű tapéta. Ez a különbség.

– *Egyszerre csak egy, vagy párhuzamosan több motívummal is foglalkozol? Megtörtént-e, hogy egy motívum annyira intenzív, hogy kizárólag azt fested hosszabb ideig?*

– Van, hogy több is foglalkoztat, és van, hogy átmegy egyik a másikba, élük a saját világukat rajtam keresztül. Rájöttem arra, hogy tulajdonképpen mi, művészek, médiumok vagyunk. Lehozunk valamit. Mi csak a tehetségünkkel és az anyaggal fogalmazzuk meg azt, ami jön. A táncos a testével, a zenész a hangszerral, a képzőművész pedig az anyaggal hozza le ugyanazt. Persze azért egyedi, mert a saját életed benne van, de viszont valami konkrétan jön. Én az alkotást így élem meg. És úgy élem meg az erős művészeti alkotást – legyen az színház, legyen az bármi –, hogy igenis kell, hogy hordozzon magában valami többletet.

– *Sokszor merítesz témát a természetből. A legkülönfélébb állatok: macska, gyík, bagoly, bölény, őshalak, halak kerülnek be a festészeti világodba. Emlékszel-e, mely motívum volt az első, amely hosszabb ideig kezdett foglalkoztatni?*

– Ezek a kutyák voltak, tényleg volt mögötte félelem valós kutyától is, de volt valami nagyon mély szimbolikus jelentése abban az időszakban annak a farkaslétnak. Akkor az úgy jött. Egy időben hasonló motívum volt még a bicikli. Nemcsak mint vizuális impulzus, hanem mint a biciklis állapot. A bicikli mozog, van egy ideális sebessége. A bicikli hatalmas találmány. Számomra azon a biciklis sebességen nagyon jó gondolkodni, ezt vettem észre. Más gyalog, más biciklivel, más autóval. A biciklis sebesség

meg maga a biciklis lét: tulajdonképpen a részed az a jármű, szinte összenő az emberrel. Ilyeneken gondolkodtam akkor.

– *És miért az állatok?*

– Mindig is szerettem az állatokat. Végül is minden állatnak megvan mind az érzelmi, mind a filozofikus szimbolikája. Persze utólag, mert nem szoktam ezzel foglalkozni alkotás előtt vagy közben. Utólag olvasom el, vagy mikor valaki ír a képeimről, és megfejti a szimbólumokat. És olyankor tényleg megtalálom magamban, hogy miért épp az az állat. Egyik reggel ott ült a tizenhárom bagoly a fán, szinte elvesztek a ködben. Az olyan erős látomásszerű impulzus volt, hogy évekig festettem. Nem véletlen, hogy odajöttek. Direkt azért jöttek. Vannak dolgok, amik adják magukat. Utólag szoktam ezen gondolkodni, hogy mi a bagoly, vagy hogy került oda. Ha leülnék vele előre foglalkozni, akkor más lenne. Szép dolog az is, konceptuálisan hozzáállni, csakhogy én nem vagyok olyan alkat.

– *Az állatok mellett az ember is megjelenik a képeiden, általában külön-külön, azonban inkább korábbi alkotásaidra jellemző ez. Jellegzetes, szétfolyó, masszászerű emberalakjaid vannak, nagyon szeretem őket, de megfoghatatlan érzés lengi körül őket. Tolnai Ottó azt írja róluk, olyanok, mintha meg lennének nyúzza. Ha az emberi figurához nyúlsz, miért teszed azt? Milyen a te embered?*

– Utólag, amikor ezekre az emberi figurákra nézek, elég groteszkek. Valahogy nem a pozitív oldaluk látszik, aminek nem örülök. Sokkal boldogabb volnék, ha máshogy jönnének ki. Személy szerint jobban örülnék, ha nem ilyen embereket festettem volna, mert mintha az emberi létnek és az embernek mint olyannak a rossz, negatív dolgai bukkannának fel ezeken a képeken. De hát annak akkor az volt az ideje, ez akart kijönni, így kellett, hogy megfogalmazzam. Volt egy kiállításom Belgiumban, ott is ilyen elmosódott, absztraktabb emberi alakok voltak kiállítva. Amikor az agyagban fürdő embereket láttam, az szép volt, meg jól néztek ki. És mikor a képek megszülettek, azon nem néztek ki jól, nem a szép embert festettem meg, hanem a csúnyát. Én is csodálkoztam, hogy miért ez jött ki. Talán még izgatna is, hogy megint az emberrel foglalkozzak, nem tudom, hogy jön-e majd megint ilyen. Én nagyon szeretem a *Mona Lisát*, akármilyen közhelynek hangzik, én imádom azt a szépséget, és valahol arra vágyok, hogy e felé menjek. Lehet, hogy eljön majd az idő, előbb ki kell, hogy menjenek belőlem ezek a dolgok. Személy szerint kicsit jobban szeretnék a transzcendencia felé haladni, mint az anyag felé, és lehet, hogy ennek ez az útja. De ezt nem tudom befolyásolni, a képek így jönnek ki.

– *Mely motívumhoz ragaszkodtál/ragaszkodsz a leghosszabb ideig? Miért?*

– Az utóbbi időben a hal csak úgy jön, jön, jön. De ez nem az a konkrét hal. Voltak olyan képeim, mikor a halat a tányéron festettem meg mint áldozatot, a mindennapi táplálékunkat. Tulajdonképp az állatok feláldozák magukat értünk, minden szinten. Ez foglalkoztat, biztos ezért jönnek ezek a dolgok. De néha olyan furcsa halak jönnek, és én is csak találgatom, hogy ez most csendélet, halott, vagy élő hal? De a hal motívum régóta jön. Hogy honnan indult, az ég tudja. Talán akkor jelent meg először, amikor az agyagfürdőben, a Pannon-tengerfenék mélyéről az őshalak, és azután teljesen más helyre, más dimenzióba került. Saját utat jár bennem, és úgy látom, még jön egy ideig.

– *Nagyon szívesen kérdeznék még a színhasználatodról. A legjellegzetesebb sagmeisteri szín a rózsaszín. Azonban a kék is egyre többször uralja a képeid.*

– Ez is nagyon egyszerűen működik, elkezdek festeni, és az a szín kerül oda, amit úgy érzek, hogy a legjobban kifejezi azt, amit akarok. Próbálhatom én, de hiába. Olyan gyönyörű képeket láttam: a zöld összes árnyalata egy képen lenyűgözött. De nekem nem jött. Elkezdesz festeni, és ebben a színben van a legtöbb dolog, amit elmondhatsz. Ezzel a színnel tudsz a legjobban kommunikálni. Szerintem a szín egyfajta kommunikáció. Különben érdemes lenne ezzel behatóbban foglalkozni, hogy az embernek van saját színe. Tesztekkel kimutatható, hogy az embernek tudat alatt egy adott pillanatban melyik színre van a legnagyobb szüksége. Lehet, hogy ez nálam is így működik, hogy azt a színt használom, amire épp szükségem van. Érdekes dolog, hogy az emberben a szín hogyan működik, hogy kinek mi az a szín, amelyikből épp túl sok van benne, vagy túl kevés. Nem akarom magam ezzel befolyásolni, mert ha konceptuális művészettel foglalkoznék, akkor rendben lenne. De mivel nem, nem akarom megzavarni magamban ezt a folyamatot. Akkor már nem úgy nyúlnék hozzá, elkezdeném tudatosan használni. Úgyhogy ezt inkább másokra hagyom.

– *Úgy látom a művészeted, hogy az nem korlátozódik kizárólag a képzőművészetre. Értem ez alatt azt, hogy több forrásból inspirálsz, s gondolom, ez sem kizárólagos, azonban elsődlegesen képzőművészetileg fejezed ki magad. Talán az irodalom füzi át leginkább a művészeted, lépten-nyomon felfedezünk irodalmi szálakat, melyek a legtermészetesebb módon vannak jelen. Kezdve annál, hogy könyvtárban állítottál ki először, de Tolnai Ottóval is összefonódott a sorod. Milyen a viszonyod az irodalommal?*

– Hálát adok a sorsnak, hogy a középiskolában két olyan irodalomtanárom volt, akik olyan csatornákat nyitottak meg bennem, olyan szivacsot

csináltak belőlem, aki szívta magába az irodalmat. Ők Szathmári István és Hózsa Éva. Szemerédi Virág volt a legjobb barátnőm, ő színésznő lett Budapesten, sajnos, már nem él. Most épp azon dolgozunk Hózsa Évával, hogy megjelentessük az írásait. Együtt jártam vele középiskolába. Olyan novellákat írt később, hogy pályázatokon nyert, és ezeket mindig felolvasta nekem. Fantasztikus világa volt, és együtt kezdtünk el alkotni. Ő írt, én meg rajzoltam. Terveztünk kiadni egy könyvet, amiből nem lett semmi, de maga a folyamat, ahogy mi Szabadkát jártuk, néztük a régi épületeket, meg kutattunk, azok nagyon jó élmények voltak. Ő a Magyar Tanárszékre járt, és amit ő elolvasott, azt én is elolvastam. Így éltünk, hogy olvastunk, beszélgettünk róla, meg átéltük. És ha nem lett volna ez az alap, amit a tanáraimtól kaptam, akkor nincs ez az egész. Megnyitottak egy világot előttem. De könyv otthon is mindig volt, mindig olvastunk, mindenki olvasott. Ez egy életmód, és szerintem fontos, hogy egy családban milyen a példa, milyen viszonyod lesz magával a könyvvel. Régen jellemző volt, hogy erős irodalmi művek képeket indítottak el bennem, azt gondoltam, hogy majd onnan inspirálódom. De én soha nem illusztráltam. Ha valamit elindított, az élte az életét, de a Koncz István-kötettel történt meg először, hogy elolvastam a verseket, és jöttek az impulzusok. Többször belevágtam már ilyenbe, és nem sikerült. Tolnai is felkért, hogy illusztráljam az egyik kötetét, és nem ment. Viszont lehet, hogy épp ez az absztrakt világ indította meg bennem, hogy szabadabb legyek. Mert lehet, hogy pont az gátol, ha túl képiesen írják meg a szöveget. Ez most szerencsés véletlen volt, hogy úgy éreztem, ez működik.

– *Milyen volt Koncz István kanizsai költő erősen fogalmi versvilágát képi-
leg megragadni a Csend és lázadás illusztrációiban?*

– Nagyon gyors folyamat volt, gyors technikát választottam. Pont azért, hogy minél közvetlenebb legyen, minél gyorsabban kifejezzem azt, amit gondolok, hogy ne menjek át egy erőltetett illusztrációba. Nekem az illusztrálás egy külön hozzáállás, de én nem vagyok olyan típus. Ennél a kötetnél mindig volt valamilyen impulzus, amiből el tudtam indulni. Gyors folyamat volt, azt gondoltam, hogy majd hónapokig foglalkozom vele, de hosszabb volt a felkészülés. Embereket kérdeztem a személyéről. Fontos volt, hogy olyanokat kérdezzek, akik személyesen ismerték, hogy legyen valami, ami összeköt vele. Hogy mit szeretett, milyen ember volt, ez mind benne van az egészben. Általában azoknak, akik illusztrálnak, van egy saját világuk, felismerhető, hogy az illusztrátor mindig egy bizonyos módon fejezi ki magát. Szerintem ez hiányzott nekem akkor még Tolnainál, nem a saját világon keresztül álltam hozzá, hanem az ő világából akartam

építeni. Rossz volt a hozzáállásom. De volt olyan, például Bicskei Gabriella *Puha kert* című könyvénel, hogy utólag válogattuk össze régi képeimből az illusztrációs anyagot, és átfedések voltak a szöveggel. Ezt a folyamatot jobban szeretem, mert nincs benne semmilyen terhelő dolog. Viszont nagyon örülök, hogy sikerült egy konkrét illusztrációt is megcsinálnom.

– *Tolnaival hogy jött létre az ismeretséged?*

– Ő keresett, talán még az első kiállítás után a könyvtárban. Ő örökké a képzőművészet irányába figyelt, mindig támogatta a fiatalokat. Elindít benne valamit a képed, és ezt görgeti, és te is része leszel a világának. Nekem ez nagyon jólesett abban az időben. Rengeteget tanultam az esszéiből, onnan ismertem meg sok festőt, ahogy ő leírta őket. És érdekes, hogy pont azért áll hozzám közel, mert az író szemével ír, nem pedig képzőművészeti a megközelítése.

– *Az irodalmon kívül mely művészeti ágak vannak még hatással rád? Tolnai Ottón kívül mely művészekkel vagy még szorosabb baráti-művészeti-gondolati kapcsolatban? Nagy József művészete/színháza és a festményeid között van valamiféle átjárás, dialógus?*

– Nagy József és Urbán András színháza nagyon meghatározó volt számomra, az akkori fiúm játszott András darabjaiban, ezért ott ültem a próbákon, ott éltem benne a folyamatban. Érdekelte a színház, próbálkoztam a díszlettel, kosztümmel is, de valahogy nem szippantott be. Viszont a színház világa mint illúzió, és a kifejezésmód, az a fajta világformáló erő, lehet, hogy átjött a képekbe. Amikor fejeztem a középiskolát, akkor működött Szabadkán Ljubiša Ristić színháza, jó dolgokat láttunk, itt volt a világ, jöttek a nagyok, az világ színvonalú volt. Akkor igen erős színházi közeg létezett itt, igazi nagyvilági színházi központ volt Szabadka néhány évig. Hál' istennek, ebben is szerencsém volt benne lenni, mert kialakult egy igényesség, egy mérce. Utána a többi már lepörög, ami nem üti meg azt a mércét. A Bitefre is jártam. Nem volt pénzem, de fogtam magam, és elmentem Belgrádba vagy Budapestre, nem érdekelt, hogy nem tudtunk mit enni a háborús idők után. Nem csak én véreztem így. Fontos volt, hogy ott legyen az a harminc-ötven fős társaság. Ugyanazokkal az emberekkel találkoztam mindenhol, Belgrádban, Budapesten, Szegeden, bárhol. Mozogtunk. Meg kell tenni fiatalon ezeket az áldozatokat, mert különben ki maradsz a jó dolgokból.

– *Egész Vajdaság megdöbbenésére és szomorúságára idén szeptemberben hunyt el az egyik legnagyobb művészünk, Benes József, akivel szintén szoros szakmai és baráti kapcsolatban voltál.*

– Benest is Tolnain keresztül ismertem meg. Ottó ajánlott be 1999-ben – a háború idején – a veránkai művésztelepre, amit Benes vezetett. Nem tudom, hogy mit mondhatott rólam, de Benes meg Margit olyan atyáskodva vártak, hihetetlenül szép élmény az egész. Én előtte ismertem a korábbi képeit, de személyesen nem ismertük egymást. Akkor kerültem először ilyen közeli kapcsolatba igazi nagy képzőművésszel. Petrik bácsit is ismertem, de Benes alkotói ereje, maga a lénye nagyon meghatározó volt, és óriási impulzust adott egy nehéz időszakomban, mikor krízisben voltam. Mikor ott van melletted egy mester, egy tanár, a nagy. S elég, hogy csak ott legyél az aurájában, mellette, s rögtön sikerülnek a képeid. Nem mindenkivel van ez így.